

LEVÉLTÁRI SZEMLE

74. évfolyam

2024. 1. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Maradandó értékű egészségügyi iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban II.
- Garázstól a gördülőállványig
- Vélemények az illetményszámfejtési iratok selejtezéséről
- A Szerbiai Református Keresztyén Egyház Levéltára
- A 2023. évi levéltári kiadványok adatai

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 3200 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

74. évfolyam ▪ 2024. 1. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

a Magyar Kultúráért Alapítvány

**Petőfi
Kulturális
Ügynökség**

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Kiss Norbert Péter, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke

Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Koltai Gábor – Ogoľjuk-Berzsenyi Anett	
Maradandó értékű egészségügyi iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban II.	5

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

Káli Csaba	
Garáztól a gördülőállványig	
<i>Az iratkezelés ellenőrzésének gyakorlata és tapasztalatai a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltárában</i>	27

MŰHELYMUNKÁK

Haraszi Viktor	
„Az egyiknek sikerül, a másoknak nem”	
<i>Vélemények az illetményszámfejtési iratok selejtezéséről</i>	39
P. Holl Adrien	
Levéltári anyagok állagmegőrzése	60
Juhász János – Pelles Edit	
Debreceni főnix – avagy hogy készül egy szabad királyi városi rangra emelő oklevél másolata	66

KILÁTÓ

Hegyi Ádám	
A Szerbiai Református Keresztyén Egyház	
bácsfeketehegyi levéltára (1770–1999)	71

MÉRLEG

Maul-Link Dóra (szerk.): Tolna vármegye mezővárosai és községei 1828-ban.	
<i>Forráskiadványok</i> (Hecker Henrietta)	78
Bilkei Irén: Hermelines subák, vízjeles papírok és a szelídített szarvas	
<i>Hétköznapi élet a Nyugat-Dunántúlon a 15–16. században</i>	
(Restás Attila)	81

HÍREK

A magyarországi és a határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok	
2023. évi bibliográfiája (Horváth Natália)	85

IN MEMORIAM

Á. Varga László (Kenyeres István, Tyekvicska Árpád, Kövér György)	95

KÉPMELLÉKLET

Haraszti Viktor, főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Hecker Henrietta, segédlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Vármegyei Levéltára

Hegy Ádám, egyetemi docens

- Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Juhász János, könyv- és papírrestaurátor

- Pannoniusz Műhely, Debrecen

Horváth Natália, könyvtáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Káli Csaba, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára

Kenyeres István, főigazgató

- Budapest Főváros Levéltára

Koltai Gábor, főosztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Kövér György, történész, professor emeritus

- Eötvös Loránd Tudományegyetem

Ogoljuk-Berzsényi Anett, főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

P. Holl Adrien, állományvédelmi szakértő, főrestaurátor

- Budapest Főváros Levéltára

Pelles Edit, fémrestaurátor

- Déri Múzeum, Debrecen

Restás Attila, tudományos munkatárs

- Magyarságkutató Intézet

Tyekvicska Árpád, tudományos kutató

- Madách Imre Városi Könyvtár, Balassagyarmat

Maradandó értékű egészségügyi iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban II.

Budapest Főváros Levéltára (BFL) maradandó értékű egészségügyi iratok feltárására irányuló gyűjtőterületi koncepcióját tanulmányunk első részében mutattuk be, kitérve a jogszabályi környezet változásaira, a közlevéltárak gyűjtési lehetőségeire, megjelölve azokat a főbb irattípusokat, amelyek elsősorban az iratátvételi terveink középpontjában állnak.¹ Cikkünk második részében bemutatjuk elképzeléseinket az egészségügyi dokumentáció mintavételezésével kapcsolatban, valamint közreadjuk az első iratátvételi eredményeinket.

Ugyan 2017-től kezdődően – vagyis már hivatalos elfogadása előtt is – a koncepció elvei mentén haladtunk a gyűjtőterületi munkával,² azonban különböző okok (munkatársak cserélődése, a koronavírus-járvány és ezzel összefüggésben az egészségügyi ellátórendszer leterheltsége stb.), illetve értelemszerűen az eltelt idő rövidsége miatt a tervek gyakorlati megvalósítása még csak kezdeti fázisban jár. Ennek ellenére több kifejezetten sikeres iratgyűjtésről már be tudunk számolni az olvasóknak.

A fekvőbeteg-ellátás fővárosi intézményei és maradandó értékű irataik

A korábbi levéltári értékhatár-vizsgálatok abban mind egyetértettek, hogy az egészségügyi ellátórendszerben történeti, illetve – 1995 utáni kifejezéssel élve – maradandó értékű iratanyagot leginkább a fekvőbeteg-ellátást végző intézmények képeznek. Az Országos Kórházi Főigazgatóság (OKFŐ) 2024. februári listája³ alapján 18 állami fenntartású fekvőbeteg-ellátást nyújtó gyógyintézmény (vagy annak székhelye) található Budapesten. Ezek közül tizenegy kórház és a napjainkban telephelyként működő Nyíró Gyula Központ⁴ tartozik a BFL illetékességi körébe. Egyes, ma már nem működő vagy nem állami fenntartású kórházak iratanyaga szintén a BFL illetékességébe sorolandó – mindösszesen 17 intézmény (I. táblázat). A rendszert bonyolítja, hogy a kormány 2021. január 1-jével három – megyei szintű – centrumkórházat alakított ki Budapesten, amelyek alá

¹ Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2023.

² A Koltai Gábor, Kalmár Ella, Ogoljuk-Berzsenyi Anett és Bodor Gergely által végzett munkát megelőzően Horváth J. András is vett át 2016-ban három egészségügyi dokumentációt tartalmazó iratanyagot iratmentési jelleggel (a VIII. Kerületi Ideggondozó, illetve a VIII. és a XX. Kerületi Bőr- és Nemibeteg gondozó Intézet iratanyagából), valamint a Pesterzsébeti Szülőotthon szülészeti iratait mintavétellel (BFL VIII.1141–1144). Ezek az átvételek ugyan még a koncepcionális munka előttiek, de jellegüket tekintve illeszkednek a társadalomtörténeti irányultságú gyűjtési elképzeléseinkhez.

³ <https://okfo.gov.hu/egeszsegugyi-intezmenyek> (A letöltés ideje: 2024. február 25.)

⁴ 2021-től az Országos Mentális, Ideggyógyászati és Idegsebészeti Intézet részlege.

városi kórházként sorolták be a korábban önálló intézményeket.⁵ A kórházak közötti felügyelet és együttműködés rendszere azonban finoman szólva sem megoldott a cikk megjelenése idején.

I. A BFL illetékességébe tartozó fekvőbeteg-ellátási intézmények, 2024. február

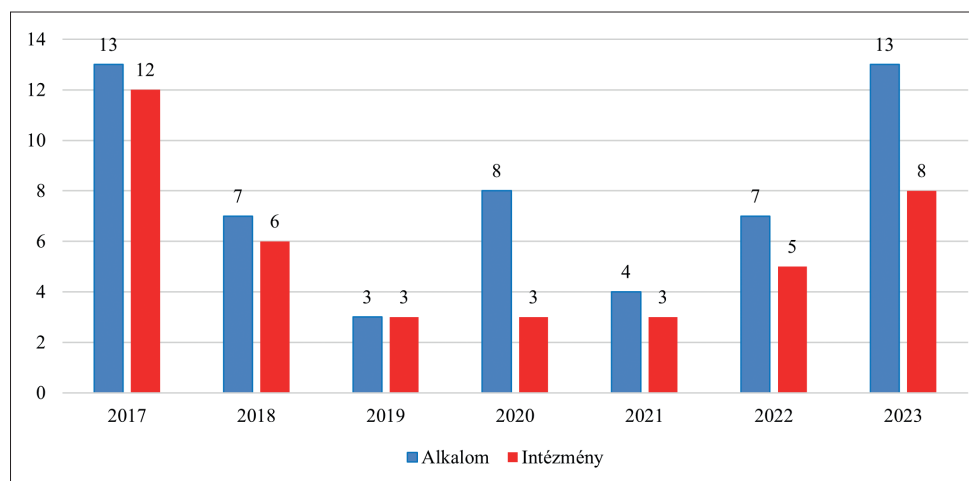
Sorszám	Az intézmény (jelenlegi) megnevezése	Jelenlegi fenntartó
1.	Budapesti Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet	OKFŐ
2.	Budapesti Jahn Ferenc Dél-pesti Kórház és Rendelőintézet	OKFŐ
3.	Budapesti Károlyi Sándor Kórház	OKFŐ
4.	Budapesti Péterfy Sándor utcai Kórház – Rendelőintézet	OKFŐ
5.	Budapesti Szent Margit Kórház	OKFŐ
6.	Budapesti Uzsoki utcai Kórház	OKFŐ
7.	Dél-budai Centrumkórház Szent Imre Egyetemi Oktatókórház	OKFŐ
8.	Dél-Pesti Centrumkórház – Országos Hematológiai és Infektológiai Intézet	OKFŐ
9.	Észak-budai Szent János Centrumkórház	OKFŐ
10.	Heim Pál Országos Gyermekgyógyászati Intézet	OKFŐ
11.	Országos Mentális, Ideggyógyászati és Idegsebészeti Intézet Nyíró Gyula Központ	OKFŐ
12.	Visegrádi Szent Kozma és Damján Rehabilitációs Szakkórház és Gyógyfürdő	OKFŐ
13.	Balassa János Kórház és Rendelőintézet	Megszűnt 1997-ben
14.	Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ	Megszűnt 2009-ben
15.	Budapesti Szent Ferenc Kórház*	Assisi Szent Ferenc Leányai Kongregáció
16.	Magyar Református Egyház Bethesda Gyermekkórháza**	Magyarországi Református Egyház
17.	Szent Rókus Kórház és Intézményei**	Semmelweis Egyetem

* Az 1950–1996 közötti időszakra vonatkozó illetékesség ** Az 1953–1992 közötti időszakra vonatkozó illetékesség *** Az 1798–1952 közötti időszakra vonatkozó illetékesség.

⁵ 690/2020. (XII.29.) Korm. rendelet a Budapesten és Pest megyében működő állami fenntartású egészségügyi szakellátást nyújtó egészségügyi szolgáltatók irányításának veszélyhelyzetben alkalmazandó szabályairól. Magyar Közlöny, 2020. 294. sz. 2020. december 29.

A koncepcionális munka részeként 2017 és 2019 között – a visegrádi rehabilitációs intézményt leszámítva – az összes működő és a teljes időszakban a BFL illetékességi körébe tartozó kórházat felkerestük, illetve felmértük a megszűnt intézmények iratanyagát is. A felmérések alapján összeállítottuk, hogy milyen típusú, terjedelmű és évkörű iratok találhatók a kórházak irattáraiban.⁶ Egyes indokolt esetekben, illetve a különféle (kényszer) selejtezéseket ellenőrizendő a későbbiekben további kiszállásokra is sor került (1. ábra).

1. Szervellenőrzések száma az illetékességi területhez tartozó kórházakban, 2017–2023

A 2017–2019-es látogatások a felméréseken kívül azzal az eredménnyel is jártak, hogy új lendületet vett a – 2010-es évtizedben meggyengült – kommunikáció ezekkel az intézményekkel. E kapcsolatfelvételek során a referens mellett az új főosztályvezető is részt vett a megbeszéléseken, ami a bemutatkozás mellett tükrözte azt a szándékot is, hogy a levéltár fontos partnerként tekint az egészségügyi intézményekre. Ez a fajta megközelítés eredményes volt, hiszen sikerült újra a levéltár felé terelni az intézményeket a különféle iratkezelési munkák során. Ez napjainkban már evidensnek tűnhet, de egy konkrét példát kiemelve – és mint arra az első részben is utaltunk – 2018 előtt korántsem volt egyértelmű, hogy a közlevéltáraknak milyen jogosultságaik vannak az egészségügyi dokumentáció kezelésével és ellenőrzésével kapcsolatban. Ez a téma megbeszéléseinken is többször előkerült, de alapvetően az intézmények pozitívan álltak a levéltári szándékhoz.

⁶ Egyes kórházi irattárak állapota nem engedte meg a precíz felmérést, így esetenként az iratanyag terjedelme és évköre kapcsán hozzávetőleges értékek állnak rendelkezésünkre. Az előforduló irathiányok a be nem jelentett selejtezések mellett arra utalnak, hogy nem minden iratőrző helyről van tudomásunk. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott intézmény eltitkolta volna a rossz állapotú irattárait (bár ez sem zárható ki), hanem azt a sajnálatos és e területen tipikus jelenséget mutatja, hogy a gyakori fluktuáció miatt még a helyi irattárosok sem rendelkeznek az összes információval az őrzött iratanyagukról.

II. A BFL egészségügyi gyűjtőterületi munkája, 2017–2023

Típus	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Össz.
Iratkezelési szabályzat jóváhagyása	1	2	4	8	7	5	7	34
Selejtezési jegyző-könyv jóváhagyása	13	4	13	7	4	6	10	57
Kényszerselejtezés jóváhagyása	6	5	4	2	6	5	4	32
Iratátvételi alkalom	2	5	2	10	11	5	4	39
Szervellenőrzési alkalom	13	7	3	8	4	7	13	55
Gyűjtőterületi esemény összesen:	35	23	26	35	32	28	38	217

A II. táblázatból látható, hogy 2017-től kezdődően 217 esetben kerültünk kapcsolatba illetékességi vagy gyűjtőköri ügyben egészségügyi intézménnyel, és ebben az adatban a különféle véleményezések, telefonos és e-mailes egyeztetések nem is szerepelnek. Megfigyelhető, hogy az induló év a szervlátogatások és a selejtezések kapcsán hozott kiemelkedő értékeket, ezt követően indultak be a szabályzatjóváhagyások és az iratátvételek. Érdekes módon a koronavírus-járvány kezdőéve is igen sok gyűjtőterületi eseményt hozott, amelynek az az oka, hogy még az első negyedévben le tudtunk bonyolítani több, korábban előkészített gyarapítást. Az iratgyarapítási tendencia azt mutatja, hogy a megelőző három év előkészítő munkája ért be a 2020–2021-es nagyobb számú átvételben. A járvány visszaszorulásával, 2023-ban ismét tudtunk a szervellenőrzésekre is összpontosítani.

Ezzel a kisebb kitérővel azt szeretnénk volna érzékelteni, hogy az iratátvételek előkészítése e területen korántsem volt gördülékeny folyamat, igen sok utánajárást, kiszállást, egyeztetést igényelt. 2019-re jutottunk el odáig, hogy a jogszabályi akadályok immár elhárultak, megtörténtek a felmérések, a kórházak elvi jóváhagyása is rendelkezésre állt – nem volt más hátra, mint átgondolni, hogy mit is szeretnénk átvenni.

A szakértő olvasóban joggal merülhet fel, hogy ez nem lehet akkora probléma, hiszen az intézmények irattári tervei világosan rögzítik a nem selejtehető, bizonyos idő után levéltárba adandó tételeket. Ez a *működési iratokkal* kapcsolatban valóban helytálló, hiszen ezek közül az alapvetően intézménytörténeti szempontból jelentős irattípusok 15 év után levéltárba adandók. Az más kérdés, hogy az átvételek nem valósultak meg különféle okok miatt, és ezek elmaradásában egyfajta hallgatóságos egyezség alakult ki a levéltárak és az egészségügyi intézmények között.⁷ Az elmúlt évtizedek e tárgyra vo-

⁷ A levéltárak egészségügyi témájú iratátvételeiről lásd: Bodor, 2022; Koltai–Ogoľjuk-Berzsenyi, 2023.

natkozó jogszabályai alapján mára többé-kevésbé kikristályosodott, milyen típusú iratok minősülnek maradandó értékűnek e területen (lásd erről cikkünk első részében az irattipológiát⁸). 2017 óta törekszünk arra, hogy a társadalom- és mentalitástörténeti kutatások számára érdekesebb irattípusok, ügyfajták is megjelenjenek az átvett anyagokban. Erre a lehetőség egyfelől a levéltári mintavételezésnek az irattári tervben való rögzítése, amelyet immár a levéltári törvény is lehetővé tesz, másfelől a selejtezésekből történő iratvisszatartás. Mivel viszonylag kevés intézményi, illetve tanácsi egészségügyi szakigazgatási irat található a BFL őrizetében, egyelőre nem merült fel problémaként az átvételeknél jelentkező irattükröződés. Amennyiben a későbbiekben mindkét területről komolyabb iratgyarapítás valósul meg, akkor érdemes lesz levéltári rendezés és belső selejtezés formájában kezelni a helyzetet.

Az egészségügyi dokumentáció esetében – mint azt cikkünk első részében jeleztük – nem lehet egyértelműen meghatározni a megőrzendő iratok körét.⁹ Az 1997-es jogszabályi változások után egy évtizeddel sikerült egyáltalán a BFL vezetőinek azt elérniük, hogy az illetékességi körbe tartozó kórházak irattári terveiben megjelenjen egy új tétel: „az illetékes közlevéltár által kidolgozott mintavételi eljárás útján kiválasztott maradandó értékű egészségügyi dokumentáció”.¹⁰ Ezt olyan kategóriának szánták, amely segítheti a majdani átvételeket, de a tétel adta lehetőséget nem használta ki a levéltár 2016-ot megelőzően. Iratmentés jelleggel 2016-ban történt néhány átvétel, nagyobb arányban viszont csak a 2017-es jogszabály-módosítás és az ugyanekkor fellendült irattári felmérések után nyílt erre lehetőség (lásd: II. táblázat).

Az egészségügyi dokumentációs átvételi terveinknél már jeleztük a főbb típusokat, amelyek érdeklődésünkre tartanak számot.¹¹ A kórlapok kapcsán azonban ismételten fontos azt leszögezni, hogy még napjainkban is igen nagy számban, papíron és elektronikusan is képződő, vegyes összetételű iratanyagról van szó, ezért átvételük az adott kórház egykori és jelenlegi főbb, illetve egyedi profiljára fókuszálva *csak és kizárólag mintavétellel* valósulhat meg. Mivel egyes profilok több kórház esetében is meghatározóak, így a ritkább klinikai ágak (pl. hematológia) felől közelítünk, és a majd’ minden kórházban előforduló szakterületek (pl. belgyógyászat) esetében azokat onnan vesszük át, ahonnan mást nem tudunk. Természetesen ez általános célkitűzés, minden gyarapítási terv egyedi mérlegelést igényel. Az olyan klinikai ágak esetében – mint például az addiktológia, a koraszülött-ellátás, a pszichiátria, a szülészet –, amelyek a társadalom- és mentalitástörténeti kutatások szempontjából kiemelten érdekesek, több kórháztól is tervezünk átvételeket, a többi esetben jellemzően egy-két intézmény képviseli az adott területet.

⁸ Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023: 42–45.

⁹ Az egészségügyi dokumentációval kapcsolatos levéltári problémákról lásd például: Fehér–Horváth, 2009; Horváth, 2016; Sasfi, 2020. Az immár új jogszabályi környezetre reagálva, Sasfi Csaba szintén a közlevéltári mintavételezésben látja e területen az egyedüli megoldási lehetőséget (Sasfi, 2020: 143–145.).

¹⁰ Kenyeres Istvánnak, a BFL főigazgatójának szíves közlése.

¹¹ Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023: 44–45.

Orvostörténeti kitekintés

Az egyes szakterületek kórházankénti felosztásán túl tekintettel szándékoztunk lenni az orvostudomány fontosabb változásaira is. A koncepció mellékletében ezért összegyűjtöttük a 20. század jelentősebb orvostörténeti eseményeit, orvostechnikai újításait, amelyek az egészségügyi dokumentáció válogatásánál fontos támpontokat nyújtanak.¹² Ezek részletes ismertetésére itt nincs lehetőségünk, de néhány fontosabb változást kiemelünk a megelőző, a diagnosztikus és a gyógyító orvostudomány területéről egyaránt.

A prevenció szempontjából jelentős állami intézkedések az egészségügyi ellátás minőségére és az ellátottak körére is befolyással voltak. A 20. század második felére tehető a társadalombiztosítás szélesebb körre történő kiterjesztése, illetve a ma is ismert juttatások megjelenése (1950: egységes állami társadalombiztosítás, 1967: gyermekgondozási segély [gyes], 1975: állami költségvetésből finanszírozott egészségügyi ellátórendszer stb.). A csecsemő- és gyermekegészségügy terén kiemelendő a bábaképzés reformja, a védőnői hálózat kiépítése és az iskolai egészségvédelem egységessé tétele.

Jelentős újítások jelentek meg a 20. század folyamán a bakteriológiai kutatások eredményeképp, amelyek a védőoltások számának növekedését, kötelezővé tételét, ezzel együtt a gyermekhalandóság korábban sosem látott szintre csökkenését és egyes betegségek gyakorlatilag teljes eltűnését eredményezték.¹³ A tuberkulózis megelőzésére kifejlesztett BCG-oltás ugyan már az 1920-as évek elejétől elérhető volt, de tömeges használata 1948-tól kezdődött. A poliovírus okozta gyermekbénulás az 1950-es évekig okozott nagyobb járványokat, 1956-ban jelent meg kezelésére a Salk-féle IPV-oltás, 1959-ben pedig az úgynevezett Sabin-cseppek (OPV-oltás). Az utolsó gyermekbénulásos esetet 1967-ben regisztrálták az országban, ettől függetlenül a mai napig a kötelező védőoltások közé tartozik. Ugyancsak több évtizedes múlttra tekint vissza a két kombinált kötelező védőoltás, a DiPerTe és az MMR, amelyek a diftéria-szamárköhögés-tetanusz, valamint a kanyaró-mumpsz-rózsahimlő elleni védettséget biztosítják.

A felnőtt lakosságot érintő intézkedések közül az egy időben ugyancsak népbetegségeknek számító nemi bajok elleni fellépés emelendő ki: a széles körű nemibeteggondozó-hálózat kiépítése, a hatékony szűrést célzó Wassermann-teszt használata, a penicillin terápia, valamint a lakosság felvilágosítása. Fontos az 1950-es évektől elterjedt szűrővizsgálatok szerepe, a már említett nemi betegségeken túl a krónikus bajok, valamint a lakosságot egyre nagyobb arányban érintő daganatos megbetegedések szűrése szempontjából.

¹² A kitekintés elkészítéséhez segítségünkre voltak a kórházi honlapok intézménytörténeti összefoglalói, a kórházi évkönyvek, különféle orvostörténeti publikációk és összefoglaló munkák (ezek tételes felsorolását itt eltekintünk), továbbá például a Nemzeti Népegészségügyi Központ oltástörténeti írásai: https://www.antsz.hu/felso_menu/temaink/jarvany/jarvany_archivum/oltasbiztonsag/ (A letöltés ideje: 2024. február 25.)

¹³ https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0009.html (A letöltés ideje: 2024. február 25.) A század eleji 22,6%-os csecsemőhalálozási arány az 1940-es évekre a felére esett vissza, ezt követően fokozatosan csökkent, az utóbbi években aránya 0,35% körül mozog.

A diagnosztikus és gyógyító orvostudomány ma ismert, általánosan alkalmazott eljárásai ugyancsak a 20. század folyamán fejlődtek ki és terjedtek el. Kiemelendő a képalakító diagnosztikai eljárások alkalmazása: elsőként a röntgen, már a század elejétől, majd az ultrahang az 1960-as évektől, aztán a mágneses magrezonanciás készülék (MRI) és a komputertomográf (CT) az 1980-as évektől. A műtéti eljárások terén is született néhány, kisebb beavatkozással járó, gyorsabb regenerálódást jelentő újítás. Ilyen például az endoszkópia (az 1960-as évektől), a laparoszkópia (az 1980-as évektől), az ultrahangos beavatkozások (az 1990-es évektől), legújabbban pedig a lézeres technológia alkalmazása (a 2000-es évektől). A század nagy háborúinak következményeként jelentős előrelépés történt a sebészet, elsősorban a plasztikai sebészet és a művégtagkezelés terén. Ugyancsak érdemes a mikrosebészetről szólni, amely az 1950-es évektől jelent hatékony műtéti megoldást, például a szemészetben.

A szervátültetés a 20. század második felének újdonsága. A sikeres külföldi beavatkozásokat hol rövidebb, hol hosszabb késéssel követték a hazaiak. Az első élődonoros vesetranszplantáció 1962-ben történt az országban. A következő évtizedekben pedig sikeres csontvelő-, máj-, tüdő-, majd a rendszerváltás után szívátültetéseket is elvégeztek.

A szülészet, a csecsemőgyógyítás terén az utóbbi száz év korszerűsödéséből különösen figyelmet érdemel az ultrahangos diagnosztika folyamatos fejlődése, valamint a genetikai vizsgálatok (chorionbiopszia, NIPT-szűrés stb.), a császármetszés, az érzéstelenítés terén történt változások. Szintén említendő az anya–gyermek kapcsolatot támogató kórházi háttérben (rooming in rendszer, bababarátság kórház, gyengéd császármetszést támogató kórház) és a csecsemőkori vizsgálatokban (pl. PKU-szűrés) zajló változások.

A pszichiátriában mind a kezelés módja, mind a betegápolás körülményei terén fontos átalakulások zajlottak a 20. század folyamán. Kidolgozták az inzulinokk- (1927-től) és az elektrosokk-terápiát (1940-es évektől), majd a homloklebeny-roncsoló kezelést (1930-as évektől). A betegellátás korábban félkatonai vagy börtönviszonyokra emlékeztető rendszere fokozatosan átalakult, a század második felében már nyílt kórházakról beszélhetünk. Hazánkban 1944-ben az Angyalföldi Elmegyógyintézetben kezdődött el elsőként az ambuláns betegek fogadása. Az úgynevezett open door rendszert 1968-ban a SOTE pszichiátriai klinikáján vezették be először, de rövidesen országsszerte elterjedt az alkalmazása.

A felsoroltakon túl számos klinikai ág fejlődésének történetét dolgoztuk fel; az egyes mérföldkövek és a hozzájuk kapcsolódó intézményi, orvosi háttér ismerete további fontos szempontokat kínál a mintavételezésnél.

Mintavételezés az illetékességi körbe tartozó intézményektől

Bár a közkórházak szinte mindenkor rossz anyagi lehetőségei az irattárak állapotára és ezáltal az iratanyag fennmaradására is közvetlen hatással vannak, az intézmények nagy része őriz maradandó értékű, levéltári átvételre érdemes iratanyagot. A járványos gyermekbénulásban szenvedő betegek egészségügyi dokumentációja például, bár kiemelkedő (orvos)történeti értékű, egyedi iratanyag, az illetékes kórház irattárában

csaknem elpusztult; a BFL-nek köszönhetően történt meg az iratok beszállítást követő fertőtlenítése. Mivel hasonló lépésre kevés lehetőség adódik,¹⁴ fontos a maradandó értékű iratok mielőbbi levéltárba szállítása és biztonságos megőrzésének biztosítása, amíg az egyáltalán lehetséges. A következőkben a BFL illetékességi körébe tartozó kórházak betűrendjében az ott őrzött iratanyagok rövid ismertetésével együtt mutatjuk be, milyen átvételeket tervez(t)ünk a következő év(tized)ekben, illetve e tervek közül melyek valósultak meg eddig.¹⁵

Budapesti Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet

Az egykor Horthy Miklósról elnevezett kórház 1932 óta működik. Elsősorban bel- és tüdőgyógyászati, sebészeti tevékenységet végzett, 1977-ben műveseállomást építettek itt ki, illetve a század végétől az urológiai profilja erősödött meg. 1950-ben a két kőbányai szülőotthont (Gizella, Paula) is hozzácsatolták, majd területi kórházként folyamatosan bővült a szakmai profilja, jelenleg 16 betegellátási osztállyal, illetve számos diagnosztikai és rehabilitációs szervezeti egységgel működik. Fő ellátási területe a X. és a XVII. kerület, valamint a közeli agglomerációs községek, de bizonyos klinikai ágak tekintetében, mint az angiológia, a tüdő- és mellkassebészet, a kardiológiai rehabilitáció, más kerületekre és településekre is kiterjed.¹⁶

A kórház iratait viszonylag jó körülmények között őrzik, így innen első körben csak régi dokumentáció átvételét terveztük, nem volt szükség arra, hogy iratmentésben gondolkodjunk. Az 1910-es évektől kezdődően őriztek különféle betegnyilvántartó-könyveket, születési regisztereket az említett szülőotthonoktól, valamint az egykori Telepy utcai Kórháztól,¹⁷ de találtunk elszórtan más pesti intézményektől is betegkezelési köteteket.¹⁸ A kórház saját nyilvántartásai a megnyitástól kezdve elérhetőek; a működési iratok jellemzően az 1980-as évek végétől (~300 ifm), a kórlapok az 1970-es évektől kezdve találhatók meg (~2000 ifm).

2020 végén több körben lezajlott válogatást követően a kórház és jogelődjei, illetve az egyéb intézmények 1957 előtti betegkezelési és nyilvántartókönyveit vettük át, több mint 10 ifm terjedelemben. Ez a nyilvántartókönyvek, abortusz naplók esetében teljes

¹⁴ Magyarországon jelenleg nem megoldott a károsodást szenvedett iratok tömeges fertőtlenítése. Az iratfertőtlenítéssel kapcsolatos (hazai) problémákról lásd például: P. Holl, 2020.

¹⁵ A működési iratok átvétele nem kórházspecifikus, így azokra csak érintőlegesen térünk ki a felsorolásban, de a maradandó értékűek átvétele természetesen prioritásnak számít.

¹⁶ Így például a XVI. kerületre is, amelynek lakói azonban az alap klinikai ágak tekintetében a Kistarcsai Flór Ferenc Kórházhoz tartoznak jelenleg. A kórház a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Vármegyei Levéltárának illetékességébe tartozik. Az ellátási területek felosztása, valamint annak folyamatos változása további megvitatandó kérdéseket vet fel a szakmában, hiszen a fővárosi lakosság egészségügyi dokumentációja tekintetében több intézmény is illetékes (BFL, MNL Országos Levéltára, MNL Pest Vármegyei Levéltára, Semmelweis Egyetem Levéltára).

¹⁷ A kórházról lásd: Ogoljuk-Berzsenyi, 2021.

¹⁸ BFL VIII.1155 Gizella Szülőotthon iratai (1929–1951), BFL VIII.1156 Paula Szülőotthon iratai (1927–1955), BFL VIII.1152 Telepy utcai Kórház iratai (1911–1932).

körü, a műtéti és ambuláns naplók esetében mintavételes átvételt jelentett, koncentrálna a korszakban meghatározó szakterületekre.¹⁹ A zárójelentések 50 éves őrzési ideje és a megfelelő raktári körülmények miatt a további mintavételezést és az osztály- és műtéti naplók, illetve a kórház 1970-es évektől meghatározó szakmai profiljának vonatkozásában (angiológia, kardiológia, szülészet-nőgyógyászat [a genetikai tanácsadás területén], tüdőgyógyászat, művesekezelés, urológia) a célzott felmérést csak a 2020-as évek második felére tervezzük.

Budapesti Jahn Ferenc Dél-pesti Kórház és Rendelőintézet

Budapest legújabb alapítású kórháza 1980 óta működik, fő ellátási területe a XVIII., a XX., – a Csepeli Kórház bezárása óta – a XXI. és Soroksár 1994-es különválásától a XXIII. kerület, illetve néhány agglomerációs település. Jelenlegi 16 betegellátó osztálya közül a legjelentősebb a belgyógyászati és a pszichiátriai klinikai ág. A kórházhoz telephelyként tartozik még a 2003-ban bezárt Csepeli (korábban Weiss Manfréd) Kórház, valamint a XX. kerületi és a gyáli szakrendelő.²⁰

A kórház és jogelődei működési dokumentációjából az 1950-es évektől kezdődően találhatók iratok. A saját egészségügyi dokumentáció (~3700 ifm) mellett a XX. kerületi szakrendelő iratai és a Csepeli Kórház egészségügyi dokumentációja maradt meg (~500 ifm), ez utóbbiban a szülészeti naplók 1949-től kezdődően megvannak. A megszűnt XX. kerületi szülőotthon szülészeti naplói is fennmaradtak, szülészeti és nőgyógyászati kór-dokumentáció egyes évekből (1945–1946, 1954, 1956) már levéltárba került, további mintavételt tervezünk a gesy bevezetése előtti és utáni időszakból. A kórház saját egészségügyi dokumentációjából a gyarapítás jelenleg nem indokolt, a későbbiekben az érse-bészet, a pszichiátria, az addiktológia és a neurológia területéről tervezünk átvételeket.

Budapesti Károlyi Sándor Kórház

Az 1895-re felépült intézményt Károlyi Sándor saját költségen hozta létre uradalma és Újpest lakosságának ellátására. Belgyógyászati, sebészeti és szülészeti osztály létesült először, 1899-től lett nyilvános kórház. Az Árpád Kórház 1905-ben gyermekkórházként alakult, míg a Városi Kórház 1932-ben járványkórházként jött létre, ezek idővel a Károlyi (illetve korábbi nevén: Újpesti) Kórház telephelyeiként működtek. Ugyancsak hozzá tartozott az 1917 óta működő újpesti szülőotthon, ahol később a szülészet-nőgyógyászati osztály működött az épület 2007-es bezárásáig. A közelmúlt intézmény-összevonásai óta a Károlyi Kórház és egy szakrendelő felel a IV. és részben a XV. kerület járóbeteg-ellátásáért, de fekvőbeteg-ellátást már nem végeznek. Jelenleg a szakambulanciák mellett krónikus betegek gondozásával és rehabilitációs tevékenységgel foglalkoznak.

¹⁹ BFL VIII.1154 Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet iratai (1932–2008).

²⁰ BFL VIII.1139 Fővárosi Önkormányzat Jahn Ferenc Dél-pesti Kórház és Rendelőintézet (1988–1991).

Az 1960-as évektől maradtak fenn kórlapok a fül-orr-gégészeti, a bel- és az ideggyógyászati osztályokról, illetve a Bajmegállapító Osztály 1978–1981. évi anyaga kompakt módon megvan. A megszűnt intézmények vonatkozásában a Városi Kórház belgyógyászati, sebészeti és szülészeti iratai mellett megtalálható az újpesti szülőotthon iratanyaga 1942-től, továbbá foglalkozás-egészségügyi kartonok sorozata az 1940–1982 közötti időszakból. A következők átvételét tervezzük mintavétellel: sebészeti, növédelmi és szülészeti naplók, illetve az Árpád Kórház ambuláns naplói. A foglalkozás-egészségügyi kartonokat 1957-ig teljeskörűen, utána évtizedenként egy-egy évre koncentráló mintavétellel vennénk át, míg a Bajmegállapító Osztály iratait – annak szocialista kori ritka előfordulása miatt – teljeskörűen. A későbbi időszakokból a rehabilitációs tevékenység irataiból lehet mintavételben gondolkodni. A működési iratok közül a szokásos iratokon kívül nagyobb mennyiségben maradtak fenn elhunytak tárgyairól készített nyilvántartások, amelyekből néhány kötet erejéig szintén levéltári megőrzést tervezünk.

Budapesti Péterfy Sándor utcai Kórház – Rendelőintézet

Az intézet alapkővének emlékirata szerint fővárosi kereskedők 1848-ban létrehozott kórháza tekinthető az elődjének, amely az évtizedek alatt folyamatosan bővült, illetve neve is többször megváltozott. Itt valósult meg először az országban a kórház-rendelőintézeti egység (1951-ben), amely máig fennmaradt. A jelenleg 19 osztállyal működő intézmény részlegévé vált 1969-ben a Szövetség utcai, 1998-ban az Erzsébet Kórház. A megszűnt Balassa János Kórház feladatait szintén a Péterfy látja el, itt őrzik annak működése utolsó tíz évének iratait is. Ellátási területe elsősorban az V–VIII. kerület, de az egyes klinikai ágak esetében, mint például az angiológia, nefrológia, urológia, más kerületekre és településekre is kiterjed.²¹

A Péterfy Kórházzal az elmúlt években folyamatos kapcsolatban állt a levéltár, ám sajnos főként kényszerű okokból. Átfogó irattárbejárásra 2017-ben került sor, amelynek során szembesültünk azzal, hogy a főváros e kiemelkedően fontos egészségügyi intézményében szinte az összes telephelyen katasztrofális állapotúak és fertőzött iratokkal telítettek az irattárak. A súlyosan károsodott iratok egy jó részét időközben kényszerselejtezési eljárás alá kellett vonni. A kórházból ezért eddig csak minimális mennyiségű szülészeti-nőgyógyászati dokumentációt adtak át 2020-ban a levéltárnak, selejtezésből történő visszatartás eredményeként.²² A közelmúlt egészségügyi dokumentációi és működési iratanyaga jobb körülmények között, elsősorban a kézi irattárakban található. Többszöri felszólításunkra a kórházvezetés elkezdett végre új irattári helyiségeket kialakítani, ezért azok elkészülte után mindenképpen szükséges az iratanyag ismételt felmérése annak megállapítására, hogy mi maradt fenn egyáltalán. Sajnos a 20. századi iratanyag

²¹ 2007-ben az Országos Baleseti és Sürgősségi Intézettel vonták össze a Péterfyt, azonban számos átnevezés és átalakulás után 2022-ben az intézmények útjai szétváltak. Ez módosítást okoz a koncepcionális terveinkben is, hiszen a mai nevén Manning János Baleseti Központ immár nem a BFL illetékességébe tartozik, így a traumatológiai jellegű irattárvételeket más kórházaktól kell majd megoldani.

²² BFL VIII.1158 Péterfy Sándor utcai Kórház iratai (1951–1977).

kapcsán nem lehetnek illúzióink. A későbbi iratokat tekintve a szülészet-nőgyógyászat, nefrológia, sürgősségi betegellátás és toxikológia területére kívánunk koncentrálni.

Budapesti Szent Margit Kórház

Az intézmény 1897-ben jött létre Óbudán, a Szent János Kórház részlegeként. Eredetileg száz beteg ellátására volt alkalmas, és három osztállyal működött (belgyógyászat, sebészet, szülészet). Az infrastruktúrát, illetve a szervezeti önállóságot tekintve meglehetősen viszontagságos az intézmény közel- és régmúltja: csak 1950-ben függetlenedett a János Kórháztól, épületének felújítása és bővítése egészen az 1980-as évekig elhúzódott. Jelentősebb tevékenységet a kezdeti profiljaiban fejtett ki, a rendszerváltást követően kibővült feladatköréből a nefrológia és a művesekezelés emelendő ki. A kórház önállósága 2008–2012 között ismét megszűnt, mert a Szent János Kórházhoz csatolták, 2013 óta újra önálló. Tizenegy osztályának ellátási területe a III. kerületet és a környező községeket öleli fel.

Átvételi terveinket itt is a lehetőségek alakítják, ugyanis 2003-ban egy nagy csőtörés következtében az 1990 előtti egészségügyi dokumentáció jelentős része megsemmisült. A felmérés idején mintegy 1300 ifm iratot őriztek, 1990 előtről mindössze a szülészeti osztálynaplók (1958-tól), valamint 4 ifm törzskönyv (1970–80-as évek), ambuláns napló, szülészeti és nőgyógyászati műtéti napló (1956-tól) maradt fenn. A kórházból eddig minimális mennyiségű irat került a levéltárba.²³ Mivel az irattárak helyzetének változására nem sok esély mutatkozik, fontosnak tartjuk a működési iratok mellett az 1950–60-as évekből származó betegnyilvántartások, műtéti, szülészeti naplók mielőbbi mintavételezését. Az 1990 utáni egészségügyi dokumentációt a kiemelt klinikai ágakból (fejlődés-neurológia, művesekezelés, nefrológia, onkológia, sebészet) lehet majd gyarapítani.

Budapesti Uzsoki utcai Kórház

Elődje az 1927-ben megnyílt Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) központi kórháza volt, amely 1948-ban kerületi, 1968-ban pedig fővárosi kezelésbe került. Az intézményben a kezdetektől jelentős a belgyógyászati és a sebészeti szakellátás, amelyekhez hamarosan az onkoradiológia is csatlakozott, majd a tüdőgyógyászat, a neurológia, a fül-orr-gégészet és az urológia terén is kiemelkedő lett. A 21 osztályos intézmény fő ellátási területe a XIV–XV. kerület.

A 2017-es és 2023-as látogatásunk során arról győződhattünk meg, hogy a közelmúlt komoly problémái, kényszerselejtezései után immár jó körülmények között őrzik a felújított épületben a kb. 6000 ifm terjedelmű iratanyagot, de a korábbi évek pusztulásai miatt 1970 előtti dokumentum alig található. A régebbi iratok között vannak szülészeti naplók, ügyfélszolgálati segédletként használt portanaplók és törzskönyvek 1950-től kezdődően. Az 1970-es évektől már nagyobb mennyiségű egészségügyi doku-

²³ BFL VIII.1148 Szent Margit Kórház iratai (1947).

mentáció maradt fenn (radiológia, fül-orr-gégészet, sebészet, szemészet, neurológia), míg a többi osztály anyaga inkább csak az 1980-as évektől kezdődik. A kórház kiemelkedő szakmai profilját bemutatandó, egészségügyi dokumentáció mintavétellel történő átvételét a következő területekről tervezzük: fül-orr-gégészet, kardiológia, onkoradiológia és -sebészet, ortopédia, bel- és tüdőgyógyászat, urológia.

Dél-budai Centrumkórház Szent Imre Egyetemi Oktatókórház

Egy gyógyfürdő helyén 1950-ben nyílt meg a Fővárosi Tanács Tétényi úti Kórháza, amely a hetvenes évektől kezdve egyre nagyobb területen szolgálta ki egyre növekvő betegközönségét: jelenleg Dél-Buda fekvőbeteg-ellátásáért felel, de egyes osztályai a főváros és az ország más részeiről is fogadnak betegeket. A 23 osztály közül kiemelendő a bel-, a nő-, az ideggyógyászati, a sebészeti és újabban a szemészeti szakprofil.

Az elmúlt években (részint a különféle káresetek miatt) több iratfelmérés is történt a kórházban. Az egészségügyi dokumentációból megemlítiendők a kórház, valamint a budatétényi szülőotthon és a Bártfai utcai szakrendelő alapnyilvántartásai, amelyek az 1950-es évektől rendelkezésre állnak, nagyrészt jó állapotban. Szintén fennmaradtak a budatétényi szülőotthon sebészeti és abortusznaplói is, 1954-től. A kórház saját egészségügyi dokumentációi főleg az 1970-es évektől állnak rendelkezésre. Az intézménytől egyelőre csak részint tudtunk a koncepcionális terveinknek megfelelően átvettelt végrehajtani: egy nagyobb selejtezésből visszatartással vettünk át mintavétellel szülészeti iratokat – a budatétényi és a Tétényi úti intézménytől is – a gyes bevezetése előtti és utáni időszakból (1967–1971), illetve boncjegyzőkönyveket.²⁴ A lehetséges további iratpusztulások miatt mielőbb tervezzük a kórházi nyilvántartások közül a betegfelvételi törzskönyvek átvételét, illetve mintavétellel a műtéti naplókét a kiemelt szakmai tevékenység okán, valamint szintén mintavételezéssel a Bártfai utcai szakrendelő betegnyilvántartásait és a budatétényi szülőotthon sebészeti és abortusznaplóit, betegnyilvántartásait. A kórház saját egészségügyi dokumentációinak átvétele terveink szerint általában a selejtezésekhez kapcsolódóan, a kiemelt klinikai ágak mentén történne (belgyógyászat, nefrológia, neurológia, pszichiátria, sebészet és sürgősségi betegellátás).

Dél-Pesti Centrumkórház (DPC) – Országos Hematológiai és Infektológiai Intézet

A pesti oldal legnagyobb kórháza az 1885-ös alapítású Szent István (illetve az 1977-ben integrálódott Merényi Gusztáv és a Kun utcai Kórház) és az 1894-es alapítású Szent László Kórház összevonásával jött létre 2007-ben (akkor még más néven). A két vezető telephely tehát a 19. század vége óta végez gyógyító tevékenységet. Előbbi széles körű szakmai tevékenységéből a bőrgyógyászat, a sebészet, a Kun utcai intézmény esetében az égéssebészet, utóbbinál a fertőző betegségek kezelése említendő kiemelt profilként.

²⁴ BFL VIII.1159 Szent Imre Kórház és jogelődei iratai (1967–1971), BFL VIII.1160 XXII. Kerületi Tanács Egyesített Kórházak Anyaotthona (Jókai Szülőotthon) iratai (1968–1970).

A jelenlegi egészségügyi átalakítási tervek szerint a 30 betegellátási osztályú intézmény a főváros három centrumkórházának egyikeként Budapest délkeleti részét kiszolgáló, főként sürgősségi feladatokat ellátó intézmény lesz, amelynek ellátási területe a fővárosra és agglomerációjára, a speciális profilok tekintetében az egész országra kiterjed.

A kórház telephelyeire 2016 óta többször ellátogattunk; az irattárak állapota változó, míg a korábbi László Kórház irattárait az elmúlt években felújították, addig például az István Kórház központi irattára nagyon rossz állapotban van. A 2000-es években több nagyobb beázás, csőtörés volt, ami főként az egészségügyi dokumentációt sújtotta, emiatt az 1969 előtti időszakból minimális iratmennyiség maradt fenn, illetve az irattárakban található dokumentáció jó része még fertőzött is. Az 1920-as évektől fennmaradt szülészeti naplók fertőtlenítése kiemelkedő történeti értékük miatt indokolt lenne. A Rókus Kórház átalakítása miatt kiürítendő irattárakban bukkantak fel továbbá a 20. század elejéről, illetve az 1930-as évekből való szülészeti, nőgyógyászati naplók az István Kórházról. Ezeket időközben átvettük, és a BFL révén történt meg fertőtlenítésük. Átvételük azért volt kiemelten fontos, mert az 1945 előtti időszakból nagyon kevés egészségügyi dokumentáció maradt fenn a fővárosra vonatkozóan.

Az István Kórháznak nagyobb terjedelmű fondja található a levéltárban, amelyben igazgatói iratok, segédkönyvek találhatók az 1950 előtti időszakból, valamint frissen átvett működési iratok az 1990-es évekből, illetve az ezredforduló környékéről. A koncepció elfogadása óta jelentős átvétel történt a Kun utcai telephely speciális, égéssebészeti klinikai ágára koncentrálva. Az 1972–1992 közötti iratanyagból vettünk át évtizedenként egy teljes évet, valamint a korabeli sajtóban nagyobb tüzesetek, balesetek után kutatva további konkrét ügyeket. Ezen felül 1956 előtti szülészeti szórványiratok, továbbá betegnyilvántartások kerültek a BFL őrizetébe. A László Kórházból eddig a 2018-ban megmentett Heine–Medin-kórlapok (1950–1959) levéltári átvétele történt meg.²⁵

A nagy múltú intézmény jogelődeire vonatkozóan mielőbb szükséges a maradandó értékű működési iratok begyűjtése. Az egészségügyi dokumentáció tekintetében a bőrgyógyászat, hematológia, infektológia és az égéssebészet mint kiemelt szakmai profilok dokumentumainak átvételét tervezzük. A 2020-as koronavírus-járvány kezelésében kiemelt szerepet játszó intézménytől a későbbiekben fontos lesz a járványra vonatkozó iratokat minél teljesebb körben begyűjteni, vagy azt elérni, hogy azokat biztonságos helyen őrizzék meg a levéltári átvételig.

Észak-budai Szent János Centrumkórház

1898-ban kezdte meg működését Új Szent János Kórház néven, sebészeti, bel-, bőr-, gyermekgyógyászati, nemibeteg-gondozó, valamint szemészeti osztályokkal. A kórház története során folyamatosan bővítette klinikai ágait, jelenleg a szívsebészet kivételével

²⁵ BFL VIII.1101 Budapest Székesfőváros István Közkórház és jogutódai iratai (1899–2004), BFL VIII.1151 Kun utcai (Kállai Éva) Kórház iratai (1925–1992), BFL VIII.1153 Szent László Kórház iratai (1950–1991), BFL VIII.1161 Gyáli úti (Merényi Gusztáv) Kórház iratai (2013).

a korszerű orvostudomány minden ága képviselteti magát, 27 osztállyal. Az 1956-ban alapított Heine–Medin Utókezelő Kórházból kialakult Budai Gyermekkórház és Rendelőintézet 2005-ben integrálódott az intézménybe. Ellátási területe főként az I–II. és a XII. kerület, egyes osztályai azonban a fővárosból és országosan is fogadnak betegeket, elsősorban az észak-budai agglomerációból. Kiterjedtebb ellátási kötelezettsége főként a gyermekosztályok és a rehabilitáció esetében van.²⁶

Átfogó szervlátogatásra 2017-ben került sor; a kórház négy telephelyén mintegy 10 000 ifm iratanyagot őriznek részben alkalmatlan irattárakban, ahol sok a penészes irat. A központi irattár viszonylag megfelelő állapotú, amelyben a többi kórházhoz képest régebbi működési iratok is fennmaradtak az 1940–50-es évektől kezdődően (pl. igazgatási és jogi ügyek, szakmai naplók, tudományos iratok); terveket az 1940-es évektől, de főleg az 1960–1990 közötti időszakból tárolnak. Jelentős mennyiségű egészségügyi dokumentációval rendelkeznek, a betegfelvételi törzskönyvsorozat például 1946-tól maradt fenn. Az 1957 előtti időszak dokumentációjának teljes körű átvétele indokolt annak hiánypótló jellege miatt. Az 1957 utáni évekből a speciális klinikai ágak mellett azon dokumentációk őrzendők meg, amelyek más kórházaktól nem gyűjthetők be.

A kórháznak már van levéltári fondja,²⁷ a korábbi beszállítások egyrészt a különböző korszakok működési irataira koncentráltak, így kerültek be igazgatósági iratok az 1870-es, 1940-es, végül nemrégiben az 1990–2000-es évekből. Egy sorozat betegfelvételi kötet szintén az 1870-es évekből maradt fenn, ezenkívül az elmeosztály kisebb terjedelmű iratanyagát vettük át a koncepció keretében. A gyakori selejtezések, illetve a központi irattár költöztetése miatt a kórháztól már több átvételünk megvalósult: 1932–1950 közötti betegnyilvántartás, úgynevezett hullanaplók, halottonyilvántartók (1904–1972, teljes átvétel), illetve 1968–1969-es szemészeti kórlapok. 2023-ban pedig selejtezésből vizsztatartással vettünk át 1-2 doboznyit terjedelemben bel-, tüdőgyógyászati, szájsebészeti, (gyermek)pszichiátriai, fül-orr-gégészeti, ortopédiai kórlapokat. Mivel más kórházakhoz képest nagyobb mennyiségű, 1970-es évek előtti egészségügyi dokumentáció maradt fenn, ezért az átvételeket is ennek figyelembevételével tervezzük.

Heim Pál Országos Gyermekgyógyászati Intézet

Az ország legnagyobb gyermekkórházának jogelődje az 1903-as alapítású Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely volt, amely kezdetektől ellátott gyermekgyógyászati feladatokat is. Az intézmény 1953-tól vált gyermekkórházzá. Általános felvételi területe a VIII–IX. és a XIX. kerület, ezenkívül egyes osztályai fővárosi és országos feladatokat is ellátnak. 2005 óta részlegeként működik az 1929-es alapítású Madarász utcai Gyermekkórház. Az intézetben a tartós betegállományban fekvő gyermekek oktatását a Fővárosi Iskolaszanatórium Általános Iskola pedagógusai látják el (2018-ban nagyobb

²⁶ Ide tartozott 2023. november 1. előtt a Budai Meddőségi Centrum is, ami országosan fogadott betegeket. A központ jelenleg a Dunamenti REK Reprodukciós Központ Kft. telephelyeként működik.

²⁷ BFL VIII.1103 Budapest Székesfőváros János Közkórház és jogutódai iratai (1857–2007).

mennyiségű iratanyagot vettünk át az iskolától, amelynek így szintén van egészségügyi vonatkozása).²⁸

2017-es látogatásaink alapján a Madarász utcai kórház irattáraiban 172 ifm egészségügyi dokumentációt tárolnak az 1968–1997 közötti évekből, rendezett viszonyok között. A székhelyen ugyancsak megfelelő körülmények között működési iratok találhatók 1970-től kezdődően, mintegy 200 ifm terjedelemben, ezen kívül a megszűnt Rosenberg házaspár utcai szakrendelő 4 ifm anyaga is itt van az 1960–70-es évekből. Körülbelül 900 ifm egészségügyi dokumentációt őriz az intézmény, túlnyomórészt az 1980-as évektől kezdődően, de a nyilvántartások 1958-tól megvannak. Az 1950 előtti iratanyag hol-létéről sajnos nincs információnk. Mindkét kórház régi alapítású, a gyermekgyógyászat kiemelt intézményei. A Heim Pál Gyermekkorház gyermekmenhely időszakából kerültek már be a levéltárba törzslapok,²⁹ de fontos lenne a működés, irányítás, betegellátás megfelelő megjelenítése is a levéltári anyagban. A szakrendelők vonatkozásában szintén kevés irat maradt fenn, ezért egy válogatás után levéltári átvételre tervezzük a Rosenberg házaspár utcai szakrendelő működési iratait. A gyermekkorházak működési iratainak levéltárárett részét, valamint az 1970 előtti betegnyilvántartásokat (teljeskörűen), illetve a már lejárt őrzési idejű kórlapokat mintavétellel, a gyermekgyógyászaton belül meghatározó területekre koncentrálni (bőrgyógyászat, csecsemő- és koraszülött-ellátás, sürgősségi ellátás, neurológia, pszichiátria, sebészet, szemészet) kívánjuk átvenni.

Országos Mentális, Ideggyógyászati és Idegsebészeti Intézet Nyíró Gyula Központ

Az intézmény 1884-ben nyitotta meg kapuit Angyalföldi Magyar Királyi Elmebeteg Ápolda néven. Működésében mindmáig kiemelkedő az ideggyógyászati klinikai ág, bár a II. világháborút követően közkórházzá szervezték át. A következő évtizedekben számos területen bővült a profilja: sebészet, bel-, bőrgyógyászat, szülészet-nőgyógyászat, gyermekellátás is volt a kórházban, bár a pszichiátria dominanciája mindvégig megmaradt. Az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet 2007-es bezárását követően ismét e profilját erősítették. 2021-től az Országos Mentális, Ideggyógyászati és Idegsebészeti Intézet részeként üzemel. Épületében működik a kórház szülészet-nőgyógyászati osztályából kialakult TritonLife Róbert Magánkórház.

1986-ban egy csőtörés következtében a központi irattár anyaga jelentős károsodást szenvedett, így az itt található iratok nagy része 1986 utáni. Kiemelendők a szülészet 1955-től megőrzött osztálynaplói, a működési iratok 1949-től meglévő sorozatai, valamint a külön tárolt kórrajzgyűjtemény az intézmény 1884-es megnyitásától kezdődően. Utóbbiból 2019-ben történt nagy jelentőségű levéltári átvétel, a muzeális kórrajzok mintegy 7 ifm terjedelemben kerültek a BFL őrizetébe,³⁰ és cikkünk készítése idején fejeződött be konzerválásuk és digitalizálásuk. Ezeken kívül 1872 és 1954 közötti beteg-

²⁸ BFL VIII.1381 Fővárosi Iskolaszanatórium Általános Iskola (III., Szérumkert u. 40.) iratai (1935–1991).

²⁹ BFL VIII.1127 Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely iratai (1912–1967).

³⁰ BFL VIII.1108 Budapest Angyalföldi Állami Elme- és Ideg Gyógyintézet iratai (1884–1962).

felvételi könyvek és halotti nyilvántartások, valamint – töredékesen – 1968-ig keletkezett iktatott iratok is kerültek be a levéltárba. További átvételre tervezzük a még az intézménynél kint lévő működési iratokat, a pszichiátriai kórdokumentációt az 1955–1973 közötti időszakból, továbbá egy-két évre koncentráló mintavétellel az addiktológia, a neurológia és az idegsebészet kórlapjait.

Az eddigieket összefoglalva 2017 és 2023 között 96,22 ifm terjedelemben vettünk át az illetékességi körbe tartozó fővárosi egészségügyi intézményektől iratokat (41 gyarapodási tétel részeként). Ez körülbelül ugyanakkora terjedelemnek felel meg, mint amennyi ilyen jellegű iratanyag 2017 előtt került be a levéltárba. A friss gyarapítások háromnegyede az egészségügyi dokumentációt érinti: a nagy számú betegnyilvántartó-kötet mellett immár kórlapok is jelentős mennyiségben kerültek levéltári őrizetbe. Ez a korábbi állapotokhoz képest már most komoly előrelépést jelent. Sajnos a gyakori kényszerselejtezések miatt az átvételekkel nem is lehet várni, azokat mielőbb folytatni kell, hogy az 1970-es évek előtti fővárosi egészségügyi viszonyokról maradjon fenn intézményi iratanyag.

Egyéb fővárosi fekvőbeteg-ellátó intézmények

A továbbiakban azokat az intézményeket mutatjuk be röviden, amelyek működésük egy periódusában a BFL illetékességébe tartoztak, vagy időközben megszűntek és marandó értékű irataik őrzését biztosítani kell. Kivételt az Irgalmasrendi Kórház képvisel, amely ugyan nem tartozik az illetékességi körbe, de a szerzetesrend megszüntetése után nagy mennyiségű iratanyaga került a BFL őrizetébe.

Magyar Református Egyház Bethesda Gyermekkórháza

1953-as államosításáig diakonissza kórház volt, ezután került a Fővárosi Tanács felügyelete alá. 1961-ben vette fel Apáthy István nevét, és ekkor alakult át gyermekkórházzá az István Kórház gyermekosztályának kiszervezésével. A református egyház 1992-ben kapta vissza fenntartói jogát, ekkor került ki a kórház a BFL illetékességéből. Jelenleg 13 osztálya gondoskodik a gyermekek ellátásáról, rehabilitációjáról, fejlesztéséről. Különlleges szakmai profilja az égési sérülések, a korai fejlesztés, a belgyógyászat, a fül-orr-gégészet, a neurológia és a sebészet. Az Apáthy-korszakból fennmaradt iratok feltárása után mérlegelendő, hogy tudunk-e, illetve érdemes-e innen átvételt lebonyolítani. Ennek kapcsán az államosítás előtti időszak iratait őrző Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárával is egyeztetni szükséges.

A Semmelweis Egyetem Szent Rókus Egyetemi Oktatókórház és Intézményei

A Szent Rókus Kórház Budapest és Európa egyik legrégebbi kórháza, 1798-ban jött létre a Rókus szegényház kibővítésével. 1857-ben vált hivatalosan is közkórházzá. A kór-

ház a II. világháborúig kiemelkedő szerepet töltött be a főváros egészségügyi életében. A háború alatt épülete jelentős károkat szenvedett. 1952-től a Pest Megyei Tanács, majd Önkormányzat fenntartásában működött, így illetékessége átkerült a Pest Megyei Levéltárhoz. A Rókus 2019-ben a Semmelweis Egyetem oktatókórházává vált. Kiemelkedő szakmai tevékenységet folytatott a fül-orr-gégészet, a fej-nyaksebészet, az esztétikai sebészet, az endokrinológia, a kardiológia, az onkológia és a szülészeti-nőgyógyászat terén. A kórház fondjában 1804–1949 közötti igazgatósági iratok, illetve az 1801–1930 közötti évekből betegfelvételi, boncolási jegyzőkönyvek, valamint a kórház alapszabályai találhatók meg. Újabban a már jelzett irattár-átalakítás során megtalált szülészeti-nőgyógyászati, sebészeti, szájsebészeti, belgyógyászati kórlapok, illetve betegnyilvántartások kerültek a BFL-be az 1910–1949 közötti időszakból.³¹ További iratgyarapodás már csak hasonló „előkerülések” révén várható.

Balassa János Kórház és Rendelőintézet

1894-ben kezdte meg működését; fennállása alatt többször váltott tevékenységet. 1954 után úgynevezett alapszakmás (azaz belgyógyászati, sebészeti és szülészeti-nőgyógyászati ellátást nyújtó) kórházként működött. Struktúrája az 1970-es évektől 1996-os bezárásáig lényegében változatlan maradt: öt osztálya (belgyógyászat, intenzív terápiás osztály, központi diagnosztika, sebészet, szülészeti-nőgyógyászat) a VIII. kerület lakosainak ellátásáért felelt. Feladatait a Péterfy Kórház vette át, utolsó tíz évének iratai is ide kerültek, ahol azonban részben kényszerselejtezés alá kellett vonni azokat. 1986 előtti egészségügyi dokumentációit a Főpolgármesteri Hivatal Központi Irattárában őrzik. Innen kerültek be nemrég a levéltárba a kórház működési iratai 4,08 ifm terjedelemben az 1956–1996 közötti időszakból.³² Ugyanitt található még értékes egészségügyi dokumentáció, amelyből levéltári átvételt terveztünk: a belgyógyászatról az elhunytak dokumentációját (1959–1985) és az izotóp kórlapokat (1959–1966), valamint a sebészetről a pajzsmirigyműtétek dokumentációját (1986–1990).

Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ

1884-ben közadakozásból 35 ágyas kórházat hoztak létre a mai Bakáts téren a gyógyíthatatlan gyermekek számára. 1949-ben ezt államosították, illetve létrehozták a szülészeti osztályt. 1954-ben átszervezték az intézményt, és létrejött a Schöpf-Merei Ágost Koraszülő-Koraszülött Kórház, amely 1968-ban egyesült a IX. kerületi tanácsi kórházzal. 1996-ban ismét átalakították, ágyszámát radikálisan leépítették, végül 2009-ben zárták be az elsősorban koraszülött-ellátásra specializálódott intézményt. Iratanyagát részben a Főpolgármesteri Hivatal Központi Irattárában őrzik (működési iratok), részben – 2021-től – az Országos Kórházi Főigazgatóságon (egészségügyi dokumentáció).

³¹ BFL VIII.1102 Budapest Székesfőváros Rókus Közkórház iratai (1798–1952).

³² BFL VIII.1146 Balassa János Kórház iratai (1956–1996).

Az elmúlt években vettünk át a kórház működési irataiból, illetve válogatott egészségügyi dokumentációt (pl. védőnői iratokat) az 1931–2007 közötti időszakból, 3 ifm terjedelemben.³³ A mintavétel igazodott a koraszülöttekkel foglalkozó kórház speciális szakterületeihez. További átvételt tervezünk a működési iratokból, részben mintavétellel (főigazgatói iratok, beszámolók, jelentések, fegyelmi és peres ügyek, alkalmazotti nyilvántartások), valamint mintavétellel az Országos Kórházi Főigazgatóságtól a szülészet-nőgyógyászati dokumentáció genetikai tanácsadás, chorionbiopszia, amniocentézis, interruptio vonatkozású iratait; az Izoláló Osztály kórlapjait és a koraszülöttek egészségügyi dokumentációját.

Visegrádi Szent Kozma és Damján Rehabilitációs Szakkórház és Gyógyfürdő

1927-ben az OTI vásárolta meg a területet, ahol 1929-ben megnyílt a Horthy Miklós Munkásszanatórium. 1950-ben állami, 1951-ben fővárosi fenntartású intézmény lett. Az 1990-es évekig emésztőszervi megbetegedésben szenvedők kezelésére, valamint belgyógyászati műtétek utáni rehabilitációra szakosodott kórházként működött. 1995-ben átszervezték, a rehabilitációs tevékenység lett a fő profilja. 1998 óta szakkórház, 2006-ban gyógyfürdői státuszt kapott. A kórház fondja a Pest Megyei Levéltártól korábban átkerült 1944–1975 közötti működési iratokból áll.³⁴ Rehabilitációs tevékenységéhez kapcsolódó további működési, valamint egészségügyi dokumentáció átvétele indokolt lehet, azonban ez mindenképp előzetes felmérést kíván.

Budapesti Szent Ferenc Kórház

Az Assisi Szent Ferenc Leányai Kongregáció kórháza 1936-ban kezdte meg működését, eredetileg belgyógyászati és sebészeti osztállyal. A II. kerület, valamint néhány főváros környéki település lakosait látta el. 1950-ben államosították, 1968-ban a János Kórház részlegévé vált. Önállóságát 1996-ban nyerte vissza, amikor visszakerült eredeti fenntartójához. A BFL illetékességi köre az 1950–1996 közötti időszakra érvényes. Kiemelendő a kórház kardiológiai, rehabilitációs, diabetológiai és egyéb belgyógyászati tevékenysége, ezekről a területekről indokolt lehet iratátvétel, előzetes felmérést követően.

Budai Irgalmasrendi Kórház

A Betegápoló Irgalmasrend budai kórháza 1806-ban nyitotta meg kapuit, de a rend már ezt megelőzően is aktív gyógyító tevékenységet folytatott a városban. A kibővített és ma is álló épülete 1903-ban készült el. A kórházat 1950-ben államosították, más intézményekkel való egyesítése után az egészségügyi részlegekből hozták létre (későbbi nevén) az Országos Reumatológiai és Fizioterápiás Intézetet (ORFI). A rend csak 2000-ben ve-

³³ BFL VIII.1145 Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ iratai (1931–2007).

³⁴ BFL VIII.1138 Fővárosi Önkormányzat Visegrádi Rehabilitációs Szakkórház iratai (1944–1975).

hetten ismét kezelésébe az épületet, a kórház akkor vált ki az ORFI-ból. 23 osztálya széles körű ellátást biztosít egyes fővárosi kerületek és további települések vonatkozásában. Kiemelkedő a belgyógyászati, sebészeti, urológiai, fül-orr-gégészeti és kardiológiai tevékenysége. Az Irgalmasrendi Kórház 1950 előtti nyilvántartókönyveinek nagyobb kiterjedésű sorozata (törzskönyvek, elmebetegek nyilvántartásai, halotti jegyzőkönyvek) található meg a levéltárban.³⁵ Az esetleg még a kórházban őrzött régebbi iratok feldeírítása, illetve a 2000 utáni korszak anyagának gyűjtése a fenntartóval való egyeztetés és helyszíni felmérés után dőlhet el.

A fővárosi járóbeteg-ellátás szereplői és maradandó értékű irataik

Amíg a fekvőbeteg-ellátás területén az intézményi kapcsolatok 2016 után ismét felélénkultek, addig a járóbeteg-ellátás nem kórházi szereplőiről alig van információnk. A nem kórházakhoz kapcsolódó rendelőintézetek napjainkban kerületi önkormányzati fenntartásban és/vagy gazdasági társaság formában újjászerveződő egészségügyi szolgáltatónak működnek. Az elmúlt években megkezdtuk e szervekkel is a kapcsolatfelvételt, amelynek során felkerestük a III. kerület rendelőintézeteit, a VIII. kerület ellátásáért felelős Szent Kozma Egészségügyi Központot, illetve a Kispesti Egészségügyi Intézetet,³⁶ és felmértük ezek irattárait is. Ezenkívül újabban több intézet és szolgáltató is kapcsolatba lépett velünk selejtezés, illetve iratkezelési szabályzat egyeztetése ügyében. Mindettől függetlenül a fővárosi szakrendelők jelentős részével a BFL nincs kapcsolatban, működésükről, a náluk található iratanyagról semmit sem tudunk; leginkább csak a megszűnt vagy átalakított szakrendelők kórházi irattárakban őrzött iratairól vannak adataink. Az eddigi tapasztalatok alapján ezek változatos típusú és évkörű iratokat jelentenek. A BFL-ben szakrendelőkkel kapcsolatos iratanyag a korábban bemutatottakon kívül nincs. E hiányosság pótlására 2023 szeptemberében kérdőíves felméréssel kerestük meg ezeket a rendelőintézeteket, aminek eredményeként reményeink szerint elég információhoz jutunk a kintlévőségekről a jövőbeli iratgyarapítások tervezéséhez.

Ugyanitt fontosnak tartjuk megemlíteni a Központi Stomatológiai Intézetet, amely Budapest és egyben az ország legnagyobb fogászati járóbeteg-ellátó intézménye volt. 2013-ban szűnt meg, jogutódja a Semmelweis Egyetem Fogászati és Szájsebészeti Oktató Intézet lett. Mivel a főváros lakosságának fogászati ellátására vonatkozóan egyelőre semmilyen iratanyaggal nem rendelkezünk, mindenképpen érdemes lesz felvenni a kapcsolatot a jogutóddal a fővárosi fenntartású időszakra vonatkozó iratok felmérése céljából.

A fentiekén kívül számos egyéb egészségügyi szolgáltató tevékenykedik Budapest területén. Közülük is kiemelendő az a több tucat, egyes egészségügyi részterületekhez kapcsolódó, immár akár három évtizedes tevékenységet kifejtő civil szervezet, amely sok esetben szakemberek közreműködésével folytat egészségvédő, fejlesztő, ápoló

³⁵ BFL VIII.1115 Irgalmas Rend Nyilvános Jellegű Budapesti Kórházának iratai (1742–1943).

³⁶ Ennek eredményeként iratanyagot is átvettünk: BFL VIII.1165 Kispesti Egészségügyi Intézet és jogelődei iratai (1950–1973).

tevékenységet. A civil szervezetek névjegyzékében jelenleg csaknem ezer bejegyzett egészségügyi tevékenységet folytató alapítvány és nagyjából feleannyi egyéb szervezet szerepel, amelyek mintegy fele ma is működik. Nem célunk ezt a nagyszámú civil szervezetet mind felkeresni, azonban akadnak köztük olyanok, amelyek az egészségügy terén kiemelkedő, egyedi tevékenységet folytatnak (elsősorban nőgyógyászati, gyermek-egészségügyi, fejlesztő, pszichológiai, addiktológiai és betegápolási területen), mint például a Dévény Anna Alapítvány, a Vadaskert Alapítvány, az Autizmus Alapítvány, az Ébredések Alapítvány, a Hemofília Alapítvány. Ezek közül a Dévény Anna Alapítvány korábban már kapcsolatba is lépett a levéltárral, így feltételezhetően nyitott lenne az együttműködésre. Ezen alapítványokon kívül egyedi kapcsolatfelvételekkel, illetve a megszűnt civil szervezetek kapcsán kívánunk tájékozódni. Korábban egy alkalommal, a Lelki Egészségvédő Alapítvány esetében került sor ilyen típusú iratok gyarapítására.³⁷

Külön kategóriát képviselnek az egyes egészségügyi szereplők saját alapítványai, amelyek nem ügyviteli értékű iratanyagát részint az alapító szervezetek irattáraiban őrzik. Ezek közül olyan szervezetek megkeresését tervezzük, amelyek vagy unikális tevékenységet folytatnak, vagy az SZJA 1%-os részesedésük kiemelkedő, mint például a Heim Pál Országos Gyermekgyógyászati Intézet alapítványai. Az intézményi honlapokon feltüntetett adatokon alapuló felmérésünk szerint a fekvőbeteg-ellátás fentebb felsorolt szereplőéhez 78 alapítvány tartozik, amelyek kétségkívül fontos szerepet töltenek be a mai fővárosi egészségügyben, mintavételes iratgyarapításuk indokolt lenne, amely jól kiegészítené a fekvőbeteg-ellátás intézményi iratait. Az irattípusok kiválasztásakor az egészségügyi szakszempontok mellett támaszkodunk a főosztályunkon kidolgozott, a civil szervezetek iratgyűjtésére vonatkozó koncepcióra.³⁸

Az egészségügyi ellátás magánintézményei

Az egészségügyi ellátás egy része ma már magánintézményekben zajlik. A meddőségi, genetikai központok közül némelyik már több évtizedes múltra tekint vissza, és bár előbbiek esetén jelentős változások történtek a közelmúltban, hosszú ideig alapvetően magánintézményekben zajlottak a kezelések. Emellett folyamatosan emelkedik a többféle egészségügyi ellátást nyújtó magánkórházak száma. Ezek közül ismertebb például a nőgyógyászati ellátásra specializálódott Maternity Magánklinika, a szintén nőgyógyászati intézményként induló, azóta rohamosan fejlődő TritonLife Róbert Magánkórház, és más olyan neves, nagy múltú intézmények, mint a Budai Egészségközpont vagy az Istenhegyi Klinika. Olyan kuriózumnak számító intézmény is található a fővárosban, mint a Dacheng Magyar–Kínai Orvosi Központ, ahol a nyugati és a keleti orvoslás egyszerre jelenik meg. A meddőségi centrumok ugyan a 317–319/2019. számú kormányrendeletek alapján nagyrészt állami kézbe kerültek, 2022-től pedig kizárólag állami intézményben zajlanak reprodukciós kezelések, így ezekre valamiféle közlevéltári rálátás

³⁷ BFL VIII.1140 Lelki Egészségvédő Alapítvány iratai (1993–2018).

³⁸ Györgyi, 2021.

várható a közeljövőben, a fennmaradó, még így is nagy számú magánintézet esetében azonban szinte semmilyen levéltári kapcsolat nem áll fenn. Kérdéses persze, hogy ezek az intézmények mennyire lennének nyitottak a kapcsolatfelvételre, de tevékenységükből adódóan szükséges nyitni feléjük. Egy, részben állami támogatással működő szolgáltató esetében történt is már ilyen lépés: az International Medical Services Kft. III. kerületi szakrendelőjét és irattárát látogattuk meg, illetve engedélyeztük iratselejtezésüket.

Összefoglalás

Az előző évek irattári felméréseire épülő koncepciónk (és eddigi eredményeit) összefoglalva, a legfontosabb gyűjtőterületi feladat a kórházi irattárakban fellelhető, az 1950–60-as évekből vagy még régebből fennmaradt, veszélyeztetett állapotú maradandó értékű iratok mielőbbi begyűjtése. Az iratok fennmaradása érdekében elengedhetetlen a már meglévő kapcsolatok fenntartása, az egészségügyi intézmények iratkezelésének támogatása szaktanácsadással. Azokat az intézményeket, amelyeket az elmúlt években nem sikerült meglátogatni, különösen a szakrendelőket, fel kell keresni, a náluk őrzött iratanyagot fel kell tární. Ezenkívül – immár a koncepciót hosszabb időtávlatba emelve – fontos feladat lenne a fővárosi egészségügyben immár meghatározó magánszféra jelentősebb szereplőivel, olyan alapítványokkal, magánkórházakkal kapcsolatot létesíteni, amelyek már több évtizede jelentős tevékenységet fejtenek ki, nemritkán egyedi szakterületen. Az egészségügyi iratok gyűjtése új lehetőségek mellett új feladatok és nehézségek elé is állítja levéltárunkat, ugyanakkor a kapcsolati háló kiterjesztésével, valamint szélesebb körű kutatási lehetőségek biztosításával hozzájárulhat a levéltár funkcióinak ismertebbé tételéhez, a levéltárhasználók körének bővüléséhez és nem mellesleg a maradandó értékű irat fogalmának kibővítéséhez.

Források és szakirodalom

BFL = Budapest Főváros Levéltára

VIII.1101 = Budapest Székesfőváros István Közkórház és jogutódai iratai (1899–2004)

VIII.1102 = Budapest Székesfőváros Rókus Közkórház iratai (1798–1952)

VIII.1103 = Budapest Székesfőváros János Közkórház és jogutódai iratai (1857–2007)

VIII.1108 = Budapest Angyalföldi Állami Elme- és Ideg Gyógyintézet iratai (1884–1962)

VIII.1115 = Irgalmas Rend Nyilvános Jellegű Budapesti Kórházának iratai (1742–1943)

VIII.1127 = Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely iratai (1912–1967)

VIII.1138 = Fővárosi Önkormányzat Visegrádi Rehabilitációs Szakkórház iratai (1944–1975)

VIII.1139 = Fővárosi Önkormányzat Jahn Ferenc Dél-pesti Kórház és Rendelőintézet (1988–1991)

VIII.1140 = Lelki Egészségvédő Alapítvány iratai (1993–2018)

VIII.1145 = Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ iratai (1931–2007)
VIII.1146 = Balassa János Kórház iratai (1956–1996)
VIII.1148 = Szent Margit Kórház iratai (1947)
VIII.1151 = Kun utcai (Kállai Éva) Kórház iratai (1925–1992)
VIII.1152 = Telepy utcai Kórház iratai (1911–1932)
VIII.1153 = Szent László Kórház iratai (1950–1991)
VIII.1154 = Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet iratai (1932–2008)
VIII.1155 = Gizella Szülőotthon iratai (1929–1951)
VIII.1156 = Paula Szülőotthon iratai (1927–1955)
VIII.1158 = Péterfy Sándor utcai Kórház iratai (1951–1977)
VIII.1159 = Szent Imre Kórház és jogelődei iratai (1967–1971)
VIII.1160 = XXII. Kerületi Tanács Egyesített Kórházak Anyaotthona (Jókai Szülőotthon) iratai (1968–1970)
VIII.1161 = Gyáli úti (Merényi Gusztáv) Kórház iratai (2013)
VIII.1165 = Kispesti Egészségügyi Intézet és jogelődei iratai (1950–1973)
VIII.1381 Fővárosi Iskolaszanatórium Általános Iskola (III., Szerűskert u. 40.) iratai (1935–1991)

- Bodor, 2022 = Bodor Gergely: Egészségügyi iratok a közlevéltárakban. (MA-szakdolgozat.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2022.
- Fehér–Horváth, 2009 = Fehér Csaba – Horváth J. András: Egy irattípus krónikus állapotban: a kórlapok. Levéltári Szemle, 2009. 59. 2. sz. 33–51.
- Györgyi, 2021 = Györgyi Csaba: Civil a pályán. A civil szervezetek iratainak gyűjtése Budapest Főváros Levéltárában. Levéltári Szemle, 2021. 71. 1. sz. 40–51.
- Horváth, 2016 = Horváth J. András: A fővárosi egészségügyi szervek forrásjellemezői, maradandó értékű iratai. Kézirat, 2016.
- Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023 = Koltai Gábor – Ogoljuk–Berzsenyi Anett: Maradandó értékű egészségügyi iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban I. Levéltári Szemle, 2023. 73. 4. sz. 33–46.
- Ogoljuk–Berzsenyi, 2021 = Ogoljuk–Berzsenyi Anett: 110 éve nyílt meg a Telepy utcai Kórház. <https://bparchiv.hu/hirek/110-eve-nyilt-meg-telepy-utcai-korhaz> (A letöltés ideje: 2023. július 23.)
- P. Holl, 2020 = P. Holl Adrién: Tömeges fertőtlenítési technológiák hazai és nemzetközi gyakorlata. Levéltári Szemle, 2020. 70. 2. sz. 50–59.
- Sasfi, 2020 = Sasfi Csaba: Egészségügyi dokumentáció mint a levéltáros szakma (egyik) nagy kihívása. Levéltári Közlemények, 2020. 91. 123–146.

Káli Csaba

Garázstól a gördülőállványig

Az iratkezelés ellenőrzésének gyakorlata és tapasztalatai a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltárában

A közlevéltárak illetékességi területen végzett munkájának szakirodalma, csak az elmúlt negyedszázadot figyelembe véve, már egy szép kötetre állhatna össze, műfaji besorolását tekintve pedig afféle fejlődésregény is lehetne.¹ Tanulságos áttekinteni a kollégák múltbéli tapasztalatait, miként változott a munka a történelmi események, a jogszabályi változások, az előbbiekből is következő ad hoc feladatok, illetve a levéltár személyi állományának, valamint költségvetési és anyagi, technikai ellátottságának függvényében. A mindezek eredőjeként folyamatosan változó, formálódó levéltárszakmai elvárások, metódusok mellett a másik fél, az iratképző szervek hasonló módon tematizálható metamorfózisa sem elhanyagolható tényező. Jelen írásomban már csak a terjedelmi korlátok miatt sincs arra lehetőség, hogy az elmúlt évtizedek minden témába vágó gyakorlati és tapasztalati elemét megosszam az MNL Zala Vármegyei Levéltárának e szakterületen végzett munkáját illetően, sokkal inkább a recens gyakorlatra helyezem a hangsúlyt, időnként kitérve annak „történelmi” tapasztalatokon nyugvó okaira is.

Iratkezelés-ellenőrzés új alapokon

Több külső tényező és belső felismerések együttes hatására levéltárunk 2000-ben helyezte új alapokra az iratkezelés ellenőrzésével kapcsolatos munkafolyamatokat. Az illetékességi terület felügyeletének keretében folytatott szerteágazó munkák, úgy, mint az iratkezelési szabályzatok és selejtezési jegyzőkönyvek elbírálása, a fel- és végelszámolások dokumentumainak kezelése mellett valójában az illetékességünkbe tartozó iratképző szervek iratkezelésének és irattározásának személyes jelenlét mellett lefolytatott ellenőrzési gyakorlatát kellett radikálisan megújítani kvantitatív és kvalitatív módon egyaránt. Az azóta eltelt csaknem negyedszázad alatt egyre kifinomultabbá vált a feladathoz való

¹ Csak a legfontosabbakat említve az elmúlt évtizedekből, a levéltári törvény (1995. évi LXVI. tv.) hatályosulása óta, a teljesség igénye nélkül, a megjelenés sorrendjében: Hudi, 1998; Takács, 1998a; Takács 1998b; G. Vass 1998; Horváth J. 2009; Mikó 2009; Nagy 2009; Sóber 2009; Haraszi 2014; Káli 2014; Kurucz 2018; Boross et al., 2019. Ezen cikkekben, tanulmányokban sokszor kissé pongyolán, gyűjtőterületként nevezték meg a munkaterületet, bár a szövegkontextusokból egyértelmű, hogy kivétel nélkül nem a szűkebben értelmezett gyűjtőterületi, hanem az illetékességből végzett munkákat taglalták a szerzők.

közelítés mind a levéltár, mind pedig az érintett iratképzők részéről. A fejlődéstörténetet valójában csak a 2020-ban indult, Covid-19 okozta pandémia törte meg, de szerencsére nem végzetesen, a feladatvégzés reorganizálása sikeresen megtörtént.

Valljuk be őszintén, ez a feladattípus nem a legnépszerűbb a levéltárosok körében, hiszen a történettudományban, annak ágazataiban elmélyedő bölcsész mentalitással nem nagyon áll összhangban a voltaképpen hatósági jellegű ellenőrzések végzése. A „másik oldal”, az ellenőrzendő fél sem örül egy ilyen vizsgálatnak, ami számára esetenként negatív következményekkel járhat. Ez tehát egy konfliktusos munkaterület, amihez kell némi pszichológiai érzék, konfliktuskezelő/tűrő képesség, de a magabiztos fellépés sem nélkülözhető. Erre eleve nem mindenki alkalmas, de idővel mégis megszerezhető az a rutin, ami legalább alapszinten a feladat sikeres megoldásához szükséges. Sőt, kellő számú terepi gyakorlat után a jó történész-levéltáros a tapasztaltakat akár a társadalomtörténeti munkáiba is beépítheti a társadalmi gyakorlatok címszó alatt.

Előkészítő feladatok

A terepi munka – mint általánosan majdnem minden esetben – irodai, adminisztratív előkészítő feladatokkal kezdődik. Az első feladat az ellenőrizendő iratképző szervek listájának összeállítása, amelynek koncepciója már a tárgyév megelőző év végén elkészül. Ha az éves munkatervet már előző év végén össze kell állítani, akkor a részleteket is kidolgozzuk, de ebben az esetben is a tárgyév elején felül kell vizsgálni, tekintettel arra, hogy több olyan szerv(típus) is előfordulhat benne, amely jellemző módon év elején vált nevet vagy szenved el olyan jellegű (szervezeti) változást, amit mindenképpen követni kell az adminisztráció terén is. Az ellenőrizendő szervek listájának összeállításánál az egyik legfontosabb szempont, hogy legalább a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet² 8. § (2) bekezdés b. pontjában foglalt ötéves ellenőrzési ciklusnak meg tudjunk felelni. Technikailag ennek biztosítását úgy oldottuk meg, hogy a megyét területileg öt részre osztottuk egy vagy több járás mentén, illetve külön egységet képez Zalaegerszeg Megyei Jogú Város, ahol a legtöbb iratképző szervünk található. Így ellenőrzésünk során a területi elv érvényesül, amelyet praktikusabbnak és költséghatékonyabbnak gondoltunk, ahhoz képest, mintha a szervtípusok szerinti ellenőrzés lenne a szervezőelv. Az adott évben ellenőrizendő szervek leválogatása eddig analóg módon történt tagintézményünkben, felhasználva támpontul a megelőző ciklusokban keletkezett dokumentumokat, de 2024-ben áttérünk egy szakszerűbb és technikailag is újszerűbb megoldásra, felhasználva a scopeArchiv adottságait. Ennek keretében a Partnerek modulban eddig mindig üresen maradt Utca 3. mezőt fogjuk kihasználni (Street/Postbox adatcsoport harmadik sora) azonosan jelölve ebben – pl. „1. ellenőrzési körzet” vagy csak „1.” elnevezéssel – az adott területhez tartozó iratképző szerveket. Így a mező megfelelő szövegének lekérdezésével automatikusan megkapjuk az adott évben ellenőrizendő szervek listáját. Egyedül a kódoláskor kell nagyon figyelni, hogy minden értékhatar feletti, nyitott státu-

² 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet

szű szerv megkapja a kódot – ezt viszonylag könnyű ellenőrizni a listanézetben –, illetve hogy a területi elvnek megfelelő kódnevet kapjon. A legnagyobb falat minden ötéves ciklusban a zalaegerszegi ellenőrzések éve, hiszen a vármegyeszékhelyen található messze a legtöbb iratképző szervünk. Ezek aránya az elmúlt években még inkább növekedett, így 2023-ban annyiban finomítottuk az ellenőrzési munka területi arányát, hogy az akkor aktuális Zalaegerszegi járás iratképzőivel együtt ellenőriztük a megyeszékhelyi iskolákat és más intézményeket is, ennél fogva a 2024. évi ellenőrzési ciklus némileg tehermentesült, de ebben az évben még így is 117 szerv ellenőrzését kellett betervezni. A megyeszékhelyi többlet valójában nem szokott gondot okozni, hiszen ebben az esetben lényegében nincs utazási idő, ami más esetekben másfél-két órát is elvesz a munkaidőből, így a többletmunkát az időmegtakarítás kellően kompenzálja, illetve lehetővé teszi.

Az ellenőrizendő szervek kijelölése után következik a szervnyilvántartás/szervjegyzék frissítése, amit a scopeArchiv megfelelő moduljában (Dossier/Partnerek/Iratképző) végzünk el. A 2023. év az átlagosnál több munkát igényelt ezen a téren, mivel a megye/vármegye névváltozás az illetékességbe tartozó iratképző szerveink jelentős részét érintette. A szervnyilvántartás frissítése kapcsán többekben felmerülhet az az igény, hogy milyen jó volna, ha a levéltárakat értesítenék ezekről a változásokról, az új iratképzők bejelentkeznének a levéltárnál stb. Erre volt példa a szocialista kor hajnalán, ami aztán fokozatosan elhalt, és vélhetően egy újabb nekibuzdulás is rövid időn belül hasonló eredménnyel zárulna. Ellenben a mai technikai környezet, gondolván itt elsősorban az internet adta lehetőségekre – központi „gondoskodás” helyett –, jelentős segítséget ad a témával foglalkozó levéltárosok kezébe. Valamelyest persze belejátszik ebbe a hazai közigazgatási-intézményi szervezetirendszer 2010 óta bekövetkezett átalakítása, mindenekelőtt a központosítása, államosítása is, minekutána bizonyos szervtípusok adatai viszonylag egyszerűen, egyetlen helyen elérhetőkké váltak. Az illetékességbe tartozó szervek jelentős hányada, levéltárunk esetében a jelenleg illetékességbe sorolt, nyitott, értékhatár feletti 383 szerv közül 345 mindössze három szervtípusból, az intézmények, államigazgatási szervek és az önkormányzati hivatalok közül kerül ki, amelyek nyomon követhetősége elég jól megoldott. Az intézmények csoportján belül az iskolák dominálnak, amelyek megfelelő adatai a tankerületi központok, illetve a szakképzési centrumok honlapjain megtalálhatóak. A kormányhivatalok³ szintén jól követhetőek a saját honlapjukon, itt minden szervezeti egységről, ideértve a járási hivatalokat is, naprakész információkat kapunk. Ugyancsak a vármegyei kormányhivatal honlapján a „Hasznos linkek” menüpont alatt általában megtaláljuk a vármegyében lévő önkormányzati hivatalok legfrissebb listáját, többnyire Excel-tábla formájában, amelyet év elején mindig aktualizálnak. Ha itt nem kapunk segítséget, akkor a kormányhivatali kontaktunkon keresztül kérjük el ezt az adatállományt, mert nekik belső segédletként ez biztosan rendelkezésükre áll. A fennmaradó szervtípusok közül a jogszolgáltatási és rendvédelmi szervek mindentől függetlenül jól követhetők. Így mindössze pár tucat kisebb jelentőségű szervünk marad (pl. kamarák, testületek, egyesületek, egyéb intéz-

³ <https://kormanyhivatalok.hu/> (A letöltés ideje: 2024. február 20.)

mények, gazdasági szervek), amelyek esetleges adatváltozását egyesével kell adott esetben végigellenőriznünk. E szervek felderítésében – ahogy egy korábbi, némileg hasonló tematikájú írásomban⁴ kifejtettem – a klasszikus hírszerző tevékenységet kell folytatnia a levéltárosnak, úgymint a sajtófigyelés, illetve a nyitott szemmel járás a belvárosi irodanegyedekben. További hasznos, és ami a legfontosabb, aktuális információt nyerhetünk a Magyar Államkincstár (MÁK) törzskönyvi nyilvántartásából, ahol a központi és önkormányzati költségvetési szervek adatainak gazdag tárházával találkozunk az alapító okiratokig bezárólag. Itt ráadásul nemcsak élő, hanem megszűnt szervek adatai is elérhetőek, így a szervtörténetnek is alapvető és hiteles forrásaként tekinthetünk a MÁK törzskönyvi nyilvántartására.⁵

Miután aktualizáltuk a szervnyilvántartásunkat, azon belül is legalább azon szervekét, amelyeket ellenőrizni szeretnénk, indulhat a szervek ilyen irányú munkánkról való értesítése. Az ellenőrzési munkát – és a többi ide tartozó szakágat is – jól támogatják a Minőségirányítási Rendszer (MIR) által biztosított űrlapok, amelyek a munka valamennyi fázisát átfogják.⁶ Az értesítő levelet levéltárunk két alkalommal is kiküldi, először az év elején, amikor arról értesítjük a szervet, hogy felvettük az idei ellenőrzési programunkba, míg a másik alkalommal kb. két héttel a leendő ellenőrzés időpontja előtt értesítjük az iratképzőinket, hogy pontosan mikor lesz az ellenőrzés. Így jóval annak időpontja előtt a lelkiismeretesebb szervek lehetőséget kapnak arra, hogy időben megkezdhessék a felkészülést. Nem cél ugyanis a rajtaütésszerű ellenőrzés, és ugyanígy a szankcionálás sem, sokkal inkább a jogszabályszerű működésre való „békés” rávezetés.

Már a 2000-es évek végén kialakítottunk a honlapunkon egy menüpontot, ahol az iratképző szervezetet tájékoztatjuk az ellenőrzés mibenlétéről. Felsoroljuk a tárgykörre vonatkozó jogszabályokat és – legfontosabb újítként – feltettük ide a mindenkorai ellenőrzési adatlapot. Ennélfogva az ellenőrzésre kijelölt iratképzőink azt letölthetik, és nemcsak felkészülhetnek a várható kérdésekre, hanem – erre már elejétől fogva kifejezetten biztattuk is őket – meg is kezdhetik annak kitöltését. Ezzel a terepmunka során rengeteg időt meg lehet takarítani, hiszen a szervtörténeti rész összeállítása nem mindenhol megy egyik pillanatról a másikra, továbbá van idő előkészíteni a szükséges dokumentumokat is (Alapító Okirat, SZMSZ, SZMR, Ügyrend stb.). Az MNL Minőségirányítási Rendszere vonatkozó részének bevezetése után annyiban profillírozódott ez a munkarész, hogy a szervezeteknek a kitöltött adatlapot elektronikusan vissza is kell küldeni a levéltárnak, így kollégáink már előre láthatják, hogy mely vizsgálati részletekre kell majd különösen figyelni, hol lehetnek félreértések. Az elmúlt évtizedekben az adatlapoknak/jegyzőkönyveknek legalább öt generációját használtuk. Ezek fejlődési iránya az egyszerűtől a bonyolultig tartott, hiszen először a 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet⁷

⁴ Káli, 2014: 7.

⁵ https://www.allamkincstar.gov.hu/Koltsegyvetes/Torzskonyvi_nyilvantartas (A letöltés ideje: 2024. február 20.)

⁶ <https://mir.intra.mnl.gov.hu/allomanygyarapitas/formanyomtatvanyok> (A letöltés ideje: 2024. február 20.)

⁷ 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet

– követelményrendelet – előírásainak, majd az első elektronikus nyilvántartóprogram, az eArchivum mezőinek „kiszolgálása” egyre komplikáltabb adatlap/jegyzőkönyv űrlapot követelt meg. Ezekről függetlenül, ha nem is minden évben, de a munka során gyűjtött tapasztalatokat is beépítettük az űrlap „ráncfelvarrásába”.

Az adminisztratív levelezési körök után a terepi munka tavasszal kezdődik és nagyobb-részt ebben az évszakban bonyolódik. Még a terepen való megjelenés előtt rendszerint tartunk egy értekezletet a munkában részt vevőkkel, hogy felelevenítsük a megelőző vizsgálati ciklus tanulságait, illetve megtárgyaljuk a bármilyen okból bekövetkezett változásokat és azok kezelését. A munka időbeni elosztásakor figyelemmel kell lenni az iskolai és munkahelyi szünetekre, valamint nem utolsó sorban a kollégák nyári szabadságára is. A hét napjai közül egyedül a péntek nem preferált, egyrészt „nem illik” erre a napra ellenőrző jellegű feladattal terhelni iratképzőinket, másrészt ezek általában más munkahelyeken is rövidített napok, ami fizikailag is gátolná a munkát. A „túra-útvonalak” szervezésénél a költséghatékonyság a legfontosabb szervezőerő, hiszen egy útvonalra a lehető legtöbb szervet igyekszünk felfűzni, vagyis egy útra több kolléga megy és mindenki általában két iratképzőt is ellenőriz. A legtöbbször egy szervhez egy kolléga megy, ritkábban fordul elő, hogy ketten végzik az ellenőrzést. Utóbbi esetekben is időlegesen a duettek: ezek nagyrészt új kollégák betanítását, mentorálását takarják. A humán erőforrást érintő jogszabályi változások sajnos nem könnyítették meg az utóbbi évtizedben az ellenőrzési munkát. A 2015-ben napvilágot látott új követelményrendelet, a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 8. § (2) a. pontja a korábbi követelményrendelettel szemben már nem „lehetőleg” említi bizonyos szervtípusok háromévenkénti ellenőrzését, hanem imperatívus rendeli azt el. Tekintettel az e kategóriába tartozó szervek igen nagy számára, amely az összmennyiség negyedét-harmadát kiteszi, az új rendelkezés nehéz feladat elé állít minden közlevéltárat... Ráadásul egy sajátos paradoxon is érvényesül ezen a téren, hiszen a sűrűbb ellenőrzésre rendelt iratképzők feladatvégzése hagyja maga után a legkevesebb problémát, míg a ritkább ellenőrzést igénylők esetében mind a technikai feltételek, mind pedig a személyi ellátottságuk gyengébb, így az iratkezelés is több problémát vet fel.

Ugyanakkor egy másik ponton keresztül szűkült a terepre kivihető munkatársak köre. A csak öt évente ellenőrizendő szervek esetében korábban megengedett volt az érettségire épülő tanfolyamot végzett és így segédlevéltárosokká lett kollégák ellenőrző tevékenysége is. A 2000-es években ebből a meg gondolásból éltünk a lehetőséggel és a levéltári kezelőinket beiskoláztuk az akkoriban több hullámban is indított segédlevéltárosi képzésre. Ennek sikeres elvégzése után majdnem duplájára nőtt az ellenőrző munkában legálisan részt venni tudó munkatársak száma. A 2020. évi jogviszonyváltással összefüggésben kiadott 39/2020. (X. 30.) EMMI rendelet⁸ megszüntette a segédlevéltáros munkakör kettősségét, és csak a felsőfokú végzettséggel rendelkező, lényegében kezdő levéltárosokat lehetett ebbe a kategóriába besorolni. Ezzel viszont majdnem felére csökkent az iratkezelés ellenőrzésében részt vevő munkatársak száma. Reménysugárként jelent

⁸ 9/2020. (X. 20.) EMMI rendelet

meg 2021 tavaszán a rendelet módosítása, amely ismét elismerte segédlevéltárosként a felsőfokú szakképesítéssel rendelkezőket is.⁹ Nem sokkal később azonban kiderült, hogy ez a felsőfokú szakképesítés nem feleltethető meg az egykori OKJ-s segédlevéltárosi képzés során szerzett bizonyítványnak, így mindezek eredőjeként jelen pillanatban csak diplomás munkatársak végezhetik az iratkezelés ellenőrzését.

Immár csaknem két évtizedes múltra tekint vissza az együttműködésünk a Zala Vármegyei Kormányhivatallal és jogelődjével. Levéltárunk és a Kormányhivatal ellenőrzési munkája között sok a hasonlóság, de ami számunkra a leglényegesebb, hogy az államigazgatási és az önkormányzati hivatalok képezik azt a közös halmazt, amely a kooperáció terepe lehet minden évben. Az együttes megjelenés nagyobb súlyt ad a feladatnak és a levéltáros kollégák is megerősítést kapnak, illetve mindig újabb és újabb tapasztalatra tehetnek szert a közös vizsgálatok alkalmával. Munkatársainkat minden kiküldetés előtt megbízólevéllel látjuk el, bár a legritkább esetek közé tartozik, hogy ezt a szerveknél kéri, a levéltárral, levéltárosokkal szemben, úgy látszik, még megvan a társadalmi közbizalom. Ehhez persze az is hozzájárul, hogy intézményünkben létezik egyfajta szervreferencia, tehát igyekszünk úgy tervezni az ellenőrző munkát, hogy lehetőleg a következő alkalommal is ugyanaz a személy ellenőrizze ugyanazt a szervet. Ez mindkét fél részéről többszörös előnnyel jár, többek között ez az egyik feltétele a jó partneri viszony kialakításának is. Az ellenőrizendő szervekhez rendszerint a kora délelőtti órákban érkeznek meg munkatársaink, akik az adott hivatal, szerv operatív vezetőjével, ritkábban az első számú vezetőjével találkoznak először, és a rövid tájékoztató beszélgetés után az iratkezelésért közvetlenül felelős munkatárssal együtt bonyolítják le az ellenőrzést. A munka végeztével ismét felkeresik munkatársaink a vezetőt, és röviden, szóban is tájékoztatják őt a tapasztalatról, a negatívumokról és a pozitívumokról egyaránt. Szerencsés esetben a kisebb iratforgalmat bonyolító, kis irattárral rendelkező, elektronikus iratokat az iktatókönyv kivételével nem keletkeztető szerveknél a jegyzőkönyvet helyben is lehet véglegesíteni, hitelesíteni, vagyis a vizsgálatot le is lehet zárni.

De ne szaladjunk ennyire előre, lássuk a vizsgálat menetét!

A szervellenőrzés menete

Az ellenőrzési jegyzőkönyv első két fejezetének (*Szervnyilvántartási alapadatok, Az iratképző szerv szervezete és működése*) kitöltésében az ellenőrzött szerv a kompetens. Ennek előzetes kitöltése jelentős mértékben gyorsítja a munkát, illetve a mindenki számára drága munkaidő célirányosabb felhasználását segíti elő. Ahogy korábban is említettem, ezen a ponton rengeteg időt lehet megtakarítani a szervtörténeti tematika előzetes kitöltésével, hiszen a „történeti kutatást” nem az ellenőrzés során kell elvégezni, amelybe a levéltárosnak viszonylag szűk beleszólási lehetősége van, hanem a különféle dokumentumokból, szóbeli közlésekből, több órányi vagy napnyi munkával összeállított anyag már készen várja munkatársunkat. Mindezek mellett a szerencsés esetben előre

⁹ 13/2021. (III. 24.) EMMI rendelet

kitöltött és elektronikusan visszaküldött jegyzőkönyv ezen részeit össze kell vetni még az ellenőrzés előtt a korábbi ellenőrzés jegyzőkönyvével, abból a célból, hogy megállapítsuk, van-e eltérés, s ha igen, akkor azt tisztázni kell. Ha van már a korábbi vizsgálatokból táplálkozóan egy hiteles, kontrollált adatállományunk a szervtörténetre vonatkozóan, akkor elég a legutóbbi ellenőrzés óta bekövetkezett változásokat rögzíteni, ami így láncszerűen összeolvasható az adatlapokból, illetve a nyilvántartóprogram megfelelő mezőjében rögzítve azokat, egy koherens adatállománnyá állhat össze.

A jegyzőkönyv *Az iratkezelési folyamatok szabályozottsága* című fejezete adatainak megfelelő kitöltésébe a tapasztalatok szerint már többnyire beletörik az iratképző szervek bicskája. Itt már a levéltárosnak kell átvenni a kezdeményezést, elmagyarázva a fogalmakat, főleg a kisebb forgalmú iratképzők esetében. A szűkebben értelmezett iratkezelés, mint például a tételbe sorolás ellenőrzése magától értetődően csak szűrőpróbaszerűen történhet. Az ellenőrző közegnek talán itt, az ilyen fajta ellenőrzésnél van szüksége leginkább a rutinra és a pszichológiai érzékre vagy legalábbis emberismeretre, különösen, ha (számára) új irattárossal áll szemben és nem egy több cikluson átívelő ismeretség köti össze a partnereket. Fontos megfigyelni és észrevenni, hogy a partnerünk mennyire árul el magabiztosságot, átlátja-e a feladat egészét vagy csak egy részmunkát tud elvégezni mechanikus jelleggel. Ennek tükrében lehet irányítani a szűrőpróbaszerű vizsgálatokat, illetve magyarázni a teendőket. A minden részletre ki nem terjeszthető vizsgálat fő célja, hogy legalább a strukturális hibákat vegyük észre, tárjuk fel és közöljük, rögzítve azokat a jegyzőkönyvben.

Általában a legnehezebb dió a következő fejezet, az *Elektronikus iktatás/ügykezelés és adatbázis-kezelés* című, ami nemcsak itt, hanem kiterjesztőleg, generálisan is az egész levéltárügy (egyik) nagy kérdésének mondható.¹⁰ Az ellenőrzési munka súllyal a délelőtti órákra koncentrálódik, éppen azért, hogy az iktatást – amely ekkor még inkább folyik, mint a délutáni napszakban – élőben is tanulmányozhassák az ellenőrzést végzők. Munkatársaink már itt beleütköznek az egyik alapproblémába: bármennyire is képzettek informatikailag, ez sosem elegendő ahhoz, a hozzárendelt időről nem is beszélve, hogy egy korábban nem ismert iktató/iratkezelő program működését ott helyben azonnal átlássák, sőt az esetleges hibás eljárásra azon mód rá is világítsanak. A kollégák leginkább a Poszeidon programban vannak otthon, az illetékes referenciával rendelkezők az ASP-ben, illetve a szintén régebb óta használt Robotzsaruban tájékozottak valamennyire, de annyira még ezekben sem, hogy profi módon tudjanak tanácsot adni. Mindezekről függetlenül az egyre nagyobb mennyiségű és egyre bonyolultabban strukturált elektronikus adatállományok áttekintése és értő leírása is mára szinte lehetetlen küldetéséssé kezd válni kollégáink számára. A korábban ismeretlen programok akkreditáltságának ellenőrzése is jobbára formálisan történhet, így például a hiteles másolatkészítést vagy éppen a SIP csomagok készíthetőségét is jobbára a bizalmi elv alapján rögzítik kollégáink a jegyzőkönyvben. Ezért is fontos az írásom elején taglalt partneri viszony kialakítása, hiszen ahogy a sorolt példákban is látszik, az empirikus megismerés sok esetben szenved

¹⁰ Boross et al., 2019: 20–21.

csorbát a vizsgálat során, ahol csak az egyik ok a végtelen idő hiánya. Az ellenőrzött szervek rákészülése esetén is nehéz vagy lehetetlen megválaszolni a keletkezett elektronikus iratokkal kapcsolatos kérdéskört. Különösen a hierarchikusan felépülő államigazgatási, jogszolgáltatási vagy rendvédelmi szerveknél ütközik ez nehézségekbe, ahol az iratképzők központi szerverekre dolgoznak, közös adatbázist hoznak létre, több autonóm adatbázis is létezik, amit önálló szakrendszerekkel képeznek, amire helyben nincs pontos rálátás. A tapasztalatok szerint a helyi ügykezelők mellett az iratkezelésért felelős (közép) vezetők sem látják át az elektronikus iratok életciklusát, kifutását, ideértve a levéltárba kerülés módját. Ilyenkor célszerű röviden, közérthetően kontextusba helyezni a kérdést, megemlítve az e-Levéltár projektet, az átadás, a további megőrzés elméleti útját. A képbe kerülést segítik valamelyest az MNL irattárosoknak szervezett tanfolyamai, amelyeken sajnos az illetékességbe tartozó szervek számához képest elenyésző a résztvevők száma.

Az *Irattárak állapota és az Irattár(ak)ban őrzött iratokra vonatkozó adatok* című tematika kitöltése a szervek részéről nem szokott gondot okozni, illetve csak akkor, ha figyelmetlenül olvassák el az ide fűzött lábjegyzeteket. A megtapasztalt tárolási körülmények meglehetősen széles skálán mozognak, illetve mozogtak, ahogy a címben is szerepel, a garázsától a gördülőállványig minden variáció előfordult. Szerencsére az illetékes iratképzők is mindig tisztában voltak az esetenként tarthatatlan tárolási helyzettel, így az évek folyamán konfliktusok nélkül sikerült felszámolni a külső, fűtetlen fűskamrákat, garázsokat és más, irattárolásra alkalmatlan helyiségeket. Az elmúlt tíz évben már az a paradox helyzet is egyre gyakoribb, hogy egyes irattárakban jobb, technikailag korszerűbb körülmények között tárolják az iratokat, mint a levéltárunkban. Tapasztalatunk szerint szívesen veszik az iratképzők, ha tanácsokat adunk nekik az irattár szakszerű(bb) kialakítására vonatkozóan, mivel az állományvédelmi szakterületen nem kellően tájékozottak. Ezekben az esetekben a levéltárak számára kiadott állományvédelmi ajánlást vagy annak a témára vonatkozó részeit szoktuk elküldeni támpontként. Egyre gyakoribb, hogy a nagyobb szervek igyekeznek a részirattáraikat összevonni és jól vagy legalább is jobban felszerelt központi irattárakat alakítanak ki, mint például Zalaegerszegen a Zala Vármegyei Kormányhivatal, amely két jó minőségű központi irattárat alakított ki, ezek kivitelezésénél kikérték a véleményünket is. Az ellenőrzést végző munkatársaink a tárolási körülmények vizsgálatakor bizonytalanodnak el leginkább, persze nem a korszerű gördülőállványok, a jól kiépített biztonsági berendezések, gázzal oltó készülékek irigységet is kiváltható látványától. Sokkal inkább attól gyengülnek az „alkupozícióink”, ha szóba kerül a levéltárárett iratok átadása, aminek sajnos nem tudunk megfelelni a súlyos helyhiányunk miatt. Ebből a pozícióból, vagyis, ha kiderül, hogy mi sem tudunk megfelelni a jogszabályoknak, már kicsit nehezebb elérni, hogy a vizsgált szerv viszont maradéktalanul tartsa be a jogszabályok rá vonatkozó részét.

A gyarapodó pozitív példák ellenére azonban általánosságban változatlanul a maradék- és a zsúfoltság jellemző az irattárak kialakítása és elhelyezése terén. A papíralapú iratok kezelésénél hagyományosan az egyik legneuralgikusabb pont a selejtezés kérdése. A legtöbb iratképzőnél a krónikus helyhiány a szakszerű selejtezéssel orvosolható volna, esetenként ki lehetne váltani a rosszabb tárolóhelyeket. Az iratképző szervek leginkább

a munkaerőhiányra hivatkoznak. A selejtezés – amely kétségkívül a legbonyolultabb, legnagyobb tapasztalatot és szaktudást igénylő, felelősségteljes munka – elmaradása legtöbbször sokkal inkább hibás munkapriorizálás, szervezetlenség vagy egyenesen gondatlanság eredménye. Szisztematikusan és jó színvonalon a rendvédelmi szervek és az ügyészségek selejteznek, emellett a bíróságok és az államigazgatási, kormányhivatali szervek küldik rendszeresebben az iratsejtezési jegyzőkönyveiket elbírálásra a levéltárba. Érzékelve a problémát, 2020-ban változtatott is a jogalkotó a selejtezések jogi hátterén, igyekezve rákényszeríteni a szerveket a gyakoribb selejtezésre.¹¹ A 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet¹² citált módosítása, amely szerint évente legalább egyszer kell jegyzőkönyvezett selejtezést végezni a közfeladatot ellátó szervezeteknek, egyelőre nem érvényesül; 2023-ban is csak 90 selejtezési jegyzőkönyvet kaptunk az illetékességünkbe tartozó 383 iratképző szervtől, úgy, hogy egy szerv többet is küldött. A fenti jogszabály-módosítás lehetőséget teremtett a havária révén bekövetkezett károsodás miatti kényszersejtezésre is, levéltárunkhoz 2020 óta ilyen megkeresés még nem futott be, ahogy köziratvédelmi bírság¹³ kiszabásának kezdeményezésére sem került sor.

A legjobb színvonalú iratkezelés a tapasztalatok szerint a kormányhivatali szervezetknél, a területi államigazgatásban, a rendvédelmi szervezetknél és az igazságszolgáltatásban folyik, ami nem is csoda, hiszen e szervek munkájának tárgya nagyrészt maga az irat. Ugyanitt figyelhető meg leginkább az a pozitív tendencia, hogy – különösen az épületeiket megújító kormányhivatali és jogszolgáltatási szervek esetében – korszerű, gördülőállványos irattárat alakítanak ki, ügyelve a klimatikus viszonyokra, valamint a biztonságtechnikára (tűz- és betörésvédelem) is. Az iratkezelés az oktatási intézményekben, valamint az egyéb kisebb intézményekben áll a leggyengébb lábakon, ahol a fentiekkel szemben az iratkezelés és iratképzés a szakmai feladatok töredékét teszi ki, mivel nem ez képezi a munka tárgyát. Akkreditált iktatóprogramot vagy nem használnak, vagy ha igen, akkor sem használják ki a programban rejlő lehetőségeket. Irattári jeleket vagy egyáltalán irattári tervet több helyütt még mindig nem használnak. Ebben a szférában – igaz, egyre ritkábban, de – még mindig előfordul, hogy nincs iratkezelési szabályzat, vagy ha van, az régi, érvénytelen, a levéltár által nem jóváhagyott. A közoktatás és szakképzés irányítását végző államigazgatási szervek iratkezelése nem megoldott sem az iratkezelési szabályzat, sem pedig az irattári terv oldaláról. Az ellenőrzési tapasztalatok tükrében megállapítható, hogy kihasználva az iskolák állami fenntartását és a tanügyi igazgatás központosított jellegét, sürgős beavatkozásra lenne szükség a zavaros helyzet felszámolására, megfelelő jogszabályalkotással, ami átláthatóbbá és nem utolsó sorban szakszerűbbé, egyúttal korszerűbbé tenné a szakterület iratkezelését. Még mindig vegyesnek mondható kép fogadja a levéltárosokat az önkormányzatoknál, különösen a kisebb, közös (községi) önkormányzati hivataloknál, legfőképpen a kirendeltségeknél. Az elektronikus iratkezelés az ASP szakrendszeren keresztül még nem teljes,

¹¹ 328/2020. (VII. 2.) Korm. rendelet

¹² 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet

¹³ 2021. évi LVI. törvény

inkább csak az iktatás fázisa mondható annak. Ahhoz képest, amilyen mennyiségű és értékű irat az önkormányzati hivataloknál képződik, relatíve a személyi, tárgyi és elhelyezési feltételek összességében még mindig itt a legrosszabbak, de ugyanakkor az is elmondható, hogy a jellemzően uniós pályázatokból megújult hivatali épületek között nem egy esetben vannak már gyarapodó számú pozitív példák. Javárészt ezen a szinten érzékelhető, hogy milyen sok múlik az adott község- vagy hivatalvezető felkészültségén, talpraesettségén, a „gondos gazda” szemléletén. Annak ellenére azonban, hogy az önkormányzatok egyre nagyobb része igyekszik gondot fordítani hivatala iratkezelésének javítására, és ennek keretében az épületfelújítások során törekszenek a megfelelő kapacitású és minőségű irattárak kialakítására, ez a folyamat a jelekből ítélve csak hosszabb időtávban érheti el az államigazgatás iratkezelésének minőségét.

Az Összegzés részben diplomatikusan, de minden releváns, szóban is előterjesztett változtatási, célszerűségi javaslatot fel kell tüntetni, ha lehet, határidővel a későbbi számonkérhetőség miatt. Ennél a résznél újra felkeressük a hivatal/intézmény operatív vezetőjét vagy akár az első számú vezetőjét és röviden összefoglalva tájékoztatjuk a tapasztalatokról, különösen kiemelve a munka jobbítását célzó észrevételeinket.

2020-ban végeztünk egy összegzést jegyzőkönyveink alapján az illetékességünkbe tartozó iratképző szerveknél őrzött papíralapú köziratok mennyiségére vonatkozóan. Az összes iraton belül meghatároztuk a maradandó értékű és ebből a már levéltárérett – 15 évnél régebbi – iratok mennyiségét. Ez alapján az összes irat 47 401 ifm-t, ebből a maradandó értékű iratok 12 032 ifm-t, míg a levéltárérett iratok mennyisége 2737 ifm-t tett ki. A maradandó értékű iratok közé soroltuk a határidő nélkül, de helyben őrzendő iratokat is. Mivel korábban nem készült ilyen összegzés, ezért adekvát módon nem lehet összehasonlítani a változást, de a kollégák szinte egyöntetű véleménye szerint, az empirikus úton levonható következtetések alapján folyamatosan nő a „termelt” papíralapú iratok mennyisége.

Következtetések

Az összegzés kérdéskörénél maradván az elmúlt csaknem negyedszázadban végzett ellenőrző munkánk kapcsán több releváns következtetés is adódik. A 2000-es évek elejéhez tapasztaltakhoz képest jelentős a változás, az előrehaladás ezen a téren, értve ez alatt az iratképzőknek nemcsak az ellenőrzési feladatunkhoz, hanem általánosan az iratképzés minőségéhez való viszonyulását is, ahogy azt írásom címe is szimbolizálja. De egyúttal arra is utaltam a címadásban, hogy mennyire eklektikus a helyzet ezen a területen, mennyire nagy az egyenletlenség. Az iktatás, általában az iratkezelés, az iratok tárolási körülményei sokat javultak, a másik oldalról közelítve viszont, mivel negyedszázad nagy idő, ebből a szemszögből nézve ez a változás valahol természetes és el is várható. Ettől függetlenül azonban – ahogy egy probléma megoldódik, jelentkezik helyette azonnal egy új – a mindenkori ideálistól még messze vagyunk, és attól tartok, hogy azt soha nem is érjük el. Az újabb és újabb kihívásokkal való szembenézés, a megoldások keresése, a problémák kezelése inkább a yin és yang örök küzdelmére emlékeztet, benne az örök változással.

Források és szakirodalom

- Boross et al., 2019 = Boross István – Gerhard Péter – Horváth J. András – Laczlavik György – Lux Zoltán – Sipos András: Iratképzők – maradandó értékű iratok – levéltárak. Problématérkép. Levéltári Szemle, 2019. 4. sz. 5–27.
- Haraszi, 2014 = Haraszi Viktor: Gyűjtőterületi szubjektív – a gyűjtőterület egyes kérdései egy városi levéltár szemszögéből. Levéltári Szemle, 2014. 2. sz. 13–30.
- Horváth J., 2009 = Szigorú szabályok és új készítmények: lehetőségek és kényszerűségek a gyűjtőterületi munkában. Lejegyezte: Horváth J. András. Levéltári Szemle, 2009. 2. sz. 3–14.
- Hudi, 1998 = Hudi József: A Magyar Levéltárosok Egyesületének konferenciája a gyűjtőterületi munkáról. Levéltári Szemle, 1998. 2. sz. 55–58.
- Káli, 2014: 7. = Káli Csaba: A közigazgatási és intézményi szerkezet-átalakításból adódó újabb feladatok az iratkezelés közlevéltári ellenőrzésében, valamint az értékhárvizsgálatban. Levéltári Szemle, 2014. 2. sz. 5–12.
- Kurucz, 2018 = Kurucz Ádám: A Magyar Nemzeti Levéltár önkormányzati hivataloknál szerzett gyűjtőterületi tapasztalatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Levéltári Szemle, 2018. 1. sz. 23–44.
- Mikó, 2009 = Mikó Zsuzsanna: Gyűjtőterületi munka a Magyar Országos Levéltárban. Levéltári Szemle, 2009. 2. sz. 15–19.
- Nagy, 2009 = Nagy Szabolcs: A Veszprém Megyei Levéltár gyűjtőterületi tevékenysége. Levéltári Szemle, 2009. 2. sz. 26–32.
- Sóber, 2009 = Sóber Péter: Gyűjtőterületi ellenőrzések és tapasztalataik Bács-Kiskun megyében. Levéltári Szemle, 2009. 2. sz. 20–25.
- Takács, 1998a = Takács Edit: Az alföldi levéltárak gyűjtőterületi munkája. Levéltári Szemle, 1998. 1. sz. 22–31.
- Takács, 1998b = Takács Edit: Az önkormányzati levéltárak gyűjtőterületi munkája. Levéltári Szemle, 1998. 3. sz. 29–51.
- G. Vass, 1998 = G. Vass István: Gyűjtőterületi munka az országos hatáskörű szerveknél az 1990-es években. Levéltári Szemle, 1998. 3. sz. 19–28.

Hivatkozott jogszabályok

- 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet = 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről. Magyar Közlöny, 2002. április 13. 47. sz. 3282–3297.
- 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet = 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről. Magyar Közlöny, 2005. december 29. 172. sz. I. kötet, 12408–12419.

- 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet = 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről. Magyar Közlöny, 2015. május 27. 72. sz. 6521–6540.
- 39/2020. (X. 20.) EMMI rendelet = 39/2020. (X. 20.) EMMI rendelet a kulturális intézményben foglalkoztatottak munkaköreiről és foglalkoztatási követelményeiről, az intézményvezetői pályázat lefolytatásának rendjéről, valamint egyes kulturális tárgyú rendeletek módosításáról. Magyar Közlöny, 2020. október 30. 235. sz. 7534–7548.
- 328/2020. (VII. 2.) Korm. rendelet = 328/2020. (VII. 2.) Korm. rendelet a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről szóló 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 2020. július 2. 159. sz. 4458–4459.
2021. évi LVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról. 6. §. Magyar Közlöny, 2021. május 27. 97. sz. 4036–4039.
- 13/2021. (III. 24.) EMMI rendelet a 2020/2021. tanév rendjéről szóló 27/2020. (VIII. 11.) EMMI rendelet és a kulturális intézményben foglalkoztatottak munkaköreiről és foglalkoztatási követelményeiről, az intézményvezetői pályázat lefolytatásának rendjéről, valamint egyes kulturális tárgyú rendeletek módosításáról szóló 39/2020. (X. 30.) EMMI rendelet módosításáról. 4. § c. pont. Magyar Közlöny, 2021. március 24. 49. sz. 2005–2007.

Haraszti Viktor

„Az egyiknek sikerül, a másiknak nem”¹

Vélemények az illetményszámfejtési iratok selejtezéséről

A 21. század elejének jelentős iratselejtezéssel kapcsolatos vitája bontakozott ki a Területi Államháztartási Hivatalok (TÁH) által őrzött illetményszámfejtési iratok selejtezésével kapcsolatban. Az Önkormányzati Levéltárak Tanácsának (ÖLT)² elnöksége és kivált annak elnöke, Á. Varga László³ erőteljes, de kevésbé eredményes küzdelmet folytattak az iratok általuk maradandó értékűnek tartott részének megmentésért. A hazai levéltárügy egy ellentmondásokkal terhelt illetékességi döntésének következményeit tárom fel jelen tanulmányomban.

Történeti előzmények

Az 1963–65-ben⁴ létrehozott tanácsi illetményhivatalokat⁵ 1979-ben tanácsi költségvetési elszámoló hivatalokká szervezték át.⁶ Az illetményhivatalok feladatai közé tartozott a főváros, a megye, a megyei jogú város területén működő valamennyi tanácsi irányítás alá tartozó költségvetési szerv (szakigazgatási szerv, intézmény, hivatal, költségvetési és jóléti folyószámlás szerv) munkavállalói munkabérének és bérjellegű járandóságainak, családi pótlékának, valamint társadalombiztosítási készpénzszolgáltatásainak számfejtése, folyósítása, nyilvántartása és elszámolása. Később a lakossági adók nyilvántartásával, a költségvetési szervek törzsadattárának kezelésével kapcsolatos feladatok ellátásával egészült ki a tevékenységi körük. A hivatalok a tanács költségvetésén belül önállóan gazdálkodó költségvetési szervként működtek.

¹ „Az egyiknek sikerül, a másiknak nem, a sors olykor nem tudja mit akar.” Zerkovitz Béla dalszövege.

² Az 1994-ben Önkormányzati Levéltárak Tanácsa néven alapított Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) Magyarország egyik meghatározó levéltáros szakmai szervezete. Az egyesület tagjait a tárgyalt időszakban a megyei és fővárosi önkormányzati levéltárak és vezetőik alkották. www.mlv.hu (Letöltés ideje: 2024. január 15.)

³ Á. Varga László (1948–2023), levéltáros, történész. 1973 és 1982 között a Heves Megyei Levéltárban segédlevéltáros, majd levéltáros, 1982–1999-ben a Nógrád Megyei Levéltár igazgatója, 1999–2013 között Budapest Főváros Levéltára főigazgatója. 1997–2010 közt az ÖLT elnöke. Forrás: <https://bparchiv.hu/elhunyt-a-varga-laszlo/> (Letöltés ideje: 2024. január 15.)

⁴ Új intézmény: fővárosi illetményhivatal. Magyar Nemzet, 1964. január 16. 3.

⁵ 106/1967. (PK 4.) PM számú utasítás

⁶ 58/1979. (XII. 24.) PM rendelet

A gazdasági-politikai rendszer változása nyomán 1990-ben a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV tv. rendelkezései nyomán a tanácsok megszűntek. A tanácsi illetményhivatalok feladatkörét – jogutódként – a Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálat (TÁKISZ) vette át.⁷ A 259/2000. (XII.26.) Korm. rendelettel létrejött Területi Államháztartási Hivatal (TÁH) a Pénzügyminisztérium felügyelete alatt működő, megyei hatáskörű, önálló költségvetési szerv volt.⁸ A rendelet kimondta, hogy a TÁH az 58/1979. (XII.24.) PM rendelettel létrehozott és a működő megyei intézmények átszervezésével létrejött TÁKISZ, a fővárosban pedig a Fővárosi Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálat (FÁKISZ) jogutóda. A 322/2001. (XII. 29.) Korm. rendelet⁹ a TÁH-ok jogállását módosította és az Államháztartási Hivalt (ÁHH) 2002. január 1-jei hatállyal a pénzügyminiszter általános és szakmai irányítása alá tartozó országos hatáskörű, központi költségvetési szerveként határozta meg. A területi TÁH-ok az ÁHH részben önállóan gazdálkodó, részjogkörű központi költségvetési szervei lettek, azaz a megyei (fővárosi) szervek dekoncentrált területi szerveként működtek tovább. A TÁH-ok az előirányzatok és kötelezettségvállalások nyilvántartása, ellenőrzése mellett a közszolgálatban foglalkoztatottak bérének számfejtését és 2002-től az önkormányzati alkalmazottak, valamint a központi közigazgatásban dolgozók illetményének számfejtését végezték.¹⁰

Az utóbbi körbe tartozó iratok esetében határozta el az iratselejtezést a TÁH 2002-ben. A selejtezés elvégzését bonyolította egy másik levéltári jogi norma, az illetékesség kérdésének tisztázatlansága. Az országos hatáskörű és a dekoncentrált szervek helyzetének tisztázásával a közigazgatási jog évek óta adós maradt, a levéltári törvény vonatkozó szakasza – egyértelműnek ható megfogalmazása ellenére – vitás helyzeteket eredményezett, ami a fogalom közigazgatási jogi tisztázatlanságából is eredt.¹¹ A problémakört 2005-ben egy tanulmányban vizsgáltam, annak máig aktuális részeit jelen munkában is felhasználtam.¹²

Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvénynek a 2003. évi XXXVII. törvénnyel történt módosítása 2003. június 30-tól a TÁH (valamint a Magyar Államkincstár Rt.) jogutódként létrehozta a Magyar Államkincstárat (MÁK) mint a pénzügyminiszter szakmai és törvényességi felügyelete alatt álló, önálló jogi személyiséggel rendelkező, országos hatáskörű, önállóan gazdálkodó központi költségvetési szervet. A MÁK-ba történt beolvadásig a TÁH és jogelődei a megyei (fővárosi) levéltárak, míg a Magyar Államkincstár a Magyar Országos Levéltár (MOL) illetékességébe tartozott.

A MÁK egyes feladatait területi igazgatóságai útján látta el, amelyek önálló jogi személyiséggel nem rendelkeztek. A területi igazgatóságok feladata volt többek között a központosított illetményszámfejtési feladatok végzése, a családtámogatási és a fogyaté-

⁷ 19/1991. (I. 29.) Korm. rendelet

⁸ 259/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet

⁹ 322/2001. (XII. 29.) Korm. rendelet

¹⁰ Vargha, 2021: 99–100.

¹¹ A dekoncentrált szervek (területi államigazgatási szervek) reformjának kérdéskörét bővebben lásd: Ivancsics, 2004.

¹² Haraszti, 2005.

kossági ellátások folyósítása, valamint ezekben az ügyekben az elsőfokú eljárás lefolytatása, azaz továbbvitték a TÁH és jogelődei tevékenységét, átvették irattáraikat.

A korábban ismertetettek alapján a TÁH, illetve a MÁK központja mint országos hatáskörű szerv a MOL illetékességébe tartozónak minősült, de a dekoncentrált szervek (területi igazgatóságok) iratkezelésével kapcsolatos feladatokat illetékességéből a megyei (és fővárosi) levéltárak látták el. A MÁK elnöke az új szervezet iratkezelési szabályzatát és irattári tervét – a MOL-nak az Ltv.¹³ 10. § (3) bek.-ben foglalt egyetértési joga figyelembevételével – 2003. július elsejei hatállyal adta ki.¹⁴

A selejtezések megkezdésekor egy korábbi elnöki utasítás volt hatályban, amelyet a MOL egyetértési joga figyelembevételével az ÁHH elnöke adott ki.¹⁵ Az irattári tervben foglaltak alkalmazását az utasítás 2002. január 1-jétől olyképp rendelte el, hogy minden dosszié, tasak a jogviszony megszűnését követő év első napjától számított öt évet követő esztendőben lesz selejtezhető.

Az utasítás alapján meg kellett kezdeni az 1988. január 1-je előtt megszűnt illetményszámfejtési iratok teljes körű selejtezését; a selejtezési jegyzőkönyv mellékletét képező iratjegyzéknek tartalmaznia kellett a munkavállaló nevét (leánykori nevét) és születési idejét. A megsemmisítést a rendelkezés a levéltár jóváhagyásához kötötte. Az 1988–1996. január 1. között megszűnt dossziékat az utasítás szerint 2005-ben kellett selejtezni.

A selejtezéssel kapcsolatos álláspontok

Az ügy megértéséhez fontos elem az ÁHH-ban 2002. december 10-én megtartott egyeztetés. Az iratok teljes körű selejtezése a megbeszélést kezdeményező Országos Nyugdíjbiztosító Főigazgatóság (ONYF)¹⁶ rosszállását is kiváltotta. A megbeszélésen az ÁHH, az ONYF és a Belügyminisztérium képviselői, illetve a Levéltári Kollégium Szakbizottsága részéről Szegőfi Anna¹⁷ vett részt, a MOL nem.

Az ÁHH álláspontja szerint a TÁH-ok és jogelődek csupán szokásjog alapján tárolták az illetményszámfejtési iratokat hosszú ideig, azok eredeti példányait az intézményeknek mint munkáltatóknak kellett megőrizni, így további őrzésük felesleges. Felajánlották, hogy az iratokat az ONYF vegye át, de erre szándék nem mutatkozott. (Hasonló ötlet az 1990-es évek elején a felszámolt, végelszámolt szervek munkaügyi iratai esetében is felmerült, majd gyorsan elhalt.) Végso megállapításuk alapján „a várható jogsérelem nincs arányban azzal, amit a felesleges iratanyagok tárolása okoz, s aminek

¹³ 1995. évi LXVI. tv. (Ltv.)

¹⁴ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 1/2003. sz. Magyar Államkincstár Elnöki Utasítás melléklete.

¹⁵ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 16/2002. sz. Elnöki Utasítás egységes iratkezelési szabályzat alkalmazásáról a területi (fővárosi) államháztartási hivatalokban, 2002. június 19.

¹⁶ Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ma Magyar Államkincstár Nyugdíjfolyósító Igazgatóság)

¹⁷ Szegőfi Anna (1945–2019) levéltáros, 1992–2002 között Budapest Főváros Levéltára főlevéltárosa, 1997–2002 között főosztályvezetője, 1998–2004 közt a Levéltári Kollégium iratkezelési munkabizottságának vezetője. Forrás: Á. Varga–Sipos, 2019.

a fedezete szintén az adófizetők pénzéből biztosított.”¹⁸ Az ÁHH felső vezetése tudatában volt a lehetséges érdeksélemnek, de a költségcsökkentés oldaláról megközelítve elfogadhatónak tartotta. A területi szervek nem mindegyike értett ezzel egyet, több helyen igyekeztek késleltetni a selejtezést. Ügyviteli szempontból az iratok értéke azért volt magas, mert az állampolgárnak elég volt egy hivatalhoz (TÁH, majd MÁK) fordulni, és egész életútjáról hivatalos igazolást kaphatott. Gyakorlatban a ma sokat emlegetett egykapus ügyintézés valósult meg, az állampolgár részére a legbiztosabb és leggyorsabb módon. Ha több állami szervnél volt jogviszonya, nem kellett az igazolások egyenkénti beszerzésével bajlódnia.

Az ONYF jelen lévő képviselői jelezték, hogy az iratokat nem tudják átvenni, s minden egyéb aggályuk ellenére – mivel a selejtezés előkészítése jogszerű és semmilyen kötelező jogi norma nem írja elő a szóban forgó iratok hosszabb ideig történő megőrzését – a selejtezéssel szemben további kifogást nem emeltek. A levéltári álláspontot képviselő Szegőfi Anna nem értett egyet az iratok teljes körű megsemmisítésével, sem az állampolgári jogok, sem a levéltári érdekek oldaláról. A dossziéken belüli részselejtezés megvalósítását javasolta oly módon, hogy a személyzeti jellegű iratokon kívül az egyéb iratok selejtezhetővé váljanak. Az ÁHH képviselői továbbra sem látták jogi akadályát a selejtezés lebonyolításának, a részselejtezés gondolatát kapacitáshiányra hivatkozva elutasították.¹⁹

Alapvetően két iratsorozat selejtezését tervezték, mindkettőt személyi tasakokba (dossziékba) rendezve őrizték. A levéltárak által vitatott tétel az illetményszámfejtési iratok köre, amely az állami szférában dolgozókra vonatkozó alkalmaztatási és főként bérjellegű, a MÁK területi igazgatóságai és jogelődei (TAKEH, TÁKISZ-FÁKISZ, TÁH) által keletkeztetett iratokat tartalmazta a tanácsok/önkormányzatok és az általuk fenntartott intézmények (művelődési intézmények, óvodák, általános és középiskolák, egészségügyi intézmények, kórházak, SZTK-k) vonatkozásában. A másik iratsorozat a családtámogatási iratok köréből került ki, amelynek selejtezése ellen senki nem emelt kifogást. A tervezett selejtezés az illetményszámfejtési iratok közül az 1988-ig megszűnt jogviszonyú tasakokra, a családtámogatási iratok esetében pedig az 1996 után megszűnt jogosultságúakra terjedt ki.

A TÁH és jogelődei az illetményszámfejtési iratokat az A/4-est kissé meghaladó méretű tasakokban tárolták az alkalmazottak nevének betűrendjében, azaz nem munkáltatók szerinti rendben. Ha a munkáltató változott, akkor annak tényét feljegyezték az ügyiratra és időrendi sorrendben rakták le a tasakokon belül az iratokat, amelyek egy része a munkáltatótól került a hivatalhoz, más része pedig a hivatalon belül keletkezett. A munkáltatótól a hivatalhoz került iratok másodpéldányok voltak, de egy közigazgatásban, több szervnél eltöltött életút rekonstruálása sokkal hatékonyabban megtörténhetett ezek által, mint az egyes szervek felkeresésével, ahol aztán vagy meg-

¹⁸ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. Emlékeztető az Államháztartási Hivatal által 2002. december 10-én megtartott szakmai megbeszélésen elhangzottakról.

¹⁹ Ua.

őrizték az iratot vagy sem. Egy megyei (fővárosi) személyes életút rekonstruálása során minél távolabbra kerülünk időben a keresett időszaktól, annál nagyobb nehézségekkel szembesülünk, hiszen a munkáltatói „lánc” visszafejtése egyenként nehézkes, ha egy láncszem hiányzik, a kutató el is akadhat. Az illetményszámfejtési iratok „adatfelvételi lap” része minden megelőző, sőt a nem közszolgálatban töltött időkre vonatkozóan is a „lánc” minden elemét tartalmazta, a munkáltató megnevezésével és a ki- és belépési időpontokkal. A kinevezési okmányok, kitüntetések iratai további érdekes adalékkal szolgálhattak, a ritkán előforduló önéletrajzokról nem is beszélve. A leginkább vitatott három tétel az ÁHH hatályos irattári terve alapján a következő volt:

201. tétel: adatfelvételi lap és változása,

202. tétel: jogviszony-létesítés, -módosítás és -megszüntetés iratai,

203. tétel: átsorolás (közszolgálati, közalkalmazotti), előresorolás, illetményváltozás.

A selejtezés lebonyolítása

A MÁK 2003 őszén közbeszerzési eljárást írt ki az illetményszámfejtési és családtámogatási ügyek iratainak rendezésére, selejtezésének előkészítésére (a kiírás csak az ebbe a körbe tartozó iratokat érintette). A közbeszerzési eljárás során a nyertes vállalkozóknak az 1988. január elseje előtt kilépett munkavállalók illetményszámfejtési és családtámogatási ügyeit tartalmazó iratait kellett selejtezésre előkészíteni, a nevek és születési dátumok egyidejűleges adatbázisba szervezésével. (A selejtezés gyakorlati megvalósítása nem képezte a közbeszerzés részét, az a MÁK feladata maradt.)

Budapest Főváros Levéltára (BFL) a selejtezés hírére helyszíni ellenőrzést tartott a MÁK Fővárosi Területi Igazgatóságán, de a folyamatban lévő közbeszerzésre hivatkozva a selejtezni tervezett iratanyag megtekintését a területi igazgatóság munkatársai nem engedélyezték. A jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a MÁK 4700 ifm személyi tasak kiselejtezését tervezi.²⁰ A BFL esetében a főigazgató, Á. Varga László a későbbiekben munkatársaival együtt megvizsgálta az iratokat, és megállapították, hogy azokból a munkavállalók életpályájának állami alkalmazotti szakasza jól rekonstruálható. Az iratok egy részét a BFL és az ÖLT levéltári tagszervezetei képviselőiben maradandó értékűnek minősítették, és tekintettel az óriási terjedelemre, mintavételként a felső- és középvezetők anyagának levéltári átvételét tartották célszerűnek.²¹

A levelezésben megjelenik az ÖLT, amelynek elnöke abban az időben a BFL főigazgatója volt. A levéltári jog az illetékeséget a levéltárak részére biztosította, társadalmi szervezet részére nem. Az ÖLT elnöke a megyei levéltárak vezetőitől kapott felhatalmazás alapján képviselte a azok érdekeit, de ezt a jogosultságot a NKÖM²² Levéltári Osztálya

²⁰ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 5282/2003. BFL. sz. Jegyzőkönyv szervellenőrzésről, 2003. november 19.

²¹ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 4/2004. ÖLT sz. Á. Varga László, az ÖLT elnöke levele a Csongrád Megyei Levéltárhoz, 2004. július 28.

²² Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: 1998-ban jött létre, 2006-ban szűnt meg, elődje a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) volt.

vitatta. Az ÖLT 2003. december 19-én állásfoglalást adott ki, amelynek egyik lényegi eleme, hogy a selejtezési jegyzőkönyvek záradékolását a megyei (fővárosi) levéltárak csak akkor végezhessek el, ha a selejtezési jegyzőkönyvek, illetve az iratjegyzékek alapján a területi levéltárak a maradandó értékűnek minősített felső- és középszintű iratanyagát mint „az érintett korszak meghatározó közszereplői életút-állomásait dokumentáló – más forrásból csak részlegesen megismerhető – adategyüttest”²³ előbb leválogatták és levéltári őrizetbe vették.

Az állásfoglalásban foglaltak szerint a selejtezésre előkészítés során készítendő iratjegyzéknek „tartalmaznia kell az alkalmazott nevét, születési idejét, foglalkozását/foglalkozásait, beosztását”. A dokumentum rögzíti, hogy „amennyiben a megfelelő jegyzék hiánya miatt a maradandó értékű iratanyag kiválogatását nem tudjuk elvégezni, a selejtezési jegyzőkönyv záradékolását megtagadjuk.”²⁴ A szakmai állásfoglalást a MÁK elnökének 2004. március 1-jén küldték el.²⁵

Időközben a közbeszerzésen nyertes vállalkozó²⁶ a fővárosban megkezdte az 1935. december 31-e előtt született munkavállalók iratainak feldolgozását. A 2004 májusára elkészült adatbázis 81 741 munkavállaló adatait tartalmazta név, leánykori név, születési dátum adattartalommal. A selejtezésre előkészített iratok terjedelme 1093 ifm-re rúgott. Július közepére a munka második szakasza is megindult, a fennmaradó mintegy 3700 ifm dosszié 35%-át dolgozták fel, 80 049 munkavállaló adatait rögzítették. A 2004. július 13-i szervlátogatás során Á. Varga László és Szegőfi Anna a felvett jegyzőkönyvben ismét rögzítette, hogy a levéltár jogosult az iratokból mintát venni. Vidéki tapasztalatokra hivatkozva 10%-os mintavételt tartottak célszerűnek, a közép- és felsővezetők illetményszámfejtési dossziéira összpontosítva. Ehhez a munkavállalók foglalkozásának, beosztásának rögzítését kérték. A MÁK és a BFL képviselői által aláírt jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a BFL nem hagyja jóvá a selejtezési jegyzőkönyvet, ha nem kerül sor az adatbázisnak a mintavételhez szükséges két adattal történő kiegészítésére.²⁷ Az ÖLT-tag megyei levéltárak egy része ugyanezen álláspontot képviselte, így például a Csongrád Megyei Levéltár sem hagyta jóvá az elkészült iratselejtezési jegyzőkönyvet.²⁸

A MÁK elnöke a valamennyi területi igazgatóság igazgatójának írt körlevelében vitatta az iratok maradandó értékét, véleménye szerint az illetményszámfejtési tasakokban lévő iratok eredeti példányát a munkáltatónak kell megőrizni, a MÁK-nál lévő

²³ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. Szakmai állásfoglalás a Területi Államháztartási Hivatalok irattári anyagának selejtezéséről, 2003. december 19. (Aláírta: dr. Á. Varga László, az ÖLT Elnöksége nevében.)

²⁴ Ua.

²⁵ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. Á. Varga László, az ÖLT elnöke levele a MÁK elnökének, 2004. március 1.

²⁶ A fővárosban a feladatra a Priv-Dat Dokumentum Archiváló és Tároló Kft. nyert megbízást, a megyék-nél a Számítástechnikai és Ügyvitelszervező (SZÜV) Zrt.

²⁷ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. Emlékeztető a TEÁH-MÁK illetményszámfejtési iratainak selejtezésre való előkészítéséről, 2004. július 13.

²⁸ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. Blazovich László, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója levele az ÖLT-höz, 2004. július 12.

példányok másodlatok, másolatok. Egy pillanatra érdemes itt megállni, mivel a gondolatmenet lehet igaz és valós. Egykoron az iratok feldolgozásával megbízott Priv-Dat Kft. üzletágvezetőjeként láttam a tasakokat, amelyek tartalmaztak eredeti, máshol nem megtalálható iratokat és jóval nagyobb mennyiségben másodlatokat/másolatokat is. Ugyanakkor elvitathatatlan tény, hogy adott szerv iratainak selejtezésekor a mintavétel joga a levéltár és a levéltár jogosult állást foglalni a maradandó érték tekintetében.²⁹ Ez a levéltári jog alapvetése. A már említett adatfelvételi lapot formanyomtatvány alapján töltötték ki, ami tartalmazta a munkavállaló nevét, kitöltéskori lakhelyét, születési idejét, anyja nevét, házastársa nevét, iskolai végzettségét, szakképzettségét, betöltött munkakörét, béradatát, korábbi munkaviszonyainak felsorolását a ki- és belépések dátumával együtt. Az adatlapot a munkáltató és a munkavállaló aláírásával ellátva kellett az illetmény-számfejtést végző hivatalnak megküldeni. Csupán ezen néhány oldalas irat megőrzése komoly forrásbázist képezhetett volna.³⁰

A MÁK elnöke nem zárkózott el a levéltári mintavételtől, de ezt csak a már elkészült adatbázis alapján tartotta lehetségesnek, ami a foglalkozást, beosztást nem tartalmazta. A selejtezés előkészítésére kiírt közbeszerzés során nem kérték ki a levéltárak véleményét, amit jogi norma nem is tett kötelezővé. Az ÖLT első, a tervezett selejtezés leállítását célzó levele már 2002. november 7-én – a kérdéskörnek a hajdúszoboszlói ÖLT-konferencián³¹ történt felvetése után – megszületett, azaz jóval a közbeszerzés kiírása előtt.³² A fővárosban az egyéneket feltüntető, több mint százezer nevet tartalmazó adatbázis hónapok alatt készült el – ez vidéken valamivel kevesebb időt vett igénybe –, a MÁK részéről jelentős anyagi ráfordítással. Ha a levéltárak javaslatait a közbeszerzés során a kiírásba beépítik, a további két adat vélhetően felkerülhetett volna a feldolgozandó információk listájára. A MÁK elnöke a lista bővítését nem vállalta, ugyanakkor a levéltáraknak biztosította a mintavétel lehetőségét, s arra az eshetőségre, ha adott illetékes levéltár a selejtezéshez nem járul hozzá, az iratok továbbörzését rendelte el.³³

²⁹ Hasonló iratértékelésre kiváló példa, amikor a kárpótlási folyamat során az ügyfelek nagyrészt közgyűjteményekből beszerzett másolatokkal igazolták jogos érdeküket, amelyek aztán a Kárpótlási Hivatal irattárába kerültek. A közgyűjteményekből összegyűjtött iratok főképp másolatok, amelyek eredeti őrzési helyükön megtalálhatóak. Maradandó értéküket a szakma részben vitatta (vö. Erdős-Tyekvicska–G. Vass, 2000.), a másolatban irattározott iratokat mégsem selejtezték, és 2015-től egy új intézmény, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár őrzi az irategyüttes egészét.

³⁰ Az ezredfordulót követő szabályozást lásd: 37/2001. (X. 25.) PM rendelet, az adatfelvételi lap adattartalmát részletesen lásd a 8247. oldalon. A korábbi adatfelvételi lapok hasonló adattartalommal rendelkeztek.

³¹ MLVT (ÖLT) irattára. Beszámoló az ÖLT 2002. évi közgyűléséről. (Csombor Erzsébet, a Komárom-Esztergom Megyei Levéltár igazgatójának javaslatára vette napirendre a közgyűlés az illetmény-számfejtési iratok selejtezésének ügyét 2002. november 4-én.)

³² MLVT (ÖLT) irattára. Á. Varga László levele az ÖLT-tag megyei levéltárakhoz, 2002. november 7.

³³ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. A Magyar Államkincstár elnökének körlevele valamennyi területi igazgatóhoz, 2004. április 20.

Az illetékességi kérdés és lezárása

A MÁK jogászai időközben arra az értelmezésre jutottak, hogy az Ltv. 17. § (1) bek.-ben³⁴ foglaltakra hivatkozva a MÁK szervezete egészét – területi igazgatóságaival és azok jogelődjeivel együtt – mint országos hatáskörű szervet a MOL illetékességébe tartozónak tekintették, amit azzal is indokoltak, hogy a MÁK 2003. július 1-jétől hatályos Iratkezelési Szabályzatát és Irattári Tervét a MOL hagyta jóvá.

Az illetékességgel kapcsolatos, az ÖLT és a MOL között kialakult nézeteltérést a NKÖM Levéltári Osztályának (LO) véleménye zárta le. A LO levele leszögezte, hogy a MÁK 2003. július 1-jei átalakulása óta a területi igazgatóságok nem önálló jogi személyek, így a MÁK és területi igazgatóságai az Ltv. 17. § (1) bek.-ben foglaltak alapján a jogelődjeik által keletkeztetett iratokkal egyetemben kizárólag a MOL illetékességébe tartoznak. A Ltv. 13. § e) pontja alapján az adott közlevéltár – jelen esetben a MOL – kizárólagos joga a közfeladatot ellátó szerv iratkezelésének, irattári selejtezése egészének ellenőrzése, elbírálása. Levelükben kitértek arra, hogy az ÖLT mint társadalmi szerv hivatalos ügyekben tagjait nem képviselheti, nevükben nem járhat el.³⁵

A MOL részéről a Kormányzati Gyűjtőterületi Főosztály munkatársai 2005 júniusában látogatást tettek a MÁK Budapesti és Fővárosi Regionális Igazgatóság Semmelweis utcai irattárában (Pest megyei anyagok), és az iratbetekintés alapján úgy ítélték meg, hogy az iratok (illetményszámfejtési és családtámogatási tasakok) összességében nem maradandó értékűek, de egyes, elsősorban helyi (tanácsi) szinten működött közszereplők életútjához más forrásból nem megismerhető adatokat is tartalmaznak.³⁶

A MOL főigazgatója a szervlátogatáson készült feljegyzésben foglalt javaslat alapján 2005. július 12-én kelt levelében arról tájékoztatta a BFL főigazgatóját, hogy a MOL az „iratokat nem tartja maradandó értékűnek, nem kívánja átvenni azokat, ezért a selejtezési jegyzőkönyveket július 18-i dátummal záradékolni fogja.” Később megjegyezte: „lehetőség van azonban arra, hogy Budapest Főváros Levéltára fővárosi gyűjtőkörben átvegye egyes közszereplők személyi dossziéit”.³⁷ (Meg kell jegyeznem, hogy a MOL csak

³⁴ Az Ltv. 17. § (1) bek.-nek 2003-ban hatályos szövege: „17. § (1) A Magyar Országos Levéltár központi általános levéltár. Illetékességi körébe tartozik a köztársasági elnöknek és hivatalának, az Országgyűlésnek és hivatalának, továbbá az országgyűlési biztosok hivatalainak, az Alkotmánybíróságnak, a miniszterelnöknek és hivatalának a – 19. § (2) bekezdésében meghatározott kivétellel – a minisztériumoknak és az országos hatáskörű szervezeteknek, valamint az ezek közvetlen felügyelete és irányítása alá tartozó intézményeknek és külképviseleti szervezeteknek, a Legfelsőbb Bíróságnak, a Legfőbb Ügyészségnek, az Állami Számvevőszéknek és a Magyar Nemzeti Banknak, valamint mindezen szervek jogelődjeinek levéltári anyaga, továbbá minden, levéltárral nem rendelkező országos köztisztület és közalapítvány levéltári anyaga.” (Kiemelés tőlem: H. V.)

³⁵ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 4.5.1/19/2005. LO sz. Gorjánác Rádójka, az LO osztályvezetője levele Gecsényi Lajoshoz, a MOL főigazgatójához, 2005. február 22.

³⁶ Csizi István főlevéltáros, a MÁK MNL OL-beli referensének szíves közlése, 2023. december 21.

³⁷ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 209/2005. BFL sz. Szabó Csaba főigazgató-helyettes levele Á. Varga Lászlónak, 2005. július 12.

a MÁK 2004. júliusi megkeresését követően foglalkozott a selejtezés kérdésével, azt megelőzően az illetékesség kérdése nem merült fel, a megyei és fővárosi levéltárak 2003. július 1-je után egy évig zavartalanul látták el a Ltv.-ben rögzített feladatokat.) Hasonló tartalmú levelet kaptak a megyei levéltárak is.

A MOL levelének utolsó fordulata levéltári jogi szempontból érdekes kérdést vet fel: köziratok esetében levéltári illetékességről lehet szó, gyűjtőköriről nem. A selejtanyagból az illetékességből történő mintavétel jogszabályi alapját 2004. április 30-ig a még hatályban lévő 45/1958. (VII.30.) Korm. rendelet biztosíthatta volna,³⁸ de csak az illetékes levéltár részére. A MÁK MOL által 2003-ban jóváhagyott iratkezelési szabályzata – bár erre a történések során senki nem hivatkozott – jogszabályi alap nélkül tartalmazta az illetményszámfejtési iratok kezelése körében azt a kitélt, hogy „a személyi iratgyűjtő tasakok a levéltárnak nem adhatóak át”.³⁹

A MÁK nem lett volna köteles a MOL által felajánlott, megyei levéltári gyűjtőköri megkeresést teljesíteni, de levéltárjogi értelemben is abszurd, ha egy közlevéltár a másik közlevéltár illetékességébe tartozó kiselejtezett iratokat állományába veszi. Székely Iván számol be arról, hogy a Magyar Közvéleménykutató Intézet 1991-es felszámolásakor a maradandó értékű irattári iratok az Országos Levéltárba kerültek,⁴⁰ ám az 1970–80-as évek médiafogyasztását, közvéleményét, gazdasági közhangulatát tükröző kutatási dokumentációt a MOL nem vette át, „a kutatási dokumentumok pedig már összekészítve vártak egy raktárban, hogy használt papírként mielőbb a hulladékfelvásárlás helyszínére, a MÉH telepre szállítsák.”⁴¹ A selejtezésre váró kutatási iratok megmentését a szerző részletesen ismerteti, a dokumentáció később az OSA-ba (Vera and Donald Blinken Open Society Archives) került, ahol ma is őrzik. (Mivel az OSA nem közlevéltár, így a selejtanyag átvétele illetékességi kérdést nem érintett.)

Az akkori és mai hatályos jogi szabályozás az illetékesség meghatározásánál egyértelmű és visszamenőleges hatályú, azaz az adott szerv jogelődei tekintetében is megállapítja az illetékességet, még akkor is, ha azok korábban más közlevéltár illetékességébe tartoztak. Az illetékes levéltár jogosítványaival más levéltár nem élhet, nem tekinthet be a szerv irataiba és nem veheti azokat őrizetébe. Ma már az élet minden területére kiterjedő GDPR⁴² a személyes adatok archiválási célú megőrzését szigorú kivételekhez köti, a levéltárak csak törvényben meghatározott esetekben, meghatározott jogalappal vehetnek át és őrizhetnek meg személyes adatokat tartalmazó iratokat. Köziratok esetében törvényi felhatalmazás hiányában a személyes adatok levéltári kezelése a GDPR hét alap-

³⁸ 45/1958. (VII.30.) Korm. rend. 7. § (4): „A levéltári ellenőrzést ellátó állami levéltár a kiselejtezett iratokból bármely irat további megőrzését rendelheti el.”

³⁹ BFL irattára. MÁK-szervdosszié. 1/2003. sz. MÁK elnöki utasítás, 2003. június 30. V.4. fejezet: Illetményszámfejtési iratok kezelése.

⁴⁰ MNL OL XXVI.A.37. A fond terjedelme 245,98 ifm. Raktári nyilvántartása: <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::14534> Letöltés ideje: 2024. január 20.

⁴¹ Székely, 2020: 68.

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. rendelete. (Hatályos: 2018. május 25-től.)

elvéből többet sérthet,⁴³ ami a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) eljárását vonhatja maga után. Megoldás lehet a törvényi szabályozás, a jogalap kiterjesztése, ahogy a németországi levéltári törvényi szabályozás, a Bundesarchivgesetz (BArchG) 7.§-a értelmében az állami szervezetek a helyi levéltárak részére is fel kell ajánlaniuk irataikat, a felsőbb hatóságok hozzájárulásával.⁴⁴ Így a GDPR archiválási célú kivételének jogszabályi háttere az illetékesség kiszélesítésével megeremthető volna.

„Utóvédharcként” Á. Varga László a sajtóhoz fordult. A tiltakozás a HVG-ben „Varga László tiltakozik az államkincstár iratmegsemmisítése ellen” címen jelent meg. A már ismertetett érveket felsorakoztatva a cikk így zárul: a főigazgató reméli, hogy a „Magyar Országos Levéltár azonnal visszavonja a selejtezést engedélyező határozatát, az államkincstár elnöke pedig felfüggeszti a megsemmisítést.”⁴⁵ Sem egyik, sem másik nem történt meg, ahogy a tanulságok levonása sem. Az ÖLT 2005. októberi közgyűlésén Papp Imréné, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár csoportvezetője még tartott egy előadást „A Bács-Kiskun Megyei TÁH-iratok forrásértéke és azok megmentése” címmel, a Levéltári Szemlében pedig egy tanulmány érintette a selejtezés ügyét,⁴⁶ nagyobb visszhangja az esetnek nem volt. A Levéltári Kollégium a selejtezés ügyét nem tárgyalta, ugyanakkor a dekoncentrált szervek levéltári illetékessége kérdéskörének vizsgálatára munkabizottságot hozott létre, amelynek jelentése 2007-ben elkészült,⁴⁷ nyilvánosság elé azonban nem került.

A közlevéltárak közti illetékességi kérdések a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) létrejöttével,⁴⁸ 2012 után nagyobb részt megoldódtak. Az illetményszámfejtési iratok selejtezésének tapasztalata éppen abban áll, hogy a levéltári jog értelmezése nem triviális és csak más jogterületekkel együtt értelmezhető. A levéltári illetékesség kérdése egyértelműen a levéltári jog területéhez tartozik, de a központi államigazgatási (közigazgatási) szerv és a dekoncentrált szerv fogalma már a közigazgatási jog körébe. Tovább ezt fejtegetni jelen tanulmány keretein belül nem lehetséges, de megállapítható, hogy a levéltári illetékességre a közigazgatási jog meghatározatlanságából eredő bizonytalanság nyomta rá bélyegét. Az MNL létrejötte előtt lehetetlen vállalkozás lett volna a MOL illetékességébe helyezni egy központi és megyei területi szervekkel rendelkező szervet úgy, hogy annak 2003 előtt évtizedekig tevékenykedett jogelődei működésük során már több ezer ifm-nyi iratanyagot halmoztak fel. S ha el is tekintünk az illetményszámfejtési iratok értékével kapcsolatos nézetkülönbségektől, a MÁK területi szervei és jogelődei megyei szervei iratkezelésének ellenőrzése, maradandó értékű iratainak átvétele a MOL részére irreális lett volna.⁴⁹

⁴³ Jogszerűség, átláthatóság elve, az adattakarékosság vagy a célhoz kötött adatkezelés elve.

⁴⁴ Bundesarchivgesetz, 2022.

⁴⁵ HVG, 2005 <https://hvg.hu/itthon/20050903iratmegsemm> (A letöltés dátuma: 2023. november 26.)

⁴⁶ Haraszi, 2005.

⁴⁷ Gecsenyi, 2007: 86.

⁴⁸ A 2012. évi LXI. törvény alapján 2012. október 1-jétől központi általános levéltárként létrejött a megyei közlevéltárak és a Magyar Országos Levéltár egyesítésével a Magyar Nemzeti Levéltár a megszűnt megyei levéltárak általános és egyetemes jogutódjaként.

⁴⁹ A MÁK és jogelődei irattári terv szerint történeti, illetve mai meghatározás szerint maradandó értékű irattári tételeinek levéltári őrizetbe kerülését nem vizsgáltam.

Külön levéltári diskurzus tárgya lehetne a maradandó érték fogalmának országos és helyi szintű értelmezése, amelyet a Levéltári Kollégium Módszertani és Szabványügyi Bizottsága 2018-ban készült jelentése továbbra is megoldatlan levéltári problémaként határozott meg.⁵⁰

A MOL főigazgatója, Gecsényi Lajos⁵¹ 2005 szeptemberében a MÁK-hoz írt levélben megerősítette azt az álláspontját, „mely szerint jogszabályi felhatalmazás alapján egyedül illetékes levéltárként nem tartják maradandó értékűnek a Kincstár selejtezési anyagait, így azok selejtezését engedélyezik.”⁵² A megyei igazgatóságok selejtezéseit a MOL hagyta jóvá, biztosítva a megyei levéltárak részére az általuk leválogatott iratok átvételének lehetőségét. A benyújtott selejtezési jegyzőkönyveket másolatban megküldték a fővárosi és a területileg érintett megyei levéltárnak azzal, hogy a megyei levéltár – amennyiben szükségesnek látja – a MÁK adott területi igazgatóságával egyeztetve, levéltári átvétel céljából visszatarthasson belőle iratokat, elsősorban közszereplők személyi dossziéit.

A megyei levéltári megoldások sokszínűsége

A következőkben a megyei levéltár-igazgatóktól (főképp e-mailben, amelyeket ezúton is köszönök) nyert információk és a rendelkezésre álló egykorú iratok, köztük az ÖLT, valamint az MNL OL irattárában található ügyiratok alapján az egyes megyék egymástól sokszor kevésbé, máskor jelentősen eltérő megoldási módozatait mutatom be, a levéltárakat az akkori nevükön említve. A korabeli helyzet felvázolásához nagy segítséget nyújtott a MÁK által készített összegzés.⁵³ Az események sodrában alapos iratértékelésre nem nyílt mód, így egyes közlevéltárak intézkedései jelentős különbségekkel bírtak.

A Baranya Megyei Levéltár – az ÖLT álláspontjával egyetértve – a selejtezést nem tartotta kivitelezhetőnek, de helyhiány miatt az iratok átvételét nem tudta biztosítani, kérte azok további helybeni őrzését.⁵⁴ A MÁK által készített kimutatás szerint Baranya az egyik olyan megye volt, ahol a MÁK helyi igazgatósága ellenezte és nem is kívánta végrehajtani a selejtezést, a mintegy 1000 ifm-nyi iratanyagot saját hatáskörben őrizte tovább.⁵⁵

⁵⁰ „Az egységes irattári tervek, illetve ezek készítésének és jóváhagyásának gyakorlata alapján további súlyos probléma, hogy ezek nincsenek tekintettel a helyi sajátosságokra, ami nagyban korlátozza a területi és helyilevéltárak lehetőségeit abban, hogy a helyi történelmi, kulturális és intézményi sajátosságoknak megfelelő gyűjteményt alakítsanak ki.” Problématérkép, 2019: 25.

⁵¹ Gecsényi Lajos (1942–), levéltáros, történész, c. egyetemi tanár. 1997–2002 között, illetve 2003–2009 között a Magyar Országos Levéltár főigazgatója.

⁵² MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. Gecsényi Lajos levele a MÁK-hoz, 2005. szeptember 12.

⁵³ MLVT (ÖLT) irattára. 73/Ö-1199/2005. MÁK sz. A MÁK Önkormányzati Főosztályának körlevele a területi igazgatóságokhoz az illetményszámfejtési iratok selejtezése tárgyában, 2005. szeptember 27. (A levél melléklete egy országos felmérés alapján készült, minden területi igazgatóság selejtezését összefoglaló táblázat.)

⁵⁴ MLVT (ÖLT) irattára. 208-538/2004. BaML sz. Állásfoglalás iratselejtezéshez (Ódor Imre igazgató levele a MÁK Területi Igazgatóságához), 2004. április 6.

⁵⁵ MLVT (ÖLT) irattára. 73/Ö-1199/2005. MÁK sz. körlevél melléklete. Összefoglaló a Területi és

Az MNL Békés Vármegyei Levéltárában a 2004-es iratselejtezésnek az irattárban nincs nyoma, de korábban mintegy 16 ifm mennyiségben vettek át iratokat, amelyek egyelőre alapszinten rendezettek.⁵⁶ A MÁK-összesítésből kiderül, hogy a MOL 2005 augusztusában jóváhagyólag záradékolta a selejtezési jegyzőkönyvet.⁵⁷ A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár esetében éltek a MOL által felkínált lehetőséggel, azaz a mintegy 33 000 selejtezésre előkészített dossziéból 2004-ben több napnyi megfeszített munkával kiválogattak 12,55 ifm-nyi, a közszereplők életútállomásával kapcsolatos iratot.⁵⁸ Az átvétel az idő rövideje miatt a dossziék szintjén történt, s az azokban található iratok több mint 90%-át a későbbiekben selejtezni kívánják.⁵⁹

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban is mentettek iratanyagot a selejtezésből, amelyből azóta három sorozatot is képeztek.⁶⁰ Az intézmény és a MÁK helyi szervének megoldása teljesen egyedi és kissé korábbra datálódik. A levéltár és a megyei TÁH még 2001-ben megegyeztek, hogy a TÁH munkatársai minden személyi dossziéről egy részletes, „hitelesített adatlapot” vesznek fel, amely tartalmazza a munkavállaló nevét, anyja nevét, születési helyét, idejét, lakcímét, utolsó munkahelyét, beosztását, fizetését. Az adatlapot a kitöltő aláírta, a levéltár záradékkal látta el, amely szerint a dossziét őrizetbe „kutatási célra” átvette, vagy nem vette át, így a dossziét selejtezhetővé nyilvánította. 2002–2004 között 21 000, 1925 előtt született munkavállalóról készült adatlap, amely irategyüttes ma a levéltárban kialakított fond „a” állagát képezi. Rá egy évre elkészült az 1925–1988 között születettek mintegy 8000 adatlapja, amely ma az említett fond „b” állagában található.⁶¹ A „c” állagban lévő személyi iratgyűjtőket 2004–2008 között a levéltár munkatársai válogatták ki, az adatlapok és a helyszíni megtekintés alapján. Az érintett személyek a megye életében fontos szerepet töltöttek be (intézmény-, vállalat-, hivatalvezetők, országgyűlési képviselők stb.). Az iratértékelés a selejtezési/átvételi eljárás folyamatában történt és az állag anyagának kialakítása ugyanakkor valósult meg. Az iratanyag átvételét ma is indokoltnak találják, különböző szempontú kutatások (család- és helytörténet stb.) során használják azokat, adatszolgáltatásra viszont elhanyagolható mértékben.⁶² Az eljárás rámutat arra, hogy jól előkészített, iratértékelésen alapuló, mindkét fél szempontjait figyelembe vevő selejtezés is lefolytatható volt.

---

a Regionális Igazgatóságok 2004. évben bonyolított, selejtezésre előkészített iratrendezéséről, a jegyzőkönyveknek a MOL általi záradékolásáról, a levéltári átadás-átvételtől, a selejtezésről 2005-ben. (A továbbiakban: MLVT (ÖLT) irattára. Körlevél melléklete.)

⁵⁶ Sáfár Gyula igazgató úr szíves közlése, 2023. december 5.

⁵⁷ MLVT (ÖLT) irattára. Körlevél melléklete.

⁵⁸ MNL HBVL XXIV.156. A fond terjedelme 12,55 ifm.

⁵⁹ Szikla Gergő igazgatóhelyettes úr szíves közlése, 2023. december 20.

⁶⁰ MNL BAZVL XXIV.156. A fond terjedelme 13,05 ifm.

⁶¹ MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. (517/2005. BAZML sz.) Dobrossy István levéltár-igazgató levele a MOL-hoz, 2005. november 22.

⁶² Kis József igazgató úr szíves közlése, 2023. november 29.

A Somogy Megyei Levéltárban Bősze Sándor⁶³ 2004 novemberében 767 ifm iratanyag selejtezéséhez nem járult hozzá,⁶⁴ az iratokat később a MOL engedélyével levéltári selejtezési eljárás keretében megsemmisítették. Ma kis mennyiségű, válogatott iratanyag található a levéltárban.⁶⁵ Az intézmény munkatársai minden évben az adott selejtezendő évfolyamban iratértékelést végeznek és a kiválogatott, maradandó értékűnek ítélt személyi dossziék levéltári őrizetbe kerülnek.⁶⁶

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban a MOL javaslatát követve válogattak a kiselejtezendő iratokból, de a krónikus raktári helyhiány miatt ez csak korlátozott lehetett. Az 56 ezer nevet tartalmazó listából leválogattak 3 kisdoboznyit, a többi iratanyag kiselejtezéséhez a MOL 2005 augusztusában hozzájárult.⁶⁷ A Csongrád Megyei Levéltárban nem járultak hozzá a selejtezésekhez,⁶⁸ később azt a MOL engedélyezte, az anyagot 2005-ben bezúgták; a levéltárba – helyhiány miatt – nem kerültek be illetményszámfejtési iratok.⁶⁹

Az MNL Fejér Vármegyei Levéltárában az átvett iratokból⁷⁰ ügyfélszolgálati megkeresés kevés van, kutatási esetből éves szinten három-négygel lehet számolni; az irategyüttes átvételét összességében mégis hasznosnak értékelték, a kinyerhető adatok egy-egy személy hivatali életpályájának feltárását könnyítik meg.⁷¹ Az MNL Vas Vármegyei Levéltára esetében a 2022. évben elintéztett 146 nyugdíjügyből 63% volt megyei TÁKISZ-anyag⁷² használatával teljesített megkeresés, ami az összes ügyfélszolgálati ügy kb. 15%-a. A kutatások száma egyelőre kisebb arányú, de a megyei szintű archontológiák esetében az átvett iratanyag jól hasznosult.⁷³

A Tolna Megyei Levéltár 2004-ben készült felmérése szerint a TÁH területi igazgatósága irattárában még az 1870-es években születettek személyi anyagát is őrizték. A selejtezés ellen eredménytelenül léptek fel, később a levéltár mintát nem vett, a MOL jóváhagyólag záradékolta a jegyzőkönyveket, az iratanyagot 2005 augusztusa után megsemmisítették.⁷⁴ A Veszprém Megyei Levéltárban 60,61 ifm iratanyagot vettek át,⁷⁵ de ezek nem illetményszámfejtési, hanem működési és tanács/önkormányzati költség-

⁶³ Bősze Sándor (1957–2014) levéltáros, történész. 1977-től a Somogy Megyei Levéltár munkatársa, 1998-tól haláláig igazgatója.

⁶⁴ MLVT (ÖLT) irattára. 1551-II/10/2004. SML sz.

⁶⁵ MNL SVL XXIV.156. A fond terjedelme 4,36 ifm.

⁶⁶ Polgár Tamás igazgató úr szíves közlése, 2023. november 29.

⁶⁷ Kujbusné Mecsei Éva igazgató asszony szíves közlése, 2023. december 5. és MLVT (ÖLT) irattára, körlevél melléklete.

⁶⁸ MLVT (ÖLT) irattára. 936/2004. sz. Blazovich László igazgató levele az ÖLT-höz, 2004. július 12.

⁶⁹ MLVT (ÖLT) irattára, körlevél melléklete és Biernacki Karol igazgató úr szíves közlése, 2023. december 1.

⁷⁰ MNL FVL XXIV.133. A fond terjedelme 18,36 ifm.

⁷¹ Bödő István igazgató úr szíves közlése, 2023. november 29.

⁷² MNL VaVL XXIV.156. A fond terjedelme 265,44 ifm.

⁷³ Melega Miklós igazgató úr szíves közlése, 2023. november 30.

⁷⁴ MLVT (ÖLT) irattára, körlevél melléklete és Ruzsa Éva igazgató asszony szíves közlése, 2023. november 29.

⁷⁵ MNL VeVL XXIV.141. A fond terjedelme 60,61 ifm.

vetési beszámolók, megyei összesítések. A levéltár 2005 nyarán jelezte a MÁK megyei igazgatóságának a közszereplők irataira vonatkozó mintavételi szándékát, de új épületbe költözésük miatt a helyszíni átnézéshez türelmet kértek. Az igazgatóság azonban a záradékolt iratselejtezési jegyzőkönyv birtokában 2005 őszén az illetményszámfejtési iratokat teljeskörűen megsemmisítette, ami csak az eset megtörténte után jutott a levéltár tudomására.⁷⁶

A Heves Megyei Levéltárban 641,19 ifm iratanyag (mintegy 40 000 tasak) selejtezéséről kaptak jegyzőkönyvet. A levéltár vizsgálata alapján a megyei TÁH – amely utolsónak, 1970-ben alakult meg – a többi megyei hivatallal ellentétben nem vette át a korábbi munkaviszonyok iratait, azokról csak adatlapot készítettek, a tasakok ezért szinte kizárólag bérszámfejtési iratokat tartalmaztak, amelynek ügyviteli értéke miatt csak további őrzését javasolták, levéltárba adását részlegesen sem.⁷⁷ A Cseh Zita⁷⁸ által írt szakvélemény azt támasztja alá, hogy a TÁH-ok esetében a megyei hivatalok jelentős önállósággal rendelkeztek a dossziék adattartalmának meghatározása terén. Másutt ugyanis az adatfelvételi lapokon túl a dossziék tartalmazták az illető személy előéletére, előző munkahelyeire vonatkozó adatokat, esetenként önéletrajzokat is. Az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltárába korábban 74,6 ifm iratanyag került be,⁷⁹ Szabó Attila akkori igazgató a „megyei életutak feltárását, kortörténeti kutatásokat” segítő iratanyagként vette azokat levéltári őrizetbe.⁸⁰ Az azóta eltelt évek tapasztalatai alapján az iratanyagot sem adatszolgáltatási célból – tükröződő irat volta miatt –, sem kutatási célból eddig nem hasznosították, egykori átvételét ma már nem tartják indokoltnak.⁸¹

Az MNL Zala Vármegyei Levéltára két alkalommal selejtezte a 2004-ben átvett iratanyagot.⁸² A 2004-es selejtezési terv iratértékelési részében a selejtezést előkészítők lesegítették, hogy az archontológiai, prozopográfiai, történeti, szociológiai szempontok alapján az irattári terv szerint egészében selejtezhető illetményszámfejtési iratok részbeni megtartása indokolt, hiszen a személyi dossziék koncentrált, „máshonnet csak nagyon esetlegesen vagy egyáltalán el nem érhető adatokat tartalmaznak.” Éppen ezért a munkaigényes, de hatékony dossziékon belüli részselejtezést választották. Az elkészült selejtezési terv tartalmazza a selejtezendő és a megmaradó irattípusokat.⁸³ Az iratselej-

⁷⁶ Boross István igazgató úr szíves közlése, 2024. január 22.

⁷⁷ MLVT (ÖLT) irattára. 6/2003. ÖLT sz. Cseh Zita levele az ÖLT elnökéhez, 2003. március 31.

⁷⁸ Cseh Zita (1959–) levéltáros, történész. 1986-ban az Új Magyar Központi Levéltár munkatársa, 1992-től a MOL 1945 utáni Politikai és Kormányiszervek Főosztálya főlevéltárosa és tanácsosa. 1996-tól a Heves Vármegyei Levéltárban szolgált, 2012–2013-ban osztályvezető, 2013–2018 közt igazgatóhelyettes.

⁷⁹ MNL BKVL XXIV.141. A fond terjedelme 74,60 ifm. Raktári nyilvántartása: <https://www.elevertar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::653283> (A letöltés dátuma: 2024. január 21.)

⁸⁰ MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. (K-1236-2/2005. BKML sz.) Szabó Attila levele az OL főigazgatójához, 2005. november 15.

⁸¹ Gyenesei József igazgató úr szíves közlése, 2023. november 29.

⁸² MNL ZVL XXIV.156. A fond terjedelme 106,92 ifm.

⁸³ MNL ZVL XXIV.156. A MÁK Zala Megyei Területi Igazgatósága és jogelődei iratainak selejtezési terve, 2004. december 14. Jóváhagyta a NKÖM 4.5.1/12-1/2005. sz. alatt. A megmaradó irattípusok az irat-

tezés 2015-re zárult le, s az 1928–1941 között született munkavállalók dossziéit érintette,⁸⁴ a 326,24 ifm terjedelmű iratanyag selejtezés után fennmaradt mennyisége 106,92 ifm lett.⁸⁵ Az éves szinten 1200 ügyfélszolgálati megkeresés mintegy 5-10%-a érinti az illetményszámfejtési iratanyagot. A levéltár igazgatójától kapott tájékoztatás alapján annak, hogy az iratok átvételének, megmentésének, selejtezésének volt-e értelme, „ha abból a szempontból közelíték, hogy mennyi ügyfelet tudunk/tudunk belőle kiszolgálni/boldoggá tenni és a tudományos kutatásainkat (pl. archontológia, de lényegében bármi más) is segítette, akkor nagyon megérte átvenni és feldolgozni (selejtezni).”⁸⁶

Nem őriznek illetményszámfejtési iratanyagot az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei,⁸⁷ az MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri⁸⁸ és az MNL Nógrád Vármegyei Levéltárában.⁸⁹ Az első esetben a megyei levéltár záradékolt⁹⁰ az iratselejtezési jegyzőkönyveket (a MOL tudomásul vételével) és az iratokat a készített kimutatás szerint az országban az elsők közt zúzták be, utóbbi két levéltárnál pedig a MOL 2005 augusztusában engedélyezte a selejtezést és nem sokkal később megtörtént a megsemmisítés.⁹¹ Győr-Moson-Sopron megye másik levéltárának, a soproninak illetékességi körébe nem tartozott MÁK-szerv.⁹²

Komárom-Esztergom megyében a levéltár részlegesen engedélyezte a selejtezést, kivéve a vezetők tasakjait, amit viszont a helyi MÁK nem vett tudomásul és saját hatáskörben megsemmisített minden érintett iratot, még a MOL jóváhagyását sem várták meg. A selejtezés során kb. 640 ifm iratot semmisítettek meg, záradékolt iratselejtezési jegyzőkönyv nélkül.⁹³

A MÁK Pest Megyei Igazgatósága a MOL 2005. augusztusi engedélyező záradékkal visszaérkezett jegyzőkönyve birtokában sem végezte el a selejtezést, ma Pest vármegyében az 1970-es évekig visszamenően őrzik az iratokat, megközelítőleg 7000 ifm-nyit, amelyek között még az 1940-es évek végétől is (orvosi bérnyilvántartó könyvek) találhatóak adatok. Az MNL Pest Vármegyei Levéltárában nem őriznek illetményszámfejtési iratokat.⁹⁴

anyag értékét mutatják: adatfelvételi lap, kinevezés, munkaszerződés, munkaviszony megszüntetése, áthelyezés, életrajz, oklevélmásolat, bérkarton, kitüntetések és foglalkozási megbetegedések iratai.

⁸⁴ Az 1927 előtt születettek dossziéinak selejtezése 2004-ben hasonló elvek alapján megtörtént.

⁸⁵ MNL ZVL irattára. 76-1/2015/ZVL. sz. Selejtezési jegyzőkönyv, 2015. április 8.

⁸⁶ Káli Csaba igazgató úr szíves közlése, 2023. november 28.

⁸⁷ Csöngé Attila igazgató úr szíves közlése, 2023. november 28.

⁸⁸ Oross András igazgató úr szíves közlése, 2023. december 18.

⁸⁹ Gusztiné Toronyi Judit igazgató asszony szíves közlése, 2023. november 28.

⁹⁰ A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár a megyei, járási és városi tanács vezetők iratanyagát leválogattatta, de az átvétel után úgy döntöttek, hogy levéltári szempontból értékes iratokat nem tartalmaznak, így hozzájárultak selejtezésükhöz. MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. Zádorné Zsoldos Mária igazgató levele a MOL-hoz, 2005. november 28.

⁹¹ MLVT (ÖLT) irattára. Körlevél melléklete.

⁹² MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. (691-07/2005. GYMSMSL sz.) Turbulý Éva levele a MOL-hoz, 2005. november 18.

⁹³ Wencz Balázs igazgató úr szíves közlése, 2023. december 6. és MLVT (ÖLT) irattára, körlevél melléklete.

⁹⁴ Schramek László igazgató úr szíves közlése, 2023. november 29.

A BFL egyrészt az illetékesség hiánya miatt, másrészt a több mint 160 000 dossziéból csupán nevek, születési dátumok alapján történő mintavételi eljárás irrealitására való tekintettel, valamint a 2004–2005-ös években az új épületbe költözés⁹⁵ okozta leterheltség okán a felkínált lehetőséggel nem élt. A NKÖM LO döntése alapján a BFL-ben a MÁK és a jogelőd FÁKISZ szervdossziéját lezárták és az a megszűnt szervek közé került. Az MNL azóta keletkezett ellenőrzési jegyzőkönyveiben 1992 előtti, még irattárban lévő, fővárosi illetőségű illetményszámfejtési iratoknak nincs nyoma.⁹⁶ Így sem az első jogelőd, az 1979-ben tanácsi költségvetési szervként alapított Tanácsi Költségvetési Elszámoló Hivatal (TAKEH), sem jogutóda, az 1991-ben létrehozott TÁKISZ, illetve a fővárosban a FÁKISZ irataiból – mivel a MÁK jogelődeként a minisztérium állásfoglalása alapján az illetékesség a MOL-hoz került – nem kerültek be iratok sem a BFL-be, sem az illetékes MNL OL-ba.

A megyei levéltárak által átvett iratokból általában jelentős az ügyfélszolgálati megkeresések száma, ami felveti annak kérdését, vajon ügyviteli szempontból valóban selejtezhetőek voltak-e az iratok, ha az azokból történő adatszolgáltatásra ma is van igény. A MÁK-ban 2005 szeptemberében készített kimutatás alapján 12 megyében a selejtezés után továbbra is tárolták az iratokat, csupán hét megyében történt meg 2005-ben a részleges vagy teljes körű megsemmisítés, ami a MÁK-központ által hozott döntés területi szinten nem egységes végrehajtását támasztja alá.⁹⁷

A MÁK 2005-ben igazgatói utasítást adott ki a selejtezhető személyi anyagokról,⁹⁸ az utasításban egyértelműen leszögezték: „a megsemmisítést megelőzően a Magyar Országos Levéltárral fel kell venni a kapcsolatot annak érdekében, hogy az éppen selejtezendő évfolyam anyagára igény tart-e?” A megsemmisítésre a levéltár által záradékolt iratselejtezési jegyzőkönyv visszaérkezése után kerülhetett sor.

Az iratértékelés mint selejtezési alapvetés

Az ügyben érintett felek sokféle véleményt, álláspontot fogalmaztak meg. A MOL-nak illetékességből kellett eljárnia, a megyei levéltárak véleményét ugyan az ÖLT – nevében Á. Varga László – igyekezett összefogni, de ennek jogi alapját a NKÖM LO vitatta. Joggal állapította meg a MOL-ban készített összefoglaló anyag azt, hogy az iratok átfogó értékelése elmaradt, ami a bírósági iratok esetében korábban megtörtént.⁹⁹ Az em-

⁹⁵ Lásd: Breinich, 2005.

⁹⁶ Csízy István főlevéltáros, a MÁK MNL OL-beli referensének szíves közlése, 2023. december 21.

⁹⁷ MLVT (ÖLT) irattára. Körlevél melléklete. A kimutatásban a Budapesti és a Pest Megyei Regionális Igazgatóság együtt szerepel.

⁹⁸ 21/2005. sz. igazgatói utasítás a selejtezhető személyi anyagokról, 2005. december 12. MLVT (ÖLT) irattára. A személyi anyag az alábbi adatokat tartalmazza: szolgálati idő megállapításához szükséges iratok, adatok; nyugdíj megállapításához szükséges béradatok; családtámogatási iratok; alkalmazási okmányok, kinevezések, átsorolások, határozatok; magánnyugdíjpénztárral kapcsolatos iratok.

⁹⁹ „Még kísérleti jelleggel sem kezdődött el ezen iratok tekintetében egy több megyére kiterjedő értektár vizsgálat, mint amilyen a bíróságok esetében megtörtént.” MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. (546/2004. OL alapszám). A MOL összegzése az önkormányzati levéltárak álláspontjáról

lített iratcsoport értékelése addig egyedülálló gyakorlatként az NKÖM által 1999-ben a „Veszélyeztetett állapotú levéltári anyag megmentését szolgáló feladatok támogatására” program keretén belül valósult meg,¹⁰⁰ s valóban jó lett volna egy hasonló program a tárgyalat iratokkal kapcsolatban is, de anyagi és szervezeti háttér, minisztériumi támogatás nélkül, a MÁK központja által diktált selejtezési tempó közepette átfogó iratértékelésre nem kerülhetett sor. Az ügyben született iratok tanúsága szerint az NKÖM LO kizárólag jogi alapon bírálta el a kérdést, az iratértékelés elvégzésének lehetősége fel sem merült.

Pedig az iratok értékét bizonyos mértékig már a selejtezési ügy kezdete előtti használatuk bizonyította, hisz a Zala megyében 2000-ben megjelent megyei archontológia egyik forrásaként jelöli meg „a TAKISZ és jogelődjeinek már levéltárunkban elhelyezett iratai”-t.¹⁰¹ Az is bizonyos, hogy az illetményszámfejtési dossziék nem minden megyében ugyanazon iratokat tartalmazták, ennek oka feltehetően a dekoncentrált iratkezelésben keresendő. Így az egyik igazgatóság irataiban végzett iratértékelés (vö. pl. Heves megye) egy másik megyével teljesen ellentétes eredményt hozhatott (vö. pl. Hajdú-Bihar megye).

Röviden érinteni kell a tanácsi személyi nyilvántartások és az illetményszámfejtési iratok tükröződő irat¹⁰² jellegét. A megyei levéltárak részéről a Heves Megyei,¹⁰³ a Fejér Megyei¹⁰⁴ és Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára¹⁰⁵ az illetményszámfejtési iratok átvételét, megőrzését levéltári szempontból azért nem javasolta, mivel a tanácsok személyzeti osztályának anyagában ugyanezen iratok megtalálhatóak, Fejérben a megyéből és a járásokból át is vették azokat. Bács-Kiskun esetében Szabó Attila igazgató megvizsgálta a (járás) tanácsi személyzeti iratanyagok helyzetét, de másokkal ellenkező következtetésre jutott: „megyénkben sehol sem maradt meg az esetleges életutak történetének megírásához szükséges iratanyag, csak a megyei illetményszámfejtéssel foglalkozó intézményben. Jelen esetben legegységesebben a MÁK Területi Igazgatóságánál van meg a közszférában foglalkoztatottak iratanyaga.”¹⁰⁶

---

az illetményszámfejtési iratok maradandó értékével kapcsolatban, dátum és aláírás nélkül. (A továbbiakban: MNL OL irattára. Összegzés.)

¹⁰⁰ Kenyeres–Sarusi–Sipos, 2001: 11. 1. sz. lábjegyzet.

¹⁰¹ Molnár, 2000: 227. 130. lábjegyzet: „ZML TAKISZ és jogelődjeinek ir, személyi ir. A–ZS.”

¹⁰² A tükröződő irat fogalma egyértelműen nem tisztázott, se Ember Győző Levéltári terminológiai lexikonja, se a levéltári fogalomtár – <https://fogalomtar.archivportal.hu/> – nem egyértelműsíti. A szakirodalom alapvetően a fölé- és alárendelt szervek viszonylatában értelmezi a fogalmat, Varga János egy helyütt így fogalmaz: „...a tükröződő iratok problémája, vagy másként fogalmazva: az az eset, amikor ugyanazon tartalmú és kiállítású irat az egymás alá, illetőleg fölé rendelt szervek anyagában egyaránt megtalálható.” Varga, 1985: 19. A MÁK és az adott tanácsi/önkormányzati szervek esetében a másodlat, sok esetben másolat, illetve az adatismétlődés fogalmak használatát célszerűbbnek tartom.

¹⁰³ MNL OL irattára. 752/2005. OL sz. (575/2005. HML sz.) Bán Péter igazgató levele a MOL-hoz, 2005. november 10.

¹⁰⁴ Uo. (1822/2005 FML sz.) Erdős Ferenc igazgató levele a MOL-hoz, 2005. december 9.

¹⁰⁵ Uo. (1312/2005. GYMSMGYL sz.) Néma Sándor igazgató levele a MOL-hoz, 2005. december 1.

¹⁰⁶ Uo. (K-1236-2/2005. BKM sz.) Szabó Attila levele az OL főigazgatójához, 2005. november 15.

Érdeemes volna felmérni, hogy a tanácsoknál (az egykori járásokat is beleértve) keletkezett személyzeti iratok milyen mértékben kerültek közlevéltári őrizetbe, hiszen a fontosabb személyzeti iratok 6-os selejtezési jelet kaptak, 75 év irattári őrzési idővel, ami nem jelentett automatikus levéltári átadási kötelezettséget. Az ezredforduló utáni helyzet áttekintése is jó volna, hiszen a klasszikus személyzeti dossziék tartalma egyre inkább elektronizálódik. Kérdésként merül fel, hogy vajon az önkormányzatoknál ma is selejtezhető tételként¹⁰⁷ nyilvántartott elektronikus személyi nyilvántartások milyen mértékben és módon kerülnek majd levéltárba, hogy a mai életutak hivatali iratokból egyszer majd rekonstruálhatóak legyenek?¹⁰⁸ Nem szabad elfeledni, hogy a GDPR hatályba lépte óta a személyes adatot tartalmazó iratokat az őrzési idő leteltével selejtezni kell, a levéltár ugyan élhet az archiválási kivétel biztosította jogokkal, s élnie is kell vele, mert az iratok (személyes adatok) megőrzési időn túli őrzése a szerv irattárában (elektronikus irattárában) a GDPR több alapelvét (pl. célhoz kötöttség, adattakarékosság, korlátozott tárolhatóság elve) sérti.

Visszatérve az illetményszámfejtési iratok értékelésére, valóban nem egyértelmű a kép, hiszen egyrészt az egyes igazgatóságokon más-más adattartalommal bírtak a dossziék, másrészt azokban a megyékben, ahol tanácsi szinten és esetleg azon túl is sikeresen átvették az 1990 előtti személyzeti iratokat, megint más megítélés alá esett az iratanyag. A levéltárak képviselőt az ÖLT igyekezett összefogni, amit a minisztérium határozottan elutasított, de más fórumot nem kínált helyette, csupán – a kialakult jogi helyzethez igazodva – a MOL kizárólagos illetékességét hangsúlyozta, az iratok bárminő értékelésének mellőzésével. Bár az ÖLT közgyűlése 2005 októberében egységes állásfoglalást¹⁰⁹ hozott a folyamatban lévő selejtezési eljárás felülvizsgálata és visszavonása érdekében, de az álláspont a megyei gyakorlatok vizsgálata tükrében valójában mégsem volt egységes. A BFL munkatársait és kapacitását a 2004–2005-ös években az új épületbe költözés jelentős mértékben lekötötte. A MOL igyekezett friss illetékességi feladatának megfelelni, de az általuk elvégzett és a megyéktől begyűjtött iratértékelések, tehát vegyes kép alapján kellett döntenüik¹¹⁰, így a selejtezések engedélyezésével egyidejűleg a területi levéltárak részére lehetővé tették a helytörténeti értékkel rendelkező iratok kiválogatását.

Mivel a levéltári törvényt 1995 után nem követte a levéltári szakmai terület alacsonyabb szintű jogi normákkal történő szabályozása, így a levéltáraknak az új jogi környezetben a letűnt rendszer jogi normáival kellett dolgozniuk. Az ezredforduló idején a magyar levéltárak még a Levéltárak Ügyviteli Szabályzata (LÜSZ) alapján tevékenykedtek, 2004-ig hatályban volt a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 45/1958. (VII.30.) Korm. rendelete és az önkormányzati irattározás még 1999-ben is a 2/1984. (TK. 28.) MT TH sz. utasítás alapján folyt. Mindezek nem könnyítették meg az egységes

¹⁰⁷ 78/2012. (XII. 28.) BM rendelet melléklete. Egységes irattári terv. Az U508 tételbe (Kinevezés, megbízás, besorolás, átsorolás, áthelyezés stb.) sorolt iratok a jogviszony megszűnte után 50 évig őrzendők.

¹⁰⁸ A kérdésről lásd: Szatucsek, 2007.

¹⁰⁹ MLVT (ÖLT) irattára. 10-2/2005. ÖLT. sz. Az ÖLT közgyűlésének állásfoglalása az országos hatáskörű és a dekoncentrált szervezetek iratainak levéltári illetékessége kérdésében, 2005. október 12.

¹¹⁰ MNL OL irattára. Összegzés.

szakmai munkavégzést és az illetményszámfejtési iratok egységes értékelésének kérdésére is kihatottak.

Az általam a jelenlegi vármegyei levéltár-igazgatók körében végzett „mini felmérés” adatai alapján az iratok értékét az események után 20 évvel sem egyértelműen ítéli meg a szakma, bár véleményem szerint, ahogy az idő telik és esetleg a várt tanácsai vagy önkormányzati személyzeti iratok mégsem kerülnek be teljes körben a levéltárakba, úgy a fennmaradt iratok értéke csak mind nagyobb lesz.

Végezetül Á. Varga Lászlót idézem, aki a NKÖM LO-nak írt levele zárómondatában így fogalmazott: „... az-e a legfontosabb kérdés ilyen esetekben, hogy ki az illetékes, vagy az, hogy bizonyos forrástípus, vagy annak egy része az ország minden levéltárában megmentődjön a történetírás számára. Szerintem minden felelősséggel gondolkodó levéltárosnak az utóbbi szempontot kell előtérbe helyeznie.”¹¹¹

Források és szakirodalom

BFL irattára. MÁK-szervdosszié = Budapest Főváros Levéltára, irattár

Magyar Államkincstár Fővárosi Területi Igazgatóság szervdossziéja

MLVT (ÖLT) irattára = Magyar Levéltári Vezetők Tanácsa (Önkormányzati Levéltárak Tanácsa) irattára

MNL BAZVL = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára
XXIV.156. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Illetményhivatal (1984-től TÁKISZ) iratai, 1967–1988.

MNL BKVL = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára
XXIV.141. Bács-Kiskun Megyei Tanácsai Költségvetési, Elszámolási Hivatal (TAKEH) iratai, 1963–1988.

MNL FVL = Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára
XXIV.133. Fejér Megyei Illetményhivatal iratai, 1957–1984.

MNL HBVL = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára
XXIV.156. Magyar Államkincstár Hajdú-Bihar Megyei Területi Igazgatósága iratai, 1954–1994.

MNL OL irattára = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára irattára

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XXVI.A.37. Magyar Közvéleménykutató Intézet iratai, 1963–1991.

MNL SVL = Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

XXIV.156. Magyar Államkincstár Somogy Megyei Igazgatósága iratai (személyi tasakok), XX. sz.

MNL VaVL = Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára

XXIV.156. Vas Megyei Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálat (TÁKISZ) iratai, 1972–1995.

¹¹¹ MLVT (ÖLT) irattára. 4-6/2004. ÖLT sz. A TÁH iratainak selejtezése (Á. Varga László levele a NKÖM Levéltári osztályához), 2005. január 14.

- MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára
XXIV.141. Veszprém megyei TÁKISZ (korábban Veszprém megyei Illetményhivatal, majd TAKEH) iratai, 1971–1998.
- MNL ZVL irattára = Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára irattára
- MNL ZVL = Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára
XXIV.156. Magyar Államkincstár Zala Megyei Területi Igazgatóságának iratai, 20. sz.–2006.
- Á. Varga–Sipos, 2019 = Á. Varga László – Sipos András: In memoriam Szegőfi Anna. Levéltári Szemle, 2019. 2. sz. 103–104.
- Breinich, 2005 = Breinich Gábor: Az eszmétől a megvalósulásig: Budapest Főváros Levéltára új épülete. Levéltári Szemle, 2005. 1. sz. 41–55.
- Bundesarchivgesetz, 2022 = Bundesarchivgesetz. Gesetz über die Nutzung und Sicherung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz - BArchG) vom 10. März 2017 (BGBl. I S. 410) in der Fassung der Bekanntmachung vom 6. September 2021 (BGBl. I S. 4122), das durch Artikel 26 des Gesetzes vom 20. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2759) geändert worden ist. https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Artikel/Ueber-uns/Rechtsgrundlagen/rechtsgrundlagen_bundesarchivgesetz.html (A letöltés dátuma: 2024. január 21.)
- Erdős–Tyekvicska–G. Vass, 2000 = Erdős Ferenc – Tyekvicska Árpád – G. Vass István: A kárpótlási folyamat során keletkezett iratanyag levéltári értékelése. Levéltári Szemle, 2000. 4. sz. 3–16.
- Geccsényi, 2007 = Geccsényi Lajos: Beszámoló a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma/Oktatási és Kulturális Minisztérium Levéltári Kollégiuma 2006. évi működéséről. Levéltári Szemle, 2007. 1. sz. 86.
- Haraszti, 2005 = Haraszti Viktor: Az országos hatáskörű és a dekoncentrált szervek levéltári illetékességéről. Levéltári Szemle, 2005. 3. sz. 78–99.
- HVG, 2005 = Varga László tiltakozik az államkincstár iratmegsemmisítése ellen. HVG, 2005. szeptember 3. <https://hvg.hu/itthon/20050903iratmegsemm> (A letöltés dátuma: 2023. november 26.)
- Ivancsics, 2004 = Ivancsics Imre: A területi államigazgatási szervekre vonatkozó szabályozás korszerűsítése. Magyar Közigazgatás, 2004. 8. sz. 461–465.
- Kenyeres–Sarusi–Sipos, 2001 = Kenyeres István – Sarusi Kiss Béla – Sipos András: Jelenkori polgári peres iratok értékelése és selejtezése. Levéltári Szemle, 2001. 3. sz. 11–40.
- Molnár, 2000 = Zala megye archontológiája 1138–2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 2000.
- Problématérkép, 2019 = Boross István – Gerhard Péter – Horváth J. András – Laczlavik György – Lux Zoltán – Sipos András: Iratképzők – maradandó értékű iratok – levéltárak. Problématérkép. Levéltári Szemle, 2019. 4. sz. 5–27.
- Szatucsek, 2007 = Szatucsek Zoltán: A kormányzati szerkezetátalakítás és az elektronikus iratok sorsa. Levéltári Szemle, 2007. 2. sz. 24–30.

- Székely, 2020 = Székely Iván: TK 3.0 – A nyilvános archívum. Jel-kép, 2020. 3. sz. 65–81.
- Varga, 1985 = Varga János: A történeti érték fogalma és a levéltár. Levéltári Szemle, 1985. 1. sz. 18–20.
- Vargha, 2021 = Vargha Éva: A kincstár története, szerepe, feladatai az állampénzügyekben fejlődése és perspektívái. (Doktori értekezés.) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.

Hivatkozott jogszabályok

- 45/1958. (VII.30.) Korm. rend. = 45/1958. (VII.30.) Korm. rend. az állami szervek iratainak védelméről és selejtezéséről. Magyar Közlöny, 1958. július 30. 509–511.
- 106/1967. (PK 4.) PM számú utasítás = A pénzügyminiszter 106/1967. (PK 4.) PM számú utasítása a fővárosi, megyei, megyei jogú városi illetményhivatalok szervezéséről és működéséről, e hivatalok és a tanácsi költségvetési szervek kapcsolatáról. Tanácsok Közlönye, 1967. február 24. 150–152.
- 58/1979. (XII. 24.) PM rendelet = 58/1979. (XII. 24.) PM. rendelet a tanácsi költségvetési elszámoló hivatalokról. Magyar Közlöny, 1979. december 24. 1453–1454.
- 19/1991. (I. 29.) Korm. rendelet = 19/1991. (I. 29.) Korm. rendelet a Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálatról. Magyar Közlöny, 1991. január 29. 378–379.
1995. évi LXVI. tv. (Ltv.) = A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. Magyar Közlöny, 1995. június 30. 3018–3026.
- 259/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet = 259/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet a területi államháztartási hivatalokról. Magyar Közlöny, 2000. december 26. 9304–9305.
- 37/2001. (X. 25.) PM rendelet = A pénzügyminiszter 37/2001. (X. 25.) PM rendelete a központosított illetményszámfejtési feladatokról, valamint a bér- és munkaügyi adatszolgáltatás rendjéről. Magyar Közlöny, 2001. október 25. 8237–8281.
- 322/2001. (XII. 29.) Korm. rendelet = A Kormány 322/2001. (XII. 29.) Korm.rendelete az Államháztartási Hivatalról és a területi államháztartási hivatalok átszervezéséről. Magyar Közlöny, 2001. december 29. 12355–12357.
- 78/2012. (XII. 28.) BM rendelet = 78/2012. (XII. 28.) BM rendelet az önkormányzati hivatalok egységes irattári tervének kiadásáról. Magyar Közlöny, 2012. december 28. 37607–37631.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. rendelete = Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2016. május 4. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679> (A letöltés dátuma: 2024. március 29.)

P. Holl Adrien

Levéltári anyagok állagmegőrzése

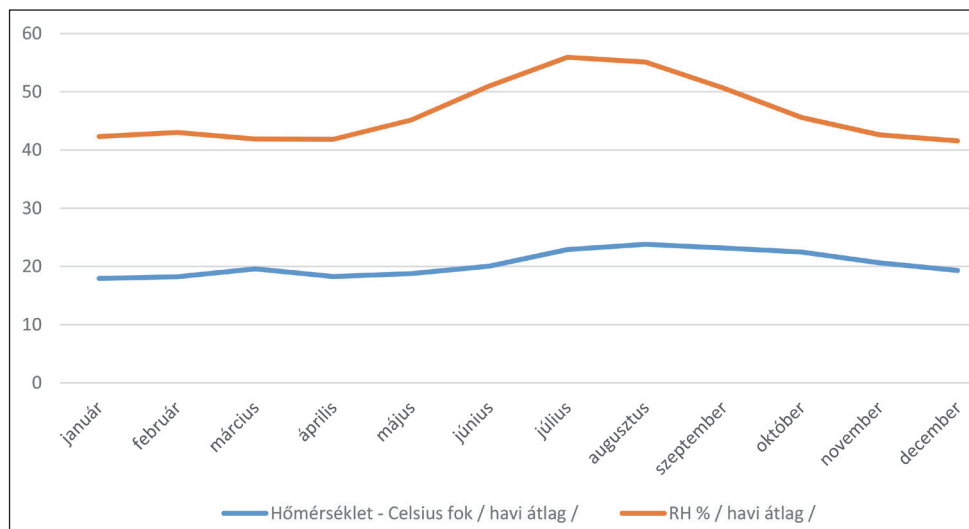
Az írott, nyomtatott vagy egyéb úton létrejött iratokban felhalmozott információk csak úgy maradhatnak fenn, ha a hordozók védelméről, őrzéséről megfelelő módon gondoskodunk. Ez azonban nem egyszerű feladat, mivel az iratok pusztulási folyamatát többféle ok idézheti elő, ezért különféle módszerek ismerete szükséges a megelőzéshez.

A külső környezeti tényezők, a levegő páratartalma, a hőmérséklet, a fény, a gázne-mű és szilárd légszennyezők (például kén-dioxid, nitrogén-oxidok, por, korom) fizikai és kémiai hatása, a biológiai és mikrobiológiai károsítók, a természeti katasztrófák és az ember által tudatosan vagy akaratlanul okozott károk veszélyeztetik a levéltári anyagot.

A Levéltári állományvédelmi ajánlás előírása szerint a levéltári és irattári papír adathordozók általánosan 14–25°C hőmérséklet (+/-2°C napi ingadozás) és 40–55% relatív páratartalom (+/-3% napi ingadozás) mellett tárolhatók/tárolandók optimálisan. Fontos, hogy a hőmérséklet az évszakok változásával fokozatosan csökkenjen és emelkedjen, miközben a páratartalom legyen minél stabilabb a megadott értékeken belül.

A papíralapú iratok, dokumentumok hosszú távú megőrzésének kulcsa minden esetben a környezeti állandóság fenntartása, azaz a páratartalom szigorú korlátok között tartása mellett az iratőrző helyiségek hőmérsékletének lassú, tervezett, fokozatos határértékeken belüli változtatása. A nemzetközi szakmai álláspont és a természettudományos kutatások szerint a levéltári anyag állapotára a páratartalom ingadozása nagyobb hatással van, mint a hőmérséklet változása. Ezért a klimatikus körülmények beállításakor fokozottan kell ügyelni a páratartalom 40–50% között tartására, különösen a 19–20. századi savas kémhatású papíryanag esetében. A hőmérséklet ugyanakkor nem csökkenhet 14 °C alá és nem emelkedhet 25 °C fölé.

A Budapest Főváros Levéltára (BFL) állományvédelmi szakemberei által készített állományvédelmi állásfoglalás célja, hogy iránymutatást adjon a nemzeti kulturális örökség részét képező levéltári anyag jogszabályban és szakmai ajánlásban előírt hosszú távú megőrzésének minimális feltételeihez. A jelenlegi gazdasági környezetben, az energiahordozók erőteljes drágulásával egyre nehezebb biztosítani a műtárgykörnyezeti paraméterek megfelelő értékeit, ezért bizonyos esetekben felül kell vizsgálnunk a korábban megadott határértékeket (18 °C, 50% RH), megtartva a dokumentumok megőrzéséhez szükséges minimális szttenderdeket. Egy jól átgondolt és felépített cselekvéssorozattal, a légállapotok határértékeinek széthúzásával, illetve fokozott személyi jelenléttel továbbra is fenntarthatók a levéltári anyag számára minimálisan megfelelő környezeti paraméterek, ezáltal elkerülhetők az iratok állapotában bekövetkező visszafordíthatatlan károsodások.

A BFL B332 irattárának éves hőmérséklet és relatív páratartalom értékei, 2021

A raktár/levéltár épületének szerkezete és állapota alapvetően meghatározza a klimatikus értékek befolyásolásának lehetőségeit. Olyan épületeknél, ahol a falak, a padozat nagy hőtároló képességű anyagokból készült, ott néhány órás fűtésszüneteltetés után is képes a helyiség megtartani a megfelelő hőmérsékletet. Ezek az anyagok képesek a hő elnyelésére, majd a környezet lehűlése után annak kibocsátására. Tudni kell azonban, hogy az ilyen helyiségek nehezebben és lassabban melegednek fel. Ezért az ilyen típusú épületeknél, illetve a műemléki védettség alatt álló intézményeknél a fűtési rendszer temperáló beállítását ajánlott 18 °C-ban meghatározni.

A levegő egyenletes hőmérsékleten tartása különösen fontos az olyan épületek esetében is, ahol a falak nagyon kicsi hőtároló képességgel rendelkeznek, mert itt a térhatároló elemek csak kevés hőt képesek megtartani, és a levegő lehűlése esetén nem képesek kompenzálni a változást. Ilyenek például a könnyűszerkezetes épületek.

A raktárterek hőmérsékletének csökkentése során a raktár levegőjének relatív páratartalma megnövekedik, ezért levegőszárító berendezések használata válhat szükségessé. A mobil, kondenzációs elven működő, hűtve szárító készülékek a levegőt egy hűtőegységben lehűtik olyan alacsony hőmérsékletre, hogy a levegőben jelen lévő nedvesség kicsapódjon. A hűtve szárító készülékek hatékony működésének határt szab a helyiség hőmérséklete. 15°C alatti hőmérsékleten a hűtve szárító teljesítménye lényegesen lecsökken, ezt fokozottan figyelembe kell venni. Ezért is javasolt a raktárak hőmérsékletét 18°C-ra beállítani. Különösen igaz ez a nedvesedő falú épületek esetében, amelyeknél igen nagy a penészesedés kockázata. Hosszú távon az épületek víz és hő elleni szigetelése jelenthet megoldást.

A raktáraknak és kiállítótereknek otthont adó épületben a belső terek hőmérsékletének fokozatos csökkentését együtt kell végezni az évszakváltozással. Az átállás során

Relatív páratartalom / Levegőhőmérséklet	30%	35%	40%	45%	50%	55%	60%	65%	70%	75%	80%	85%	90%	95%
30 °C	10,5	12,9	14,9	16,8	18,4	20,0	21,4	22,7	23,9	25,1	26,2	27,2	28,2	29,1
29 °C	9,7	12,0	14,0	15,9	17,5	19,0	20,4	21,7	23,0	24,1	25,2	26,2	27,2	28,1
28 °C	8,8	11,1	13,1	15,0	16,6	18,1	19,5	20,8	22,0	23,2	24,2	25,2	26,2	27,1
27 °C	8,0	10,2	12,2	14,1	15,7	17,2	18,6	19,9	21,1	22,2	23,3	24,3	25,2	26,1
26 °C	7,1	9,4	11,4	13,2	14,8	16,3	17,6	18,9	20,1	21,2	22,3	23,3	24,2	25,1
25 °C	6,2	8,5	10,5	12,2	13,9	15,3	16,7	18,0	19,1	20,3	21,3	22,3	23,2	24,1
24 °C	5,4	7,6	9,6	11,3	12,9	14,4	15,8	17,0	18,2	19,3	20,3	21,3	22,3	23,1
23 °C	4,5	6,7	8,7	10,4	12,0	13,5	14,8	16,1	17,2	18,3	19,4	20,3	21,3	22,2
22 °C	3,6	5,9	7,8	9,5	11,1	12,5	13,9	15,1	16,3	17,4	18,4	19,4	20,3	21,2
21 °C	2,8	5,0	6,9	8,6	10,2	11,6	12,9	14,2	15,3	16,4	17,4	18,4	19,3	20,2
20 °C	1,9	4,1	6,0	7,7	9,3	10,7	12,0	13,2	14,4	15,4	16,4	17,4	18,3	19,2
19 °C	1,0	3,2	5,1	6,8	8,3	9,8	11,1	12,3	13,4	14,5	15,5	16,4	17,3	18,2
18 °C	0,2	2,3	4,2	5,9	7,4	8,8	10,1	11,3	12,5	13,5	14,5	15,4	16,3	17,2
17 °C	-0,6	1,4	3,3	5,0	6,5	7,9	9,2	10,4	11,5	12,5	13,5	14,5	15,3	16,2
16 °C	-1,4	0,5	2,4	4,1	5,6	7,0	8,2	9,4	10,5	11,6	12,6	13,5	14,4	15,2
15 °C	-2,2	-0,3	1,5	3,2	4,7	6,1	7,3	8,5	9,6	10,6	11,6	12,5	13,4	14,2
14 °C	-2,9	-1,0	0,6	2,3	3,7	5,1	6,4	7,5	8,6	9,6	10,6	11,5	12,4	13,2
13 °C	-3,7	-1,9	-0,1	1,3	2,8	4,2	5,5	6,6	7,7	8,7	9,6	10,5	11,4	12,2
12 °C	-4,5	-2,6	-1,0	0,4	1,9	3,2	4,5	5,7	6,7	7,7	8,7	9,6	10,4	11,2
11 °C	-5,2	-3,4	-1,8	-0,4	1,0	2,3	3,5	4,7	5,8	6,7	7,7	8,6	9,4	10,2
10 °C	-6,0	-4,2	-2,6	-1,2	0,1	1,4	2,6	3,7	4,8	5,8	6,7	7,6	8,4	9,2

Harmatpont táblázat

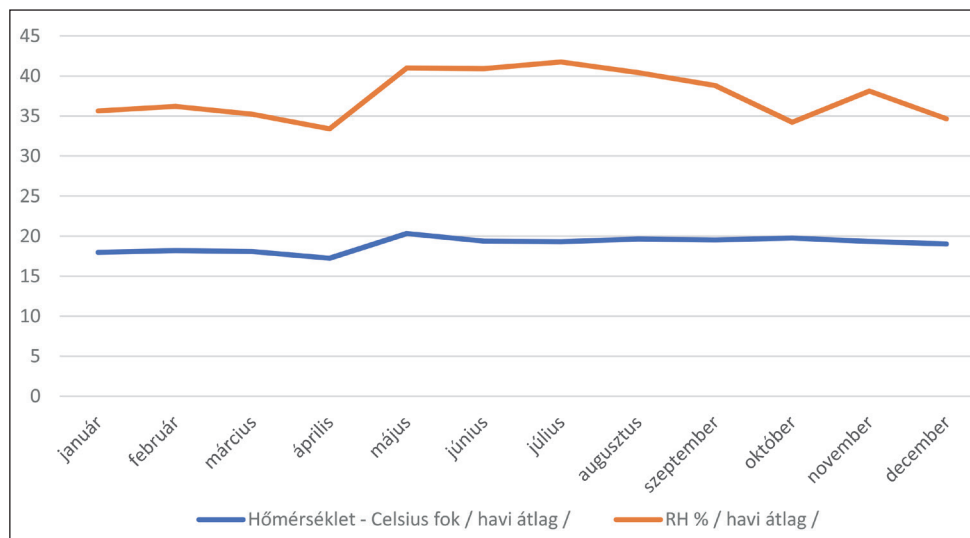
folyamatosan figyelemmel kell kísérni a belső terek klimatikus viszonyainak alakulását, és a megfelelő pillanatban kell közbeavatkozni a fűtési rendszer temperáló hőmérsékletre kapcsolásával vagy egyéb mobilgépészeti megoldások beüzemelésével. Ez az átmeneti időszak (a fokozatos hőmérséklet-csökkentés és a légnedvesség-változás) nem lehet rövidebb, mint 3 hét.

Kiemelten fontos a raktárak és az ott őrzött dokumentumok folyamatos ellenőrzése, akár munkaerő-átcsoportosítással. A páratartalmi értékek ingadozását, eseti határérték-átlépését igyekezzünk ellensúlyozni a tér méretének megfelelő mobil szárítógépekkel.

A penészesedés kockázatának csökkentése érdekében szükséges lehet a terek kontrollált szellőztetése megfelelően szabályozott paraméterek alapján:

- rovarhálóval ellátott nyílászárók (a rovarfertőzés megelőzése miatt);
- a külső és belső hőmérséklet különbsége nem lehet nagyobb, mint 10 °C;
- külső légszennyezettségi adatok nyomon követésével szinkronban történjen;
- 10 °C-os külső hőmérséklet felett maximum 15 perces időintervallum javasolt;
- 0 °C alatt ne szellőztessünk!

A szellőztetéskor vegyük figyelembe (lehetőség szerint mérjük) a külső páratartalmi és hőmérsékleti értékeket. A harmatpont táblázat alapján meghatározható, hogy az érintett felületek milyen hőmérsékletre történő lehűlése indítja be a párakicsapódás folyamatát, ami penészesedéshez vezet! Példaként vegyünk egy 45% RH és 20 °C-os irattárat, ahol a levegő 7,7 gr nedvességet tart meg, ennek hőmérsékletét lecsökkentjük a fűtés kikapcsolásával 14 °C fokra, ahol a levegő 2,3 gr nedvességet tart meg az adott 45 % RH mellett.

A BFL Fotó- és mikrofilmtár éves hőmérséklet és páratartalom értékei, 2021

Ez esetben 7,7–2,3 gr=5,4 gr víz kondenzál az iratok, dobozok, fémszekrények felületén 1 m³ levegőből. Könnyen elképzelhetjük, hogy nem megfelelő páraelszívók, szellőztetés, fizikai adszorbensek használata nélkül lokális penészesedés indul meg a hirtelen hőmérséklet-csökkentés hatására irattárainkban.

Kulcsfontosságú a folyamatos hőmérséklet- és páratartalom-mérés, monitorozás államanygvédelmi szakember bevonásával, és a felmerülő kritikus határértékek átlépése esetén a gyors intézkedés.

Minden egyes levéltári épület esetében egyedi döntést kell hozni a klimatikus körülmények fenntartásáról az épület műszaki adottságai és állapota alapján. Mérlegelni kell, hogy a hőmérséklet 14–15 °C-ra csökkentése mennyi energia megtakarítással jár, és mennyi energiát kell felhasználni eközben a páratartalom értékének 40–55% között tartására.

Az iratok hosszú távú megőrzésének alapja az állandó relatív páratartamú helyen történő tárolás 40–50 % RH mellett, a lehető legalacsonyabb hőmérsékleten, amely 15–20 °C évszakokhoz igazodva.

A klímastandard változásának legfőbb oka az energiaracionalizálás, a szakirodalomban alátámasztott őrzési körülmények változása és az újabb tudományos kutatások feldolgozása alapján újabb tapasztalatok hasznosítása.¹

A hőmérséklet emelésével gyorsítjuk a cellulóz lebomlási reakcióinak sebességét. Az Arrhenius-egyenlet alapján meghatározhatjuk a reakciósebesség és a hőmérséklet közötti összefüggést. 10 °C hőmérséklet-emelkedésre a kémiai reakciók sebessége általában a kétszeresére nő.²

¹ Lásd: Padfield, 2010.

² Tímárné, 1993: 67.

Azonos relatív légnedvesség esetén a hőmérséklet változásakor a papír egyes jellemzői megváltozhatnak. A hőmérséklet hatása kevésbé jelentős, mint a légnedvessége. A szorpciós folyamatok hatását a papírok esetén két dimenzióban érdemes magyarázni: a lapszerkezet változásával és az egyes rostok tulajdonságainak változásával, amelyek akár ellentétes tendenciákat is mutathatnak. A szakítóerő és az ebből számítással meghatározott szakadási hossz 30-40% relatív légnedvességig nő, majd csökkenő tendenciát mutat, a 80%-feletti tartományban pedig különösen nagy mértékben csökken. Általánosan elmondható, hogy a szilárdsági értékek csökkenését a rostok közötti másodlagos kémiai kötések számának csökkenése okozza. A rost-rost kapcsolatot elsősorban a H-kötés adja, és az erre alkalmas OH-csoportok a vízmolekulákkal kialakított kapcsolatuk után már nem alkalmasak az eredeti kötés fenntartására, így gyengül a lapszerkezet. A szakadáskor mért nyúlás értéke a papír nedvességtartalmának növekedésével arányosan növekszik.

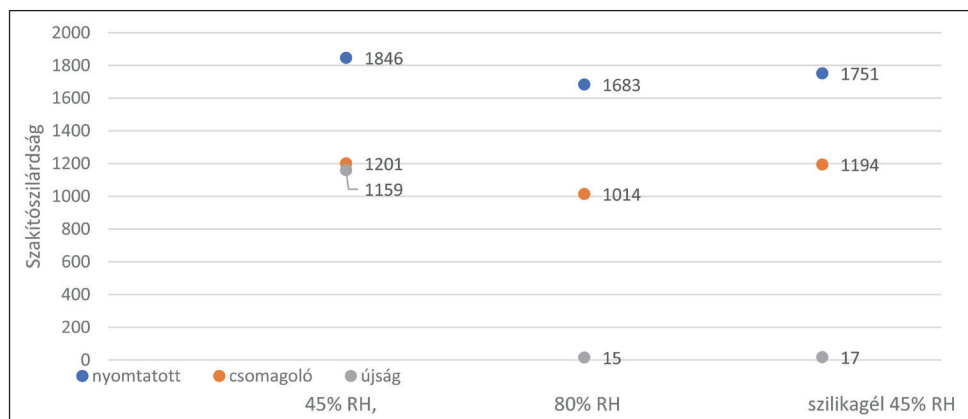
A papír könnyebben nedvesedik, mint szárad azonos légnedvességen. Van azonban egy másik nagyon fontos tulajdonsága is, amelyet mindig szem előtt kell tartanunk: ha a lap jelentősebb mennyiségű vizet vett fel, akkor a rostok közötti kötések közül számos megszűnik, így az egyes rostok merevségének függvényében a lap hullámosodni fog. Száradás hatására azonban a kötések nem alakulnak vissza, vagyis a lap nem fog kisimulni eredeti formájára.³

A preventív állományvédelmi módszerekkel, eszközökkel és új technológiákkal csökkenteni tudjuk a raktározás energiaigényét. Ha a levéltári iratokat savmentes, időálló csomagolóanyagokban tároljuk, akkor élettartamukat több száz évvel tudjuk meghosszabbítani. Az időálló palliumpapírok, tasakok és tékák használata mellett a hullámkartonból készült dobozok védik a dokumentumokat a légszennyező anyagoktól, a nedvességtől és a napfénytől. A papír tárolóeszközökkel a papír higroszkópos szerkezetéhez egy újabb higroszkópos felület hozzáadásával tudjuk erőteljesebben akadályozni,

Szakítószilárdság változása gyártásirányban 45%, 80% RH és szilikagél mellett (saját ábra)

³ Koltai, 2013: 59.

Szakítószilárdság változása kereszt irányban 45%, 80% RH és szilikagél mellett (saját ábra)

hogy az eredeti dokumentumok több vízgőzt vegyenek fel a levegőből. Tovább csökkenthető az eredeti iratok hidrolízise, ha fizikai adszorbenst tartalmaz a tárolódoboz. A szilikagélek (például ProSORB tasak) jelenléte az iratanyag mellett megakadályozza, hogy a levegő páratartalmának időszakos növekedésével párhuzamosan a papír hidrogénhid kötése felbomoljanak. A papír nedvességtartalmának növekedése jelentősen felgyorsítja a H-kötések lebomlását, ami a papír szilárdságának csökkenéséhez vezet. A relatív páratartalom rövid távú ingadozása mikrobiológiai szempontból is veszélyes a papírra, mivel ezek az ingadozások a baktériumok és gombák gyors szaporodásának feltételeit teremtik meg. Ezért különösen fontos a levéltárakban, könyvtárakban, hogy a relatív páratartalom ingadozásának mértéke (évszaktól függően) ne haladja meg a 10-15%-ot. Ezt az ingadozást a szilikagélek segítségével tudjuk szabályozni. A levéltári dobozok szivacsoként működnek; a raktárakban szervetlen anyagok segítségével tovább tudjuk minimalizálni az egységnyi dobozokban lévő nedvességtartalmat. További kutatások, vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy meghatározzuk azt, hogy egyes dobozokban mennyi ProSORB szilikagél szükséges elhelyezni és milyen módon ahhoz, hogy minimalizálni lehessen a raktári tér 15-20% relatív nedvességtartalom-változásának hatását.

Szakirodalom

Koltai, 2013 = Dr. Koltai László: Csomagoló- és papíripari anyagismeret I. Egyetemi jegyzet. Bp., 2013.

Padfield, 2010 = Padfield, Tim: Simple climate control in archives is hindered by too strict standards. Ten years experience of energy efficient climate control in archives and museum stores. Does a standard temperature need to be constant? Morten Ryhl-Svendsen, Lars Aasbjerg Jensen, Poul Klens Larsen and Tim Padfield January 6, 2010.

Tímárné, 1993 = Tímárné Balázs Ágnes: Műtárgyak szerves anyagainak felépítése és lebomlása. Bp., 1993.

Juhász János – Pelles Edit*

Debreceni főnix – avagy hogy készül egy szabad királyi városi rangra emelő oklevél másolata

Amiről a másolat készült...

Az I. Lipót király által 1693. április 11-én kiadott, Debrecen szabad királyi várossá nyilvánító oklevelet, kiváltságlevelet¹ a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzik.² Debrecen vezetésének régi vágya volt a szabad királyi rang megszerzése, amely ugyanakkor súlyos terhet rótt a településre: az uralkodói törekvések és követelések teljesítése – valamint az oklevél megszerzésére fordított nagy összegek kifizetése – mellett a katolikus vallásúak visszaköltözésének engedélyezését is nagy teherként érzelte a kálvinista város.³

...amiért a másolat készült

A Déri Múzeum megújuló állandó kiállításának, a *Cívisek világának* része Debrecen történeti múltjának bemutatása. E múlt jelentős mozzanata a település szabad királyi várossá nyilvánítása, amelynek meghatározó és szép tárgyi emléke a fent említett, I. Lipót által kibocsátott okirat.⁴

Az oklevél őrzésének állandó helye a vármegyei levéltár, ám a Déri Múzeum is szeretne volna kiállításában méltóképpen bemutatni ezt a látogatók érdeklődésére megérdemelten számot tartó dokumentumot. Így merült fel – állományvédelmi szempontokat is szem előtt tartva – egy másolat elkészítésének igénye, amely a korlátozott lehetőségek ellenére a lehető legpontosabb és leghitelesebb képét nyújtja az eredeti oklevélnek. Ezért döntöttünk úgy, hogy a végső másolat esetében a nyomdatechnika teljes kihagyásával, az autentikus, eredeti készítéstechnikai eljárásokat alkalmazva reprodukáljuk az iratot. A valódi nemesmásolattól így most az különbözteti meg az elkészült tárgyat, hogy az eredeti pergamen hordozó helyett papír alapanyaggal dolgoztunk, tekintve a pergamen lényegesen magasabb költségeit, valamint az arany felületeknél nem valódi kagylóaranyt történt a festés, hanem aranszínű akvarellfestéssel.

* Juhász János az oklevél-, Pelles Edit a pecsétmásolatot készítette.

¹ MNL HBVL XV. 21. b. 203. Másolatai: MNL OL R 64 2. 380.; MNL OL A 57 Libri regii, 22. k. 263–269.

² Ezúton szeretnénk megköszönni a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára munkatársainak közreműködését, hogy a másolatkészítést elősegítették.

³ Balogh, 1993: 51–54.

⁴ Az oklevél a Megmaradás városa – A szabadság ára című részegységben kapott külön kiemelt helyet.

A cél tehát az volt, hogy a látogató számára az eredeti oklevél szemlélésének élményét nyújtsuk, ne azt az érzetet keltsük, hogy egy fénymásolatot néz. Amit ma másolatként a látogatók elé tárunk – és itt csak a papír/pergamen alapanyagú dokumentumokra gondolunk –, az legtöbb esetben jó vagy kevésbé jó minőségű fénymásolat, nyomdai úton előállított nyomat. Az adott információ közlésére alkalmasak ugyan ezek a másolatok, de az anyagbeli és esztétikai megjelenést kevésbé képesek biztosítani. Az esetünkben másolatként bemutatott dokumentum első két oldala részleteiben annyira gazdag, hogy az ecsetvonások finomságának visszaadását csak az eredeti technika alkalmazásával tartottuk lehetségesnek. Nincs olyan nyomdai eljárás, ami az arany csillogását képes lenne reprodukálni.

Az oklevél külső jegyei

Az oklevél öt pergamen lappárból álló kézirat, amelyet vörös bársonykötéssel, a táblákon elől két-két vastag, sárga színű selyem megkötővel láttak el. A pergamen lapokat és a kötést az ívközépen vastag ezüst, angol sodratú paszományzsinór átfűzésével rögzítették, amely egyben a függőpecsétet [magyar királyi titkospecsét – a Szerk.] is hordozza. Az írott szöveget díszes, kalligrafikus betűkkel készítették el, az első oldalon a város címerének aprólékosan, barokkos stílusban megfestett képe látható. A szemben lévő oldalon a címlapszerűen kialakított szövegrész az adományozási szöveg kezdő sorait tartalmazza, megnevezve az adományozó személyét. E két oldal képezte az elkészítendő nemesmásolat tárgyát. A lapok mérete: 323×242 mm, a kötés mérete: 329×245 mm.

A pecséttartó dobozt ötvös technikával készítették, alját és fedelét két-két részből állították össze. A fedelén látható kétfejű sas cizellálással készült, vagyis a fémlemezt különböző fejú poncolók segítségével hidegen alakították, domborították. A minta alaposan kidolgozott, anyaga feltehetően aranyozott ezüst. Az alsó részen átvezették az okiratot összekötő fémszál zsinórt, majd azt kiöntötték pecsétviasszal és hitelesítették a tipáriummal. A pecsétet a sérülésektől fedél védi, ami díszítő szerepet is betölt. A fedél átmérője: 87,5 mm, magassága: 13 mm, az alj átmérője: 87,5 mm, magassága: 16,3 mm.

Ahogy az oklevélmásolat készült – a készítéstechnika lépései

A dokumentum felmérése, fotók készítése

A dokumentum adatainak rögzítése a Déri Múzeum Restauráló Laboratóriumában történt. A pontos méretek lejegyzését követően a színes címert ábrázoló oldalról részletes színminta készült a későbbiekben használt akvarellfesték felhasználásával. Ezután a viaszpecsét felületéről szilikongyurmával lehetett az ábrát lemásolni. Az eredeti oklevél részleteit több fotón dokumentáltuk, hogy a másolat elkészítésénél a lehető legtöbb és legpontosabb információ álljon majd rendelkezésre.

Az alapanyagok kiválasztása

Mivel az írópergamen beszerzése jobbára csak külföldről lehetséges, költségei pedig igencsak magasak, az a döntés született, hogy papír alapra készül majd a másolat, ezért az eredeti hordozóhoz – vastagságban és textúrában minél inkább – hasonlót kellett találni. A választás végül egy 280 grammos, anyagában algával kevert papírpépből készült hordozóanyagra esett, amely kissé antik hatású, hihetően mutat egyfajta pergamen jelleget. Ezt a papírt még pasztellfestékekkel „foltosra” kellett festeni, követve az eredeti pergamenen lévő elszíneződéseket, foltok képét. A szöveg és a címer akvarellfestékekkel készült. A kötéshez az eredeti oklevéléhez hasonló vörös színű pamutbársony anyagot, a pecsét zsinórjaként angol sodratú paszományzsinórt alkalmaztunk.

A munka folyamata

A munka megkezdése előtt a fotók alapján egy méreteiben és színeiben azonos mintát nyomtattunk, amelyről aztán pauszmásolat készült. Utóbbi segítségével a papír hordozóra felrajzoltuk a vonalas grafitrajzot. A megfelelő szögben történő festés érdekében egy 45 fokos dőlésszögű írópult készült, emellett állva – ahogy a régi mesterek, írnokok – kezdődött a munka. A címerkép megfestése fokról-fokra, lépésről lépésre haladt, nagyítón keresztül, közben folyamatosan figyeltük és összehasonlítottuk a számítógép monitorán is felnagyított eredeti fotókkal a készülő képet. A munka elvégzése összességében egy hónapot vett igénybe. (1–3. kép)

Az írott szöveg megfestése arany színű akvarellfestékekkel történt, amely alumínium-szemcséket tartalmazott, ezzel biztosítva azt a becsillanó hatást, ami az aranyozott szövegnél oly jellemző, s amit nyomdai úton nem tudunk elérni. (4–6. kép)

A festett oldalak elkészítése után méretre kellett szabni az oklevél további lapjait, majd a borítótáblák készítése és vörös bársonnyal történő borítása következett. Az eredetihez hasonlóan a táblák sárga színű selyem megkötőket kaptak. Az oklevélmásolat rögzítése ezüst színű paszományzsinórral történt, ehhez rögzítettük a pecséttartó szelencét, amelybe a gyurmamintával megpréselt viaszpecsét került. (7. kép)

Ahogy a pecséttartó készült – a készítéstechnika lépései

A pecséttartó felmérése, a galvanoplasztika ismertetése

A felkérés nem nemesmásolat készítésére szólt, ezért nem volt szükséges az eredetihez hasonló anyagokkal és technikával készíteni a másolatot, viszont törekedni kellett a lehető leghitelesebb és leginkább hasonló megjelenésre. Ezért – részben a szűk időkeret miatt – egy restaurálásban már régóta használt módszert alkalmaztunk. A fedélről galvanoplasztikával vettünk másolatot, míg az alja hagyományos ötvöstechnikával készült; azaz egy lemezre egy palástot kellett ráforrasztani, majd eldolgozni. A másolat vörösrézből készült, az aranyozott hatást festéssel lehetett elérni.

A galvanoplasztika olyan eljárás, amelynek alkalmazása során elektrolitikus fémréteget választanak le egy vezetővé tett negatív mintára. Moritz Hermann von Jacobi 1837-ben már készített galvanoplasztikával másolatokat.⁵ A restaurátori gyakorlatban akkor alkalmazzák ezt az eljárást, amikor kiegészítést, másolatot, rekonstrukciót készítenek, illetve ha a kiegészítés anyaga nagyon eltérne a tárgy eredeti anyagától, vagy a műanyag kiegészítés nem adna megfelelő tartást a tárgynak, nem bírná el.

Fontos tudni, hogy a galvanotechnikának többféle módja is ismeretes: például a galvanizálás felületi bevonatképzést jelent, míg a galvanoplasztika háromdimenziós fémtárgyak kialakítására használható. Az utóbbi készítésének első lépése a negatívétel, majd annak vezetővé tétele – ezáltal képes vezetni az elektromos áramot –, maga a galvanizálás, és végül annak megmunkálása (fűrészelés, reszelés, forrasztás stb.).

A negatívétel

A galvántechnika előnye, hogy a nagyon finoman díszített felületekről is részletgazdag másolat készíthető egy időtálló anyagból. Sajnos kétoldalas felületekről, körplasztikákról nem lehet egy lépésben másolatot készíteni, több darabból kell szilikonnegatívot venni, majd az elkészült részeket forrasztással összeállítani. Ennek tudatában szilikonnegatívot csak a kétfejú sast ábrázoló fedélről kellett venni, s a palástot hozzáforrasztani.

Ennél a munkafolyamatnál szükség volt az eredeti tárgyra. Azért, hogy az a legkevésbé sérüljön, a felületét izolálni kellett: előbb a restaurálásban használatos bevonóanyaggal – amellyel a tárgyak életét és megjelenését igyekszünk minél tovább biztosítani –, majd még egy réteg vékony mikrokristályos viaszréteggel. Ezt követően plasztilinnel körbeágyasztuk, valamint szilikonnal leöntöttük. (8–9. kép) Másnap az eredeti tárgyat a szilikonból kiemeltük, megtisztítottuk, leoldottuk róla a bevonatot.

A galvanomásolat elkészítése

Ahhoz, hogy erre a szilikonnegatívra „ki lehessen csapatni a rezet”, előbb vezetővé kell tenni a szilikon felületét. Ez úgy oldható meg, hogy a minta köré „U” alakú túkkel vékony rézdrótot kell rögzíteni (10. kép), és be kell kenni bronz- vagy grafitporral (11. kép), ezt követően cianidos fürdőbe helyezni (borítókép), majd áramforrásra kötni a szilikont (katód) és a vastag rézlapot (anód) is – hiszen az eljárás lényege, hogy a réz ionok az anódról átvándoroljanak a fürdőben a katódra. Alacsony feszültségen kell indítani a folyamatot, hogy a rézionok a töltésükkel ellenkező töltésű elektród irányába induljanak és ki tudjanak csapódni. Maga a másolat körülbelül tíz óra alatt készült el.

A galvanoplasztikával készült másolat jóval érzékenyebb, szerkezete porózusabb, mint a rézből készített tárgyaké. Ezért szokás ónnal a hátoldalán kiforrasztani, hogy szerkezete erősebb, ellenállóbb legyen a törés, vetemedés ellen. Ezt követően a szilikont

⁵ A Poroszországban született, orosz származású tudós Szentpéterváron mutatta be felfedezését az angol Spencerrrel együtt.

el kellett távolítani, körbefűrészelni (12. kép), eldolgozni, és végül ehhez a fedéllemezhez forrasztani a palástot, majd az oldallemezeken kifűrészelni a zsinór számára a nyílásokat, ezt összeforrasztani az aljával (15. kép), aztán kidolgozni (fűrészelés, reszelés, csiszolás). (13–14. kép)

Az utolsó lépés a pecséttartó festése volt. Annak érdekében, hogy minél inkább hasonlítson az eredetihez, két lépésben kellett lefesteni a tárgyat: előbb ezüst színűre (16. kép), majd aranyra, paszta állagú festékkel. Végül szeszes fapáccal és akrilfestékkel antikoltuk, igyekezve az eredeti tárgyon lévő kopásokat is utánozni. Azért, hogy kevésbé kopjon, matt akril lakk védőréteget kapott. A könyvkötést és zsinóráthúzást követően lehetett a viasmásolatot behelyezni. (17. kép)

Összegzés

A munka során Debrecen város történetének egy fontos tárgyi emlékeről készült másolat. Ezen két szakember dolgozott összehangoltan – kissé szűkösebb (idő- és anyagi) keretek közé szorítva, hogy a lehető legélethűbb módon visszaadja az eredeti tárgy látványát, hangulatát és fontosságát, amely a cívisváros megújulásának, egyben fennmaradásának emléke. Bár két teljesen eltérő anyag találkozott egymással, a munkát megkönnyítette, hogy ebben az esetben ezeknek nincs, illetve nem volt egymásra gyakorolt hatása. A munkafolyamatok jól elkülöníthetők, párhuzamosan elvégezhetők voltak, csak a végső összeállítás igényelt közös munkát, összehangolást. (18–19. kép)

Források és szakirodalom

MNL HBVL = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

XV. 21. b. = A Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár Diplomagyűjteménye (1527–1895).

Mohács utáni oklevelek 203.

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

R 64 = Hazai címereslevelek és nemesi iratok (1528–2003) 2. 380.

A 57 = A Magyar kancelláriai levéltár Libri regii (1527–1867) 22. k. 263–269.

Balogh, 1993 = 300 éve szabad királyi város. Utószó: Balogh István. Debrecen, 1993.

Hegyi Ádám

A Szerbiai Református Keresztyén Egyház bácsfeketehegyi levéltára (1770–1999)

Előzmények

A határon túli magyarság levéltári gyűjteményeinek feltárása több évtizede különböző keretek között zajlik. A Budapest Főváros Levéltára, majd a Magyar Nemzeti Levéltár által gondozott sorozatban (A Kárpát-medence levéltári forrásai) a szomszédos országok állami levéltáraiban őrzött magyar provenienciájú fondokat és állagokat ismertetik. A református egyházban sokféle intézményi keret között szintén folyamatosan dolgoznak a gyűlekezeti anyagok felmérésén. P. Szalay Emőke vezetésével a magyarországi és a határon túli egyháztestek múzeumi, könyvtári és levéltári gyűjteményeinek részletes inventarizálása történik. A Magyar református egyház javainak tára című sorozatban mind hazai, mind határon túli egyházkerületek részletes bemutatása kezdődött meg. Az Erdélyi Református Egyházkerületben Buzogány Dezső és tanítványai közreműködésével évek óta méri fel és rendezik az egyházközségek gyűjteményeit.¹ Szlovákiában és Ukrajnában szintén komoly gyűjtőmunka és digitalizációs projektek kezdődtek meg, amelyek a felvidéki és a kárpátaljai kálvinista egyházak dokumentumait igyekeznek megmenteni.²

A Muravidéktől a Bánságig terjedő területen a református egyház a hitújítástól kezdve jelen volt, bár a török háborúknak és az ellenreformációnak köszönhetően visszaszorult. Ennek ellenére az Őrségben, a Drávaszögben, Szlavóniában, Bácskában, a Szerémségben és a Bánságban működő kálvinista egyházközségek szerves részét alkották a református egyháznak: a dunántúli, a dunamelléki és a tiszántúli egyházkerületek irányítása alá tartoztak. A Délvidéken a 19. században ismét megerősödött az egyház, több új magyar- és németajkú egyházközség jött létre, viszont az I. világháborút lezáró béke következtében Jugoszlávia területén kénytelen volt a korábbi egyházkormányzási keretéről leválni és önálló egyházkerületet alkotni. A II. világháború, majd az 1990-es évek Balkán-háborúi ismét átalakították a jugoszláviai református egyház határait: jelenleg Horvátországban és Szerbiában egy-egy püspök vezetésével működnek, míg Szlovéniában Kisszerdahelyen és Szécsiszentlászlón élnek még jelentős számban reformátusok. Ezt a helyzetet még beárnyékolja néhány egyházszakadás is, mert mind Horvátországban, mind Szerbiában kettészakadt a reformátusság.

---

¹ Tóth, 2014: 191–212.

² Tömösközi, 2022: 300–309.

A Jugoszláviában élő reformátusok múltjáról több összefoglaló munka is született, így egy német nyelvű kötetből sok mindent megtudhatunk az egykori királyság protestáns egyházairól,³ illetve a Drávaszögben élő reformátusokról⁴ és a szerbiai kálvinistákról.⁵ A levéltári iratok feltárására és rendezésére is több kísérlet történt. A legjelentősebb vállalkozás a világi levéltárakban őrzött iratokat veszi számba. Ebben a kötetben viszont a kálvinistákról kevés információt közölnek.⁶ A Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház központi levéltárát Kopácson őrzik, ennek raktári jegyzékét 2006-ban tették közzé. A háborús pusztítások következtében az iratok jelentős része megsemmisült. A raktári jegyzék szerint a levéltárban őrzött iratok nagy része a kopácsi gyülekezet dokumentumaiból áll, az 1993-ban létrejött Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház iratai közül egyházkerületi jegyzőkönyvek és különböző jelentések találhatók a gyűjteményben.⁷ 2005-ben P. Szalay Emőke a horvátországi és szlovéniai, valamint a szerbiai református egyházközségek tárgyi és levéltári gyűjteményeinek felmérését végezte el, amelynek anyagát a Magyar református egyház javainak tára című kötetsorozatban publikálta. A klenódiumokról és textíliákról nagyon részletes leírásokat adott, egyszerűsített jegyzékeket készített viszont a levéltári iratokról. A Szerbiát érintő kötetből ráadásul kimaradt a nagyszeredi cseh egyházközség leírása, illetve a püspöki (egyházkerületi) levéltár ismertetése.⁸

A Bácsfeketehegyen őrzött levéltár

A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára évek óta támogatja a határon túli gyülekezetek iratainak rendezését. A projekt célja, hogy az egyházközségek, esperességek és egyházkerületek dokumentumait hosszú távon meg lehessen őrizni, ezért az állagmegóvásban, a tárolásban és az iratok rendezésében nyújtanak segítséget. 2019 és 2023 között a Szerbiai Református Keresztyén Egyház központi irodájában őrzött levéltári iratok rendezése zajlott: középszintű rendezettséget alakítottunk ki. A feldolgozást jelen írás szerzője irányította, amelynek során levéltárosok és egyetemi hallgatók működtek közre a végleges raktári rend kialakításában.⁹ Halász Béla, majd később Harangozó László püspök urak nagy örömmel támogatták az iratok feldolgozását.

Az egykori Jugoszláviában a református egyháznak Bácsfeketehegyen volt egy központi irodája, amely ma a Szerbiai Református Keresztyén Egyház székhelye. A határok megváltozásával a Horvátországba és Szlovéniába került egyházközségekkel kapcsos-

³ Sterlemann, 1988.

⁴ Lábadi, 1994: 21–107. Molnár, 1999: 191–218.

⁵ Kiss, 2005.

⁶ Apró–Fodor, 2008: 35–266.

⁷ Ajvári–Hamarkay–Keresztes, 2006: 25–62.

⁸ P. Szalay, 2005a. P. Szalay, 2005b

⁹ Levéltáros és könyvtáros kollégák: Szatmári Judit és Sárai-Szabó Katalin (Ráday Gyűjtemény), Molnár Sándor (SZTE Klebelsberg Kuno Könyvtára). Egyetemi hallgatók: Báthori Anna Krisztina, Boldizsár Dóra, El-Shami Mona, Nagy Vivien Gabriella, Radnai Kitti.

latos iratok Bácsfeketehegyen maradtak, a levéltárat nem osztották fel az új egyházkerületek között.

A szerbiai kálvinista egyház központjában őrzött iratok között középszintű levéltári rendet alakítottunk ki, az iratokat portalaníttuk és savmentes dobozokban helyeztük el, elkészítettük a raktári jegyzéket is. Hivatalosan a Szerbiai Református Keresztyén Egyháznak nincsen semmilyen közgyűjteménye, ebből adódik, hogy levéltáros munkatárs sem dolgozik Bácsfeketehegyen. Sajnos a kutatás így nem megoldott. A helyzet áthidalása érdekében a legfontosabb iratokat digitalizáltuk, amelyekből egy példányt átadtunk az ottani központ munkatársainak. További digitális másolatokat juttattunk a Ráday Gyűjteménynek és a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának. Jelenleg egyik hazai gyűjtemény sem szolgáltatja online a digitalizált állományrészeket, de intraneten a kutatótermekben az érdeklődők rendelkezésére állnak. A raktári jegyzékekből szintén egy-egy példányt átadtunk a bácsfeketehegyi kollégáknak és a dunamelléki, illetve tiszántúli levéltáraknak is. Az alábbiakban ismertetjük a levéltárat, bízva abban, hogy így a történész szakma számára fel tudjuk hívni egy jelentős gyűjteményre a figyelmet.

A református egyházigazgatás három szintből áll: egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek. Központi, országos vezetés egészen a dualizmusig nem jött létre, bár a zsinati határozatok elvileg országos hatáskörűek voltak. Az egyházkormányzás speciális jellemzője, hogy az egyházközségek önálló vezetői testülettel rendelkeznek, amelyeknek komoly önrendelkezési joga van. Ebből adódik, hogy az egyházmegyék élén álló esperesek, illetve az egyházkerületek püspökei korlátozottan tudtak a gyülekezetek döntéseire befolyást gyakorolni.¹⁰ Ez azt jelenti, hogy a református egyház történetét csak akkor lehet hitelesen rekonstruálni, ha a mindhárom szinten keletkezett forrásokat megismerjük.

A Szerbiai Református Keresztyén Egyház levéltárában három eltérő provenienciájú iratcsoport különíthető el: az Alsó-Baranyai Református Egyházmegye levéltára, a trianoni béke után létrejött Jugoszlávia területén megszervezett református egyházkerület levéltára és töredékes egyházközségi levéltárak. A rendezés során minden esetben megtartottuk az iratképző által kialakított eredeti irattári rendet. Az iratok középszinten rendezettek, de a tárolási körülmények sajnos nem megfelelőek: a raktárhelyiség páratartalma magas, a fa polcok magukba szívják a nedvességet. A dokumentumok – ahogy fentebb is jeleztem – jelenleg nem kutathatóak.

Az Alsó-Baranyai Református Egyházmegye levéltára, (1731) 1770–1931 (1950)

Az Alsó-Baranyai Református Egyházmegye a Dunamelléki Református Egyházkerület nyolc egyházmegyéjének egyike volt a 18–19. század fordulóján, 1781 előtt csak a Duna jobb partján lévő gyülekezetek tartoztak hozzá. Reformátusok leginkább a Drávaszögben éltek, de Szlavóniában is léteztek egyházközségek. II. József uralkodásáig a Bácskában viszont nem volt lehetséges református gyülekezetet alapítani. A Nagy-

¹⁰ Molnár, 1995: 269–274.

kunság területéről 1785 és 1786 között kálvinista telepesek költöztek Bácskába, akik Bácsfeketehegyet, Bácskossuthfalvát (Ómoravica) és Pacsért, a Közép-Tisza vidékéről és a Tiszántúlról érkező reformátusok pedig 1786 és 1787 között a pirosi református egyházközséget alapították meg. Ezzel párhuzamosan a Bácskában több német ajkú gyülekezet is szerveződött, egyházközségeik az alsó-baranyai egyházmegyéhez kerültek,¹¹ amelynek iratai ma három ország (Horvátország, Magyarország és Szerbia) református közösségeinek múltjáról tartalmaznak értékes információkat. Az egyházmegyei levéltárat két állagra: esperesi és igazgatási iratokra osztottuk.

Az esperesi iratok között a legkorábbi iratcsomó körleveleket és egyházkerületi utasításokat tartalmaz. Az első irat összeállítója Tabajdi János volt, aki 1770-ben különböző vallásügyi iratokat másolt össze egy 8 lap terjedelmű ívre. A lemásolt iratok legkorábbi eredeti példányát 1731. április 6-án keltezték. Az alsó-baranyai egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei csak szálas iratok formájában maradtak fenn. Elképzelhető, hogy létezett egy protokollum is, de annak őrzési helye ismeretlen. Jelenleg csak 1811-től kezdve vannak meg az egyházmegyei közgyűlések és parciális zsinatok jegyzőkönyvei. Fennmaradt viszont egy lelkési díjleveleket tartalmazó kötet 1836-ból. Komoly forrásértéke van az egyházlátogatási jegyzőkönyveknek, mert Alsó-Baranya gyülekezeteinek anyagi és szellemi állapotáról sok értékes adatot tartalmaznak. A canonica visitatiók (egyházlátogatások, kánoni látogatások) 1802-től kezdődően találhatók meg a gyűjteményben. Hasonló forrásértékű dokumentumok az iskolai jelentések, amelyek 1809 és 1869 között évente készültek, az esperesi levelezés pedig az 1819 és 1906 közötti időszakból maradt fenn. A közgyűlési jegyzőkönyvekhez korabeli elenchus készült, a többi irathoz jelenleg nincs segédlet.

Az Alsó-Baranyai Református Egyházmegye igazgatási iratait az esperesi hivatal egyházközségek szerint tárolta, ezért ezt a rendet mi is megtartottuk. Az állagban az 1791 és 1931 közötti időszakban keletkezett iratok vannak. A dokumentumok többsége az egyházmegyével, illetve az esperessel folytatott levelezésekből áll. A dobozokban jelentős mennyiségben találhatók éves gyülekezeti zárszámadások is. Feltűnő, hogy az egyházmegye néhány gyülekezetének az iratai teljes egészében hiányoznak, így például a bácsfeketehegyi egyházközségről semmilyen irat sem maradt fenn. Érdekes viszont, hogy szórványokról több doboznyi dokumentum is található az állagban, ezért feltételezzük, hogy a levéltár anyaga nem teljes. Jelenleg a következő egyházközségekkel kapcsolatos iratok találhatók meg itt: Babarc, Bácskossuthfalva, Baja, Bečmen, Bellye, Béska, Cservenka, Csótnémeti, Csúza, Dobanovci, Haraszti (Verőce vármegye), Hercegszőlős, Ivanóc, Karancs, Kopács, Kórógy, Kő, Kölked, Kucora, Kúla, Laskó, Magyartrétfalva, Maradék, Mohács, Óbecse, Ószivác, Óverbász, Pacsér, Piros, Sepse, Sóvé, Szabadka, Szeghegy, Szentlászló, Szurcsin, Tiszakálmánfalva, Torzsa, Újbánóc, Újszivác, Újverbász, Újvidék, Úrszentiván, Valkótard, Várdaróc, Vörösmart, Vukovár. Az iratok egy része a trianoni béke utáni időszakban keletkezett. Ezeket nem emeltük ki a helyükről, mivel az 1920-as évek református egyházigazgatása még alakulóban volt, és az akkori esperes

¹¹ Szatmári, 2009: 52. Földváry, 1898: 12, 285–286. Kozma, 1896: 229.

az egyhámegyei iratokhoz sorolta be azokat. Az állagban a legtöbb egyházközség irataihoz elenchusok készültek, amelyek az adott egyházközség dobozaiba kerültek. Ezek sorszámozást alkalmaztak, amelyek alapján a keresett ügyek könnyen megtalálhatóak, ugyanis az eredeti sorrendet megtartottuk. Az egyházmegye igazgatási iratai között önálló csoportot képeznek a misszióval foglalkozó anyagok, amelyek 1865 és 1915 közöttiek.

A Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház levéltára, 1906–1999

A Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház levéltára az 1920 után létrejött délszláv államban élő reformátusok legmagasabb szintű egyházkormányzati egységének, a püspöki hivatalnak az iratait tartalmazza. Az egyházigazgatás középső szintjén elhelyezkedő egyházmegyék (élén az esperessel) iratait nem Bácsfeketehegyen őrzik. Ismereteink szerint a Bánáti Református Egyházmegye levéltára a nagybecskereki parókián található. Sajnos a többi egyházmegye anyagáról nincsenek információink. A püspöki levéltár négy állagból áll: jegyzőkönyvek és egyházigazgatási iratok, gazdasági iratok, segédletek, vegyes dokumentumok.

A jegyzőkönyvek és egyházigazgatási iratok állagában az 1906 és 1985 közötti évek dokumentumait találjuk. A jugoszláviai egyház legfontosabb döntéshozó testülete a közgyűlés volt, viszont ennek jegyzőkönyvei csak az 1928 és 1940 közötti időszakból maradtak fenn, a többi protokollum jelenleg lappang. Az állag a jegyzőkönyveken kívül a központi igazgatás iratait foglalja magában, és az egységes délszláv állam létrejötté előtti évekből is tartalmaz iratokat, mert az eredeti irattári rend megalkotója így sorolta be azokat: a trianoni béke előtti időszakból származó külkapcsolatokkal foglalkozó dokumentumokat 1906 és 1952 között külön palliumban helyezték el. Az irattári rend 1914 és 1985 között többször is megváltozott. A dokumentumokat 1914 és 1927 között kétféleképpen sorolták be: vagy annak az egyházközségnek a nevéhez, amelyikhez az ügy tartozott, vagy egy tematikai egységhez tették (például: bíróság, diakónia). 1928 és 1939 között annyiban változott a besorolási rend, hogy az egyházközségeket betűrendben beillesztették a tematikus csoportok közé. Az iratokat 1940 és 1941 között iktatószámmal látták el, és növekvő számsorrendben helyezték el azokat, 1942-től 1944-ig visszatértek a tematikus csoportosításhoz, majd 1945-től kezdve ismét az évenként újrakezdődő iktatószámú megoldást választották. Egy-két esetben külön palliumban helyeztek el egy-egy iratcsoportot, például 1973-ban a kánoni jelentéseket. Az igazgatási iratok visszakeresését iktatókönyv és tárgymutató segíti.

A gazdasági iratok az 1931 és 1957 közötti időszakból összesen három kötet számlakönyvet tartalmaznak; a jugoszláviai egyház többi gazdasági dokumentuma jelenleg nem fellelhető, illetve a közpénztárral és a nyugdíjjal kapcsolatos dokumentumokat az igazgatási iratok közé sorolva lehet megtalálni.

A Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház igazgatási irataihoz tartozó segédleteket külön állagban helyeztük el. Sajnos nincs meg minden tárgyévhez tartozó iktatókönyv. Jelenleg az 1927 és 1975 közötti időszak iktatókönyvei kisebb hiányokkal

megvannak, viszont az 1976 után iktatott iratok mutatója lappang, ezért a hiányzó évek iratait csak darabonkénti átnézéssel lehet kutatni. Tárgymutató csak 1952-től kezdve áll az érdeklődők rendelkezésére.

A rendezés során a palliumokból kiesett iratokat, aprónyomtatványokat, fényképeket és kottákat – amelyek az 1911 és 1999 közötti időszakból származnak – szintén külön állagban helyeztük el. A fényképek többsége 1912-ben Lőcsén készült, valószínűleg családi hagyaték részét képezték. Az is elképzelhető, hogy a Jugoszláviában szolgált lelkészek személyi irataiból kerültek be a levéltárba. Ezt valószínűsíti, hogy a kották Kozma Irma tulajdonából származnak, akiről feltételezhető, hogy lelkészfeleség volt, esetleg lelkészi családból származott.

Egyházközségek levéltárai, 1859–1971

A Bácsfeketehegyen őrzött iratok rendezése során egyházközségi levéltárak töredékei is előkerültek. Ezek az iratok valószínűleg összekeveredtek az egyházkerületi dokumentumokkal, és a háborús viszonyok, valamint a határváltozások miatt nem kerültek vissza az eredeti helyükre, illetve néhány egyházközség azóta meg is szűnt. Jelenleg Daruvar (Daruwar), Szentendre (Terezovac–Suhopolje), Újszivác (Novi Sivic) és Överbász (Vrbas) 1859 és 1971 közötti presbiteri jegyzőkönyveinek, anyakönyveinek és gondnoki számadásainak töredékei találhatóak meg az állagban. Segédlet ezen iratok kutatásához nem áll rendelkezésre.

Szakirodalom

- Ajvári–Hamarkay–Keresztes, 2006 = Ajvári Ábel – Hamarkay Ede – Keresztes Dániel (szerk.): A kopácsi Szuperintendensi Levéltárban őrzött levéltári anyag jegyzéke 2005–2006. Erdőkertes, 2006.
- Apró–Fodor, 2008 = Apró Erzsébet – Fodor István: A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig. (A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzék 3.) Bp., 2008.
- Földváry, 1898 = Földváry László: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. II. rész. A dunamelléki ev. ref. egyházkerület a baranyai püspökséggel való egyesülés után 1715–1780. Bp., 1898.
- Kiss, 2005 = Kiss Nándor: A református egyházzól. Kézikönyv. Újvidék, 2005.
- Kozma, 1896 = Kozma László: Az ev. reformátusok. Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája. II. Szerk.: Dudás Gyula. Bp., 1896. 224–239.
- Lábadi, 1994 = Lábadi Károly: Istennek hajléka a Drávaszögben. (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai, 5.) Bp., 1994.
- Molnár, 1995 = Molnár Ambrus: A református egyházszervezet és önkormányzat áttekintése. Theológiai Szemle, 1995. 5. sz. 269–274.
- Molnár, 1999 = Molnár Ambrus: Fejezetek a horvátországi magyar reformátusság népi vallásosságából. Néprajzi Látóhatár, 1999. 1–4. sz. 191–218.

- Sterlemann, 1988 = Karl Sterlemann: Studien zur Kirchengeschichte der Reformierten Christlichen Kirche in Jugoslawien, Kroatien und Südungarn von der Ansiedlungszeit bis 1944. Winnenden-Württemberg, 1988.
- P. Szalay, 2005a = P. Szalay Emőke (szerk.): Magyar református egyházak javainak tára. A határon túli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. VII. Református Keresztyén Egyház Szerbia-Montenegró. Debrecen, 2005.
- P. Szalay, 2005b = P. Szalay Emőke (szerk.): Magyar református egyházak javainak tára. A határon túli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. VIII. Horvátországi, Szlovéniai és Burgenlandi Magyar Református Egyház. Debrecen, 2005.
- Szatmári, 2009 = Satmári Judit: A Dunamelléki Református Egyházkerület története a Türelmi Rendeletől (1781) 1920-ig. Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Szerk.: Farbak Péter–Kiss Réka. Bp., 2009. 52–56.
- Tóth, 2014 = Tóth Levente: Református parókiái levéltárak Háromszéken. Areopolisz. Történelem- és társadalomtudományi tanulmányok, 13. kötet. Székelyudvarhely, 2014. 191–212.
- Tömösközi, 2022 = Tömösközi Ferenc: A Szlovéniai és Kárpátaljai Református Egyház levéltári iratanyagának feltárása és kutatása. Az egyháztörténet-írás története Magyarországon. Szerk.: Fazekas Csaba–Rada János. Miskolc, 2022. 300–309.

Motto: „Messziről homogénnek tűnhet a világ,
de közelebről sohasem ugyanaz a térkép és a táj.”
(Erling Kagge)

Maul-Link Dóra (szerk.): Tolna vármegye mezővárosai és községei 1828-ban

Forráskiadványok

(Fordította és a bevezetőt írta: Maul-Link Dóra)

Tolna vármegye mezővárosai 1828-ban

Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Szekszárd, 2020. 138 p.
ISBN: 978-963-7230-33-2

Tolna vármegye községei 1828-ban I.

Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Szekszárd, 2021. 180 p.
ISBN: 978-963-7230-34-9

Tolna vármegye községei 1828-ban II.

Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Szekszárd, 2022. 176 p.
ISBN: 978-963-7230-36-3

Tolna vármegye községei 1828-ban III.

Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Szekszárd, 2022. 176 p.
ISBN: 978-963-7230-36-3

Tolna megye történetének forrásait bemutató munka hosszú idő óta nem készült, így ezért is jelentős az, hogy Maul-Link Dóra főlevéltáros többéves munkával fordította le és dolgozta fel az 1828. évi országos összeírás Tolna vármegye 107 településére vonatkozó részeit e négy kötetben.

Történelmünk társadalmi-gazdasági jellemzőinek feltárásához, de egyéni kutatásokhoz is elengedhetetlenül fontos a különféle összeírások ismerete, vizsgálata. Az 1828. évi konskripció a reformkor egyik figyelemre méltó forrásanyaga, amelynek célja az adókiivetés újjászervezése volt. Az új összeírás felvételét elsősorban az ebbe a szükségessé, hogy a 18. század második felében a kormányzat rendelkezésére álló adatok az adóalap megállapítására vonatkozóan a század végére elavultak, ez pedig folyamatos konfliktusokhoz, visszaélésekhez vezetett. A konskripció előkészítése joggal tűnik hosszadalmasnak az utókor számára, hiszen maga a kérdőív 1802 óta rendelkezésre állt, de az országgyűléseken zajló politikai csatározások során csak elodázni tudták a végrehajtási utasítás kiadását (ami 1827-ben történt), megakadályozni nem.

A feudális korszak ezen utolsó, nagy volumenű, szinte az egész országra kiterjedő összeírásáról Bottló Béla értekezik hosszabban (lásd: Bottló Béla: Az 1828. évi országos összeírás. A történeti statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics János. Bp., 1957. 242–272.), ő ismerteti az összeírás megszervezésének körülményeit, annak menetét, a számítások módszertanát, valamint a dokumentumok történeti-statisztikai értékét. Ezekről a kérdésekről az eltérő fókusz miatt Maul-Link Dóra kötetében részletesen nem esik említés, de a mezővárosok bemutatása előtti bevezető fejezet röviden tárgyalja a korszak adókivetési és összeírási gyakorlatát 1723-tól kezdődően. Ezenfelül summázza az 1828. évi összeírás végrehajtására vonatkozó utasítások legfontosabb pontjait, az összeíró bizottságok összetételét, és megnevezi a Tolna vármegyébe kinevezett Soós Sámuel táblabíró mint rendes és Freyreisen István táblabíró mint helyettes összeíró. A szerző bemutatja ezen túl a helyi bizottságokban tevékenykedő egyéb vagyoni és jogi helyzetű lakosok összeségét is.

A kötetek belső felépítése azonos. Minden kötet bevezető fejezete röviden ismerteti az összeírás általános tartalmát, módszertanát és egyben tartalmi csomópontjait is. Ezek alapján a tabellák első részében a kézművesek számát, mesterségét és a tevékenységgel töltött éves időt kellett megadni. A második részben a mezőgazdaság korabeli ágazatainak bemutatása következik, végül a nádori összeírás lebonyolítását meghatározó utasítás 23. §-ának 14 pontjához fűzött, az adott településre vonatkozó megjegyzéseket rögzítették. Ezek az információk a földminőségre, a mezőgazdasági technológiák alkalmazására, valamint a kereskedelmi-közlekedési infrastruktúrára vonatkoznak. Fontos eleme a dokumentumoknak a települések bevételeire vonatkozó pont, valamint az összeírás eredeti céljainak megfelelően a települések által a katonaság részére biztosítandó katonatartási és lovas porciót jegyző pont. A szerző szintén a bevezetőben sorolja fel azokat a tudnivalókat, amelyek a forrásközlés módjára, a zárójelezésre, a helyesírási és nyelvhelyességi hibák kezelésére, a rövidítésekre, valamint a lábjegyzetben megjelenő információkra vonatkoznak.

A bevezető után a rövidítések jegyzéke, majd a kötetben előforduló mértékegységek ismertetése következik, aztán pedig a települési összeírásokat olvashatjuk. A köteteket az adózók személyére, az állatállományra, a földművelésre és a települések összes hasznára vonatkozó összesítő adatokat magukban foglaló táblázatok zárják. Így a könyvek szerkezete könnyen átlátható; praktikusán, gyorsan megtalálható bennük a keresett településre vonatkozó összeírás, és az összesítő táblázatok segítségével összehasonlítások is tehetők.

A kötetek fő része a településekre vonatkozó összeírásokat tartalmazza betűrendben. A mezővárosok számozatlan, önálló kötetében a 18, korabeli tolnai mezőváros adatai kaptak helyet. A községek esetében az első kötetben Agárdtól (Sióagárd) Izmenyig, a másodikban Kajdacstól Murgáig, a harmadikban Nagydorogtól Zombáig szerepelnek a települések, a bekötött eredeti összeírásnak megfelelően. Az egyes településekre vonatkozó latin nyelvű, kurzívvval szedett szövegek után található a magyar fordítás. Az eredeti szövegben aláhúzással kiemelt, mintegy fejezetcímként szereplő kifejezések (pl. kézműves, szántó, rét stb.) és a számszerűsített összegek a könnyebb áttekinthetőség érdekében vastag kiemélést kaptak. Az iratban tett javításokról a lábjegyzetekben kapunk

információt. Ugyanitt találjuk az összesítésekre vonatkozó megjegyzéseket is, amelyek a részeredmények summázatának pontos vagy pontatlan mivoltát tartalmazzák.

A sorozatként is értelmezhető kötetek arculata majdnem egységes. A mezővárosok kötetén, klasszikusabb megjelenést kölcsönözve a munkának, egy dunaföldvári céhlével fejlécének szürkeárnyalatú fotója szerepel, egységes halványsárga háttér előtt. A községek tartalmazó kötetek borítói a Sárvíz szabályozási munkálatairól készült térképek különböző mértékben színezett részleteivel inkább modern vizuális élményt nyújtanak, amit az is erősít, hogy a térképrészletek körbefutnak az első és hátsó borítón, valamint a könyv gerincén is. A vármegye településeinek 1828-as összeírása eredetileg betűrendben, két kötetben található meg a Tolna Vármegyei Levéltárban. A feldolgozás során meg lehetett volna tartani akár ezt a felépítést is, de végül a kisebb lépések elvét követve az első kötetben a mezővárosok, a kisebb települések pedig az eredeti betűrendnek megfelelően a következő háromban jelentek meg. A koncepció előnye, hogy a keresett településre vonatkozó összeírás vizsgálatához nincs szükség egy több mint 600 oldalas kötetet forgatni, hanem elegendő egy rövidebb munkát áttekinteni.

Összegzésként elmondható, hogy Maul-Link Dóra kötetei nemcsak a Tolna vármegye történetét feldolgozó forrásközlő szakirodalom fontos elemei. Jelentőségét az 1828. évi összeírás online adatbázisa kapcsán is hangsúlyozhatjuk, amely a forrásközlés újgenerációs tagjaként mesterséges intelligenciával és közösségi összefogással támogatva jött létre és vált nyilvánosan elérhetővé 2022-ben. Az összeírás közzétételének két módja kiváló példa arra, hogy a levéltári iratok széles körű megismertetése érdekében élni kell a hagyományos tudásközvetítési lehetőségek mellett olyan új, innovatív módszerekkel, amelyek közelebb vihetik az információt a tudományos kutatókhoz és a laikusokhoz egyaránt. Az országos adatbázis és a megyei kötetek által feldolgozott forrás sajátos keverékét adja Tolna vármegye történeti irodalmának, lehetőséget biztosítva a kutatóknak arra, hogy ne csak az online adatbázis névtárát böngészve végezzenek családtörténeti kutatásokat, de a kiadványok segítségével jobban elmélyedhessenek a korabeli Tolna történetében. A Maul-Link Dóra által lefordított kiadványok legfőbb erénye egyértelműen az, hogy egy online elérhető országos adatbázis vármegyei vonatkozású adatait adják a kutató kezébe, segítve ezzel nemcsak a családtörténeti kutatásokat, de teljes és részletes képet is adnak a vármegye összes településének gazdasági viszonyairól.

A kötetek lektorálásáért köszönet illeti Hegedüs Zoltánt (MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára), aki lelkiismeretesen segítette a fordító magas színvonalú munkáját, a borítóképekért pedig Vincze Andreát (MNL Tolna Vármegyei Levéltára). Az első két kötet a Pátria Nyomda Zrt. budapesti, a harmadik az OOK-Press Nyomda veszprémi, a negyedik pedig a Palatia Nyomda és Kiadó Kft. győri nyomdájában készült. A megjelenést a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Hecker Henrietta

Bilkei Irén: Hermelines subák, vízjeles papírok és a szelídített szarvas

Hétköznapi élet a Nyugat-Dunántúlon a 15–16. században

Nádasdy Kulturális Központ–Szülőföld Könyvkiadó, Sárvár–Szombathely, 2023. 154 p.

(A Nádasdyak hagyatéka 2.)

ISBN 978-615-6449-56-6

1544-ben Kisboldogasszony napja körül „öt török fogoly, akiknek a kialakult válság-díja 1600 forintot tett ki, valamilyen szerencsétlen eset folytán kiszabadulva a Vas megyei hídvégi várból az éj leple alatt megszökött. Amikor üldözőbe vették őket, azok a karthauzi szerzetesek kolostora felé közeledtek, a Veszprém megyei Lövöldön. A karthauzi testvérek rendje és Péter prior, nem tudni miért, a törököket a kolostorba fogadták, és megfélemezve vallásukról, királyuk iránti hűségükről, a rabokat saját szekerekükön vitték el a fehérvári török basának, és érték attól busás ajándékot kaptak.” Nádasdy Tamás országbíró az ügy kivizsgálására a kapornaki konventet bízta meg, az esetről az így kiállított oklevélből van tudomásunk.¹ A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltára, amelynek Mohács utáni anyagát a bemutatott kötet szerzője, Bilkei Irén történész, a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltárának címzetes igazgatója dolgozta fel, s regeszták, tartalmi kivonatok formájában tette közzé három kötetben (Zalai Gyűjtemény 47., 54., 64., Zalaegerszeg, 1999–2008), az ehhez hasonló ügyek százainak dokumentumait tartalmazza, s általuk ismerhető meg a nyugat-dunántúli térség Mohács utáni történelme: az országos jelentőségű dolgok mellett az, hogy mit tettek, hogyan gondolkodtak és hogyan éltek meg mindennapjaikat a főurak (a Kanizsai, Nádasdy, Batthyány családok tagjai), a köznemesek vagy a jobbágyság, utóbbiak gyakran a főúri hatalmaskodások vagy a török pusztítások elszenvedőiként jelennek meg a forrásokban.

A szerző jelen munkájában a levéltári források, oklevelek, végrendeletek, összeírások, leltárak és magánlevelek adatait veti össze a képi ábrázolásokkal, olykor a szerencsés módon fennmaradt tárgyi emlékekkel vagy a régészeti ásatásokon feltárt leletekkel, mindezt ütközteti a már régebben ismert adatokkal és a szakirodalom megállapításaival. A hazai történettudományban a 19. század közepe óta kedvelt kutatási téma a hétköznapi élet, s napjaink külföldi irányzatai (*histoire des mentalités*, *Alltagsgeschichte*, *microstoria*) is ösztönözheték a szerzőt arra, hogy a levéltári adatokat összegyűjtse, rendszerezze és újragondolja. Három nagy témakör: az életmód, a tárgyi kultúra és a mentalitás köré szerveződnek a fejezetek, s a különböző társadalmi rétegek lakóhelyei, tárgyi kultúrája, táplálkozása, öltözködése, szórakozása stb. táru fel az idézett példák segítségével a kötetben.

¹ Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1542–1544. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2002. (Zalai Gyűjtemény 54.) 86. Nr. 347.

A mai olvasó rácsodálkozhat arra, hogy egy-egy ismerősnek tűnő, de mégis idegen, magyar vagy latin kifejezés milyen jelentésben fordulhat elő: például 1547 húsvétján a Nádasdyak asztalán szerepelt borjúhús susával, paréj orjjal, kövér lúdfi leány sarjával, héjalt borsó, borjú spékkel, desszertnek komposzt narancs – vagyis narancskompót. A déligyümölcsön azért sem kell meglepődni, mert a főúri udvartartás könnyen beszerezhetette volna azt az olasz piacokról is, de forrás szól arról, hogy a sárvári vár kertjében 1546-ban többek között 104 narancs- és 50 citromfa állt. Batthyány Boldizsár birtokán pedig – akinek a vendégszeretetét Carolus Clusius németalföldi botanikus élvezhette – 1578-ban paprikát, 1588-ban burgonyát is termesztettek. A haszonnövényeken kívül gyógy- és illatszernövényekkel is foglalkoztak – alighanem valamilyen lepárló készülékre utalhat a *vízégető ház* jelenléte. Különösen a női nemesi viselet tartott lépést a nyugat-európai divattal: *ispanyol* köntös is megjelenik a hagyományos *homlokelej* (fátyol) vagy kötény mellett. Ugyancsak intenzív külföldi kapcsolatra utalnak a Nádasdyak kancelláriájának beszerzései: nemcsak a főúr magánlevelezéseit intézték itáliai vagy délnémet papíron – ezt a vízjelek alapján lehet megállapítani –, hanem a zalavári és kapornaki konvent iratait is ilyen papírra írták.

Bár a leltárak inkább az értékes holmikat jegyezték fel, s a főúri festményeken vagy a kincstárakban is az ilyen ruhadarabok őrződtek meg (érdekesség, hogy a szerző szinte csak a női öltözködést dokumentálja), a hermelines subák vagy a *petyvetmál*² mellett a jobbágyokat ért hatalmaskodások kártételei közt említik az olcsóbb róka vagy bárány subákat is. Az pedig – hogy a kötet címére utaljak – a korszak különleges szokása lehetett, hogy főúri vagy köznemesi udvarházaknál vadaskertben szelídített vadakat, szarvast, dämvsdat tartottak.

Sajátos módon a kora újkor maitól eltérő szellemiségét is csak a fennmaradt tárgyi emlékeken, kéziratokon vagy nyomtatványokon keresztül lehet értelmezni. A szerző ékes példákkal mutatja be a művelődés és műveltség lassú változását a régióban, amely, ha főbb jelenségeiben párhuzamosan is haladt az ország többi részével, éppen az olasz vagy osztrák területek közelsége miatt sajátos jellegzetességeket is mutatott. (Például a főtt tészta itáliai hatásra a Nyugat-Dunántúlról terjedhetett távolabbi országrészekbe, viszont Kanizsai Orsolyáról 1554-ben azt jegyezték fel, hogy „magyar módra vajjal, tojással” fonott kalácsot készítettett.)

Párhuzamosan létezett a katolicizmus is a hitújítás jelenségeivel. Az iskoláztatás, oktatás szoros kapcsolatban állt az egyházakkal, s az is előfordult, hogy egy-egy neves prédikátor vagy nyomda a térség főurainak pártfogásával tevékenykedhetett. Iskola több faluban vagy mezővárosban működött, aki azonban magasabb ismeretekre vágyott, annak külföldön volt módja a tanulásra. Nádasdy Tamás a bécsi egyetemet látogató peregrinusokat támogattott, és az ifjú alsólendvai Bánffy Miklóst is az ausztriai Grazba küldték tanulni. Ez is mutatja, hogy az uradalmak irányításához, de a személyes érvényesüléshez is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a német nyelv ismeretének.

² A petyvet/pegyvet – kistestű menyétféle – has felőli prémje. Ilyen petyvet suba szerepel özv. Désházi Mihályné Ágota asszony 1519. évi végrendeletében is. MNL OL DL 31025 – megj. a Szerk.

Bilkei Irén

Hermelines subák, vízjeles papírok és a szelídített szarvas

*Hétköznapi élet a Nyugat-Dunántúlon
a 15-16. században*

A NÁDASDYAK HAGYATÉKA 2.

Az alfabetizáció, vagyis az írni és/vagy olvasni tudás lassú terjedését dokumentálja a kötet: amikor ákosházi Sárkány Ambrus zalai főispán, országbíró 1522-ben saját kezű aláírásával hitelesítette a végrendeletét, az még a főurak körében is kivételesnek számított, de a 16. század második felében már a főrangú hölgyek körében is kevesebb lehetett az írástudatlan. Kanizsai Orsolyát későbbi portréján könyvvvel a kezében ábrázolták, Bornemissza Péter pedig protestáns prédikációgyűjteményét ajánlotta támogatója feleségének, Somi Borbála asszonynak, akiről így feltételezhető, hogy könyvolvasó lehetett. Megfigyelhető azonban, hogy sokan az írást vagy olvasást megerőltetőnek tartották, és ezért akkor is írnok vagy íródeák segítségét vették igénybe, ha a levelüket maguk is meg tudták volna írni. A főúri udvarokban vagy egyházi intézményekben a kiterjedt írásbeliség intézésére már nagy létszámban volt szükség művelt, írástudó és latinul, németül beszélő alkalmazottakra. Az írás vagy az írástudók jelenléte régészeti leletekből is bizonyítható, a 16. század végén például a Zala vármegyei bajcsai várból komplett író-felszerelés került elő.

A szellemi műveltség vagy gondolkodás egyéb elemeinek rekonstruálásához szintén tárgyi emlékek szükségesek. A kései középkorban egy 1459-ben kelt oklevél szerint a kapornaki hiteleshely szerzeteseinek mint hatóságnak kellett az eléjük vitt fiúgyermek életkorát megállapítani *időlátott levelükben*, hogy elérte-e már azt a törvényes életkort, amikor örökölhét, mert a szóbeliségben élő nemesi környezet nem tartotta azt nyilván. Később viszont a szélesebb körben elterjedt nyomtatott kalendáriumok használatából lehet arra következtetni, hogy az újkorban már fontos volt az idő múlásának megörökítése; a Bánffy család több generációja által használt kalendárium üres helyeire rendszeresen jegyezték fel nemcsak a születésekkel és halálozásokkal, de a korszak politikájával kapcsolatos adatokat is. Ugyancsak a bajcsai vár leletei között került elő egy fedeles zsebóra, míg a 17. században több Batthyány-uradalomban már toronyóra mutatta az időt.

A művelődés és a kultúra késő középkori és kora újkori változásának feltárása az egész ország vonatkozásában nem egyenletes, a kivételes helyi forrásadottságok révén azonban jelentős eredményekkel járhat. Amint a szerző, Bilkei Irén hangsúlyozza, a könyvben adatolt jelenségek bár általánosan igazak lehetnek a Mohács utáni fejlődés leírására, nem egyformán érvényesültek a társadalom minden rétegében; az anyagi és szellemi javak különböző módon és időeltolódással jelentek meg a főurak, a köznemesség alsó és felső rétege, illetve a jobbágyság körében.

A kötet függelékében néhány jellemző, nehezebben hozzáférhető forrás szövegét olvashatjuk, amelyek képesek jobban megvilágítani a tanulmánykötetben közölt történelmi elemzéseket.

Restás Attila

A magyarországi és a határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok 2023. évi bibliográfiája*

Könyvek

Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 4. kötet. Beszterce-Naszód megye. Szerk. VARGA ZSOLT. Közrem. KOVÁCS ELEONÓRA. Budapest–Bukarest, Magyar Nemzeti Levéltár–Románia Nemzeti Levéltára Beszterce-Naszód Megyei Hivatala, 2023. 202, 206 p.

1961, 1962, 1963, a konszolidáció évei. Szerk. TAKÁCS TIBOR. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2023. 269 p. (Közelmúltunk hagyatéka)

2022 a Magyar Nemzeti Levéltárban. Főszerk. SZABÓ CSABA. Szerk. KATONA CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2023. 56 p.

ANKA LÁSZLÓ: *Apponyi Albert kultusza, 1920–1944.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 215 p. (Veritas könyvek, 30.)

ANTALL JÓZSEF: *„Mi ezt valljuk”. Napirendhez és napirenden kívül. Antall József miniszterelnök kormányuléseken elhangzott érdemi hozzászólásai. 1. kötet. Államszervezet, parlamenti és kormányzati működés, közigazgatás, belpolitika.* A lábjegyzeteket és az életrajzokat készítette DÉVAVÁRI ZOLTÁN. A szöveget vál., a kötetet szerk. KAJDI JÓZSEF. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 1029 p. (Veritas könyvek, 33.)

Az Antall-kormány kulturális politikája. Esettanulmányok. Szerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 543 p. (Veritas könyvek, 31.)

BAJZIK ZSOLT–MAYER LÁSZLÓ–MELEGA MIKLÓS: *Szombathely mindenképpen. Műkedvelő- és amatőrfényképészek Szombathelyen a 19–20. században.* 2. kiadás. Szombathely, Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára–Vasi Múzeumbarát Egylet, 2023. 255 p.

* A bibliográfia tartalmazza a levéltárak és együttműködő partnerei közös kiadványainak adatait is, valamint az olyan intézmények kiadványait is, amelyek egyik tagintézménye levéltár.

BELLA ÁRPÁD: *Határeset. Egy határőrtiszt életútja két világrendszer határán*. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 277 p. (Retörki források, 4.)

BENE JÓZSEFNÉ: *Hazavárnak a mi kis falunkba. Bene Józsefné kitelepítésének története, 1952–1953*. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2023. 100 p. (ÁBTL füzetek, 2.)

BERKES JÓZSEF–SZERÉNYI ILDIKÓ: *Keresem őseimet. Családtörténet-kutatási kalauz*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2023. 378 p.

BERTALAN PÉTER: *Sorsfordító évek, 1990–1994. Dilemmák és alternatívák a gazdaságpolitikában*. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 282 p. (Veritas könyvek, 28.)

BÍRÓ ZOLTÁN: *Elbeszélte történelem*. Szerk. és az interjút készítette SZEKÉR NÓRA. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 362 p. (Retörki könyvek, 50.)

BODA ATTILA–SZÖGI LÁSZLÓ: *Az ungvári görögkatolikus szeminárium növendékei, 1778–1852*. Budapest–Nyíregyháza, Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára és Levéltára–Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2023. 319 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat, 28.) (Collectanea Athanasiana V. vol. 3.)

Egy levéltár régmúltja. A Zarka család középkori okiratai. A Magyar Országos Levéltár oklevelei és Hajnóczy József másolatgyűjteménye alapján közlésezi MIKÓ GÁBOR. Budapest, HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2023. 300 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 15.)

„Emlékeztek róla, ha újra csatára keltek!” *Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére. 1–2. kötet*. Szerk. MEDGYESY ZSÓFIA–PÁSZTI LÁSZLÓ. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum–HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2023. 540, 528 p.

„És akkor becsukták az ablakokat”. *Emlékek a váci zsidóság életéről és sorsáról*. Összeáll. HORVÁTH M. FERENC. Vác, Vác Város Levéltára, 2023. 25 p.

FEKTI VERA–FÜRÉSZ ISTVÁN: „Száz év”. *Fehérvártól a Balatonig. Kettős album*. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet–Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2023. 177 p.

„A föld nem tud futni”. *Rendszerváltás vidéken*. Szerk. Ö. KOVÁCS JÓZSEF–SCHLETT ANDRÁS. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2023. 777 p.

Földügyi és hagyatéki szabályozás. Társadalmi gyakorlat Magyarországon a 16–20. században. Szerk. KIS JÓZSEF–KOVÁCS ELEONÓRA–Ö. KOVÁCS JÓZSEF–NÉMETH ISTVÁN. Budapest, Magyar Kormánytisztviselői Kar–Magyar Nemzeti Levéltár, 2023. 398 p.

GERVAI ANDRÁS: *Akiket elárult a hazájuk. Sorsokba zárt történelem.* Budapest, Gondolat Kiadó–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2023. 340 p.

Hagyományok és kihívások. X. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2022. Szerk. SZABÓ PANNA–SZÉKELYNÉ TÖRÖK TÜNDE. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023. 92 p.

Hálózatok és kapcsolatok. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2021. évi, székesfehérvári konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. BALLABÁS DÁNIEL–PAP JÓZSEF. Szeged–Székesfehérvár–Eger, Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület–Városi Levéltár és Kutatóintézet–Líceum Kiadó, 2023. 318 p. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 35.)

Hatalmi grémium. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei, 1989. február 3.–1989. június 9. Szerk. RIBA ANDRÁS LÁSZLÓ és mások. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 642 p. (Retörki források, 5.)

Helmut Kohl és Közép-Európa. Szerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN és mások. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 259 p.

Hősök parcellája. Fiumei úti sírkert, 52-es parcella. Összeáll. BARÁTH SZILÁRD–RÓZSA ATTILA. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Zrínyi Kiadó, 2023. 47 p.

JORDÁN HERTELENDY EMŐKE: *Odüsszeia angyalok szárnyán. Jordán Hertelendy Emőke visszaemlékezései.* Szerk. és a bev. tanulmányt írta SEMSEI FERENC. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2023. 95 p. (ÁBTL füzetek, 3.)

Kárpátalja a peresztrojka és a magyarországi rendszerváltoztatás erőterében. Magyar levéltári dokumentumok, 1985–1994. 1. köt. 1985. április–1990. május. Gyűjt. és vál., a bevezető tanulmányt és a lábjegyzeteket írta, az életrajzi kislexikont és a mutatókat összeáll. SERES ATTILA. Budapest, Magyar Napló–Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, 2023. 623 p. (Veritas könyvek, 32.)

KISS SÁNDOR, M.: *Szembesülés. Válogatott írások, 1974–2023.* Szerk. GALAMBOS ISTVÁN–MARSCHAL ADRIENN–NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár–Szabadságharcosokért Közalapítvány–TITE Alapítvány, 2023. 714 p. (Retörki könyvek, 49.)

KMETY ADRIEN–SZÖGI LÁSZLÓ: *A szombathelyi felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1790–1852*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023. 496 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, 26)

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának adattára, 1940–1944 (1948). Összeáll. ZSIDI VILMOS. Szerk. ZSIDI BERNÁT. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2023. 221 p. (A Budapesti Corvinus Egyetem Levéltárának kiadványai, 13.)

Közösségek és örökségek. Források, módszerek, kérdésfeltevések a vidéki zsidóság történetének kutatásához. Szerk. BALOGNÉ TÓTH KATALIN–BALOGH ISTVÁN. Gyula, Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, 2023. 280 p.

KRAJCSÍR LUKÁCS: *Vadászgépektől a sörökhöz. Csehszlovákia a Közel-Keleten, 1918–1968*. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, 2023. 371 p.

LEBOVICS VIKTÓRIA: *Ruszalka Dnyisztrovaja. Ruthenische Volks-Lieder, Buda 1837*. Ford. LEBOVICS VIKTÓRIA–WODALA MÁRK. Budapest, Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023. 63 p.

A Magyar Demokrata Fórum elnökségi ülésének dokumentumai, 1989. Szerk. SZEREDI PÁL. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 258 p. (Retörki források, 3.)

Márki Sándor naplói. 4. köt. 1915–1919. Szerk. és sajtó alá rend. ERDÉSZ ÁDÁM. Gyula, Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, 2023. 467 p.

MURÁNYI LAJOS: *A Fejér Megyei Olvasó Társaság könyvtára. A Fejérmegyei Olvasó Társaság könyvtárában lévő könyvek című, 1842-ben megjelent katalógus rekonstrukciója*. Budapest–Székesfehérvár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ–Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2023. 431 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat, 48/123.)

Műhelykonferencia. Építészeti topográfia, műemléki és műtárgy inventarizáció, adatbázis építés a gyakorlatban. Szerk. KARLINSZKY BALÁZS–VARGA TIBOR LÁSZLÓ. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2023. 156 p.

NAGY SÁNDOR: „Vadházasság” Pesten – válás Budán. Egy budai orvos mozaikcsaládjának története a 19–20. században. Budapest, Budapest Főváros Levéltára–Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2023. 390 p. és 1 családfa (1 melléklet). (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) (Magyar családtörténetek: tanulmányok, 8.) (Várostörténeti tanulmányok, 17.)

Nemesi címereslevelek Abaúj, Torna és Zemplén vármegyék levéltáraiból. Szerk. KOVÁCS ZSOLT. Összeáll. BODNÁR TAMÁS–TÓTH PÉTER. Miskolc–Košice, Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Önkormányzat–Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára–Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Košiciach, 2023. 207 p.

A nemzet levéltára. Fejezetek az Országos Levéltár történetéből. Szerk. REISZ T. CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2023. 590 p.

OBORNI TERÉZ: *Erdély fejedelmei.* Szerk., iratokat és ill. vál. KOVÁCS ZSUZSANNA. Budapest–Kolozsvár, Magyar Nemzeti Levéltár–Iskola Alapítvány Kiadó, 2023. 351 p.

Óbuda. Szerk. MAJOROSSY JUDIT–TRINGLI ISTVÁN. Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet–Budapest Főváros Levéltára, 2023. 107 p. és 14 db térképmelléklet (Magyar várostörténeti atlasz, 9.)

ORDASI ÁGNES: *Társadalom és állam kapcsolata Fiumében a dualizmus korában. A magyar állami hatalomgyakorlás lehetőségei, eszközei és korlátai Fiumében.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár–Heraldika Kiadó, 2023. 616 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 4.)

A pontosság bűvöletében. Eötvös Loránd élete és munkássága. Összeáll. ORBÁN ÉVA–SCHLAY GEORGINA. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023. 259 p.

RÁCZ JÁNOS: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc következményei az angolszász sajtó tükrében.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 367 p. (Veritas könyvek, 29.)

RIBI ANDRÁS: *Az országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenység a középkorban.* Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2023. 205 p. (Közlemények Székesfehérvár történetéből, 11.)

SÁNTHA GYÖRGY: *A piarista rend korai éveiről. Tanulmányok.* Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2023. XXVII, 198 p. (Piarista könyvek, 3.)

SOMOGYI LÁSZLÓ: *Internálás és internálótáborok Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében az első világháború alatt.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2023. 360 p. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából, 8.)

SZÁLKAI TAMÁS: *Tanulmányok Bihar vármegye levéltára történetéből.* Debrecen, Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, 2023. 113 p.

SZÉCSI ÁRPÁD: *Rendszerváltó mozgalom. A Magyar Demokrata Fórum előzményei és korai története, 1979–1990.* Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 487 p. (Retörki könyvek, 51.)

Szemtanúk. *Traumaábrázolások a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár gyűjteményében.* A katalógust összeáll. és a kötetet szerk. FARKAS ZSÓFIA. A tanulmányokat írta FARKAS ZSÓFIA–MARCISOVSZKY ANNA–TORONYI ZSUZSANNA. Budapest, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2023. 296 p.

Szó szerint. *Szemelvények a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága üléseinek jegyzőkönyveiből, 1986–1989.* Szerk. RIBA ANDRÁS LÁSZLÓ és mások. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 311 p. (Retörki források, 6.)

SZÖGI LÁSZLÓ: *A Szegedi Bölcsészeti Líceum hallgatói, 1792–1850.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023. 534 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok: új sorozat, 29.)

SZÖGI LÁSZLÓ–CSIBI NORBERT: *A pécsi felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1850–1923.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 2023. 362 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, új folyam 30.) (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai, 5.)

Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére. Szerk. MOLNÁR DÁVID–VARGA ZSOLT. Eger, Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára, 2023. 478 p.

TÓTH NORBERT, C.: *A váci székeskáptalan archontológiája, 1200–1543.* Budapest, HUNREN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2023. 207 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 16.)

TÓTH NORBERT, C.–NÉMETH PÉTER: *Várjobbágyságból nemesek. A Megyeriek és Rádiak küzdelme a nemesi létért. Függelékül a Megyery család oklevelei és egykori levéltáruk jegyzéke.* Budapest, ELKH-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2023. 225 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 14.)

Válogatás a Budapesten élt cigány/roma népességre vonatkozó levéltári forrásokból. Szerk., az előszót és a bev. tanulmányt írta RÁCZ ATTILA. A kötetben szereplő forrásokat BAROS-GYIMÓTHY ESZTER MÁRTA és mások tárták fel. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2023. 375 p. (Budapest történetének forrásai, 16.)

VARGA MÁTYÁS: *A Szittyay-eset. Egy rendhagyó kísérlet a katolikus egyház és az állam közti viszony rendezésére, 1948.* Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2023. 206 p. (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből, 6.)

Veszprém város templomai. Szerk. JANKOVICS NORBERT. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2023. 259 p.

VISY LÁSZLÓ: *Nagyatádi Visy László pécsi főispán háborús naplója. 1. köt. 1914.* Szerk. NAGY IMRE GÁBOR–VÉRTESI LÁZÁR. Pécs, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, 2023. 528 p.

Időszaki kiadványok

Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára negyedéves tudományos folyóirata. Főszerk. SZÉCSÉNYI ANDRÁS. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2023. 1–4. sz.

Catastrum. Évnegyedves katasztertörténeti folyóirat. Főszerk. REISZ T. CSABA. Budapest, Herman Ottó Intézet, 2023. 10. évf. 1–4. sz.

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület Évkönyve, 2022. Szerk. GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA. Szeged, Csongrád Megyei Honismereti Egyesület–Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, 2023. 216 p. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 51.)

Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata. Főszerk. PÁSZTI LÁSZLÓ. Budapest, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2023. 136. évf. 1–4. sz.

A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 23. Szerk. ZÁVODI SZILVIA. Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2023. 419 p.

Levéltári Közlemények, 2022. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Közleményei. Főszerk. SZABÓ CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2023. 93. évf. 340 p.

Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata. Főszerk. KOVÁCS ELEONÓRA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Levéltárosok Egyesülete–Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa, 2023. 73. évf. 1–4. sz.

Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de historia artis medicinae. 262–265. Főszerk. KAPRONCZAY KATALIN. Budapest, Magyar Orvostörténelmi Társaság, 2023. 69. évf. 1–4 sz.

Rendszerváltó Szemle. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum folyóirata. Főszerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 8. évf. 1–4. sz.

Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Történelmi Társulat közlönye. Főszerk. RÁCZ GYÖRGY. Budapest, Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 2023. 96. évf. 1–4. sz.

Veritas Évkönyv, 2022. Szerk. KINCSES KATALIN MÁRIA. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 607 p.

Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv, 17. (2022). Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2023. 379 p.

Online elérhető kiadványok

Az Antall-kormány kulturális politikája. Esettanulmányok. Szerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2023. 543 p. (Veritas könyvek, 31.) [https://veritasintezet.hu/storage/files/veritasUjvaryAntall5503\(002\).pdf](https://veritasintezet.hu/storage/files/veritasUjvaryAntall5503(002).pdf)

ArchívNet. XX. századi történeti források. Főszerk. MIKLÓS DÁNIEL. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2023. 23. évf. 1–6. sz. <http://www.archivnet.hu/>

Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata. Főszerk. SZÉCSÉNYI ANDRÁS. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2023. 1–3. sz. <http://www.betekinto.hu>

BODA ATTILA–SZÖGI LÁSZLÓ: *Az ungvári görögkatolikus szeminárium növendékei, 1778–1852.* Budapest–Nyíregyháza, Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára és Levéltára–Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2023. 319 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Újsorozat, 28.) (Collectanea Athanasiana V. vol. 3.) https://szentatanaz.synergyfox.app/public/4/varia/ungvar_kazirat_bora_ta3val_05_12.pdf

Budapesti Levéltári Mozaikok. Főszerk. SIMON KATALIN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2023. 1–17. sz. <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/>

Individuum et universitas. Egyén és egyetem. A 11. Műegyetemi Levéltári Napon elhangzott egyetemstörténeti konferencia-előadások gyűjteménye. Budapest, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára, 2023. Szerk. BATALKA KRISZTINA–RUMI TAMÁS. Budapest, 2023. (A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltárának kiadványai) <https://repozitorium.omikk.bme.hu/collections/cd316214-1038-441e-9d41-ff31fd216dcb>

A „létező szocializmus” életvilágai. A vidéki miliók rendszerváltása. Szerk. MIKÓ ZSUZSANNA–SZEGEDY-KLOSKA TAMÁS–TAMÁSKA MÁTÉ. Budapest–Szentendre, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára–Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2023. 191 p. https://szakkonyvtar.natarch.hu/A%20%C3%A9tez%C5%91%20szocializmus%20%C3%A9letvir%C3%A1gai_MNL_OL.pdf

Levéltári Évkönyv. Új folyam, 5. Szerk. KIS JÓZSEF. Miskolc, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, 2023. 215 p. https://mnl.gov.hu/sites/default/files/mnl_bazvl_evkonyv_2023_2v.pdf

Márki Sándor naplói. 4. köt. 1915–1919. Szerk. és sajtó alá rend. ERDÉSZ ÁDÁM. Gyula, Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, 2023. 467 p. https://szakkonyvtar.natarch.hu/Marki_IV_1915-1919_e-book.pdf

Múltbanéző. Az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltárának elektronikus folyóirata. Kecskemét, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára, 2023. 18. sz. http://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_folyoirat

ORDASI ÁGNES: *Társadalom és állam kapcsolata Fiumében a dualizmus korában. A magyar állami hatalomgyakorlás lehetőségei, eszközei és korlátai Fiumében.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár–Heraldika Kiadó, 2023. 616 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 4.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/T%C3%A1rsadalom_%C3%A9s_%C3%A1llam_kapcsolata_Fium%C3%A9ben_MNL_doktori_sorozat_4_e-k%C3%B6nyv.pdf

Rendszerváltó Szemle. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum folyóirata. Főszerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2023. 8. évf. 1–2. sz. <https://retorki.hu/folyoirat/rendszervalto-szemle>

SÁNTHA GYÖRGY: *A piarista rend korai éveiről. Tanulmányok.* Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2023. XXVII, 198 p. (Piarista könyvek, 3.) https://pkk.piarista.hu/system/files/field/edokumentum/2023/PK03-Santha_tanulmanyok_2023-v37web-150dpi.pdf

TÓTH NORBERT, C.–NÉMETH PÉTER: *Várjobbágyságból nemesek. A Megyeriek és Rádiak küzdelme a nemesi létért. Függelékül a Megyery család oklevelei és egykori levéltárak jegyzéke.* Budapest, ELKH-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2023. 225 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 14.) <https://real.mtak.hu/167846/1/CToth-NemethVarjobbagyokbolnemesek.pdf>

Határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok

Ex Pannonia. 27. Főszerk. STEVAN MAČKOVIĆ. Szabadka, Szabadkai Történelmi Levéltár, 2023. 103 p. <https://expannonia.suarhiv.co.rs/downloads/ex-pannonia-27.pdf>

Levéltári útmutató a kárpátaljai magyar települések térképeinek kutatásához, 1787–1944. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Kateszteri térképek kárpátaljai levéltára (gyűjtemény), (Fond 125, opisz 1–8., 1787–1944) Közread., szerk. és magyarra ford. CSATÁRY GYÖRGY. Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola–RIK-U Kft., 2023. 134 p.

MAROSI ISTVÁN–MAROSI ANITA: *A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára.* Beregszász, Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár, 2023. 1092 p. (Bendász-hagyaték sorozat, 4.)

Összeállította: Horváth Natália

Á. Varga László

1948–2023

In memoriam

Búcsúzunk Á. Varga Lászlótól, többségünknek Lacitól, a magyar levéltárügy elmúlt négy évtizedének meghatározó alakjától, a tudományszervezőtől, a családapától, a baráttól.

Emlékszem első találkozásunkra, a Mályiban 1998-ban tartott regionális levéltári találkozón, ahol Laci a Nógrád Megyei Levéltár küldöttségét vezette. Emlékszem egy határozott, koncepciózus, hihetetlen meggyőzőképességgel rendelkező szakemberre, akinek akkor mi, fiatalok, ittuk a szavait. Meg arra is emlékszem, hogy beállt közénk focizni, a kapuba. Mind a kettő Laci volt, a nagybetűs Levéltáros és a fiatalok közé beszálló kolléga, barát.

1999-ben már Budapest Főváros Levéltára főigazgatója lett, amikor találkoztunk. Hogy hogyan került oda? Varga László, a BFL másik feledhetetlen emlékü főigazgatója mondta nekünk, fiataloknak, hogy neki elege van az örökös küzdelemből, amit az új épületért vívott, szeretne visszalépni levéltárosnak, történésznek, és kell valaki a helyére, aki eléri azt, ami neki nem sikerült, aki koncepciózus, karizmatikus és nem melleleg ízig-vérig levéltáros. Ez volt „a” Laci. Mi csak bólogatni tudtunk a felvetésre. A BFL akkor is már az ország második legnagyobb levéltára volt, számos innovációval, ugyanakkor komoly hátrány volt rendkívüli széttagoltsága: az új épület előtt az intézmény öt, a város legkülönbözőbb részein található telephelyen működött, a raktárhiány, az iratátvétel lehetetlensége a széttagolt működésnél is nagyobb probléma volt, és ezt kellett valakinek akkor megoldani. Először a hűvösvölgyi Heinrich István utcai épületben, a Szentföldön találkoztunk. Emlékszem, Laci akkor még csak a BFL leendő főigazgatójaként jött el hozzánk, fiatalokhoz, és a területi állami levéltári koncepcióról szóló tervezetet vitatta meg velünk. Már ez az első hivatalosféle találkozó is jellemző volt rá: levéltári kérdéseket mindig országos kontextusban vizsgált. Nem is nagyon ismertem akkor más levéltári vezetőt, aki ennyire szíven viselte volna mindig a hazai és vidéki levéltárügyet, majd pedig a határon túli levéltárak érdekeit. Ő valóban tudott országos, sőt Kárpát-medencei szinten, keretekben gondolkodni. A BFL főigazgatójaként hihetetlen lendülettel kezdett munkába. A fő célja az új épület volt, amelynek a tervei már elődje alatt elkészültek, de a főváros részéről nem volt meg az elhatározás és a pénz azok megvalósítására. Laci konfliktusokat is vállalva konokul küzdött az új épületért, és végül elérte, hogy a főváros 2001-ben döntést hozzon. Az alapkőletétel 2002 őszén volt, az épület 2003 végén már

---

A megemlékezésül közölt beszédek 2023. december 1-jén hangzottak el Á. Varga László temetésén a budapesti Fiumei úti sírkertben. A szövegeket az elhangzás sorrendjében közöljük.

szinte készen állt és a levéltár 2004 nyarától működik jelenlegi helyén. Lacinak ebben el-
 évülhetetlen érdemei voltak. Innentől kezdve már egy más BFL volt, amelyet ő vezetett:
 eddig a kollégák a többi telephelyen dolgozókat nem is ismerték személyesen, nagyon
 ritkán találkoztak, ez számos probléma forrása volt, de az új épületben valóban egy
 csapat lettünk. Laci nemcsak arra koncentrált, hogy a levéltári munka minden eleme,
 az iratátvételtől a rendezésen és segédletkészítésen át a közzétételig, a kutatók kiszolgálá-
 sáig előírászerűen, magas színvonalon történjen, hanem arra is, hogy a munkatársak
 a lehető legjobb körülmények között dolgozzanak. Aki akkor itt dolgozott, nagyra érté-
 kelte, hogy Laci szinte minden évben szervezett egy buszos kirándulást a környező or-
 szágokba, hogy a kollégák megismerkedhessenek a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, vajda-
 sági, horvátországi levéltárakkal, levéltárosokkal, történelmi emlékekkel. Ezek az utak
 nemcsak szakmailag voltak hasznosak, hanem valóban közösséget építettek. Laci volt az,
 aki megalapította a BFL első szakmai díját: a Gárdonyi-emlékérmét és -díjat, előbbi
 a levéltárosoknak, utóbbit a nem levéltáros munkakörben dolgozóknak. Ez komoly
 elismeréssé vált, kitüntetett figyelem övezi azóta is intézményünkben a megítélését,
 átadását. Közösségszervező munkája ma is hat. Nekünk, akkor még fiatal levéltárosok-
 nak nagyon imponált, hogy Laci nagy gondot fordított a tudományos kutatásokra is,
 ő azok közé tartozott, akik szerint a levéltárosi hivatás része a történettudományi kutá-
 tások végzése. Ezeket a nézeteket akkor hangsúlyozta, amikor éppen terjedőben voltak
 azok a vélemények, amelyek szerint a levéltárosoknak hivatalnokként kell dolgozniuk,
 a történeti munkákat pedig a hivatásos történészekre kell bízni.

Nála mindig mindenki nyitott ajtót talált értelmes tudományos projektek, kutatások,
 külföldi ösztöndíjak kapcsán. Érdemes azt is kiemelni, hogy Laci azt is szorgalmazta,
 hogy ne csak fővárostörténeti kutatások folyjanak, hanem a BFL munkatársai a ma-
 gyar történelem minden területén, ágán és minden fontos levéltárban legyenek jelen
 a határon innen és túl. Jól tudta, hogy a kollégák ilyen jellegű kutatásai újabb és újabb
 kapcsolatokat hoznak a BFL-nek, ezért is támogatta ezeket kiemelten. A nevéhez fűző-
 dik az Urbs – Magyar Várostörténeti Évkönyv megalapítása és a kétévente megtartott
 Magyar Várostörténeti Konferenciák sorozata. Már a címválasztás is jelezte: nemcsak
 Budapest történetének kutatását tűzte ki célul, hanem a Kárpát-medencei magyar vá-
 rosfejlődés egészét. Főigazgatósága alatt számos kiváló publikáció látott napvilágot, ezek
 közül kiemelném azt a sorozatot, amelyet ő kezdeményezett: a Bácskai Vera, Faragó
 Tamás, Kövér György és Kubinyi András történészek válogatott várostanulmányait
 összegyűjtő, ma is megkerülhetetlen korpuszokat.

Laci főigazgatói időszaka egybeesett a levéltárügy innovációs átalakulásának kez-
 detével, az adatbázis-építés, a digitalizáció térhódításával. Laci nagyon nagy hangsúlyt
 helyezett az állományvédelemre, a mikrofilmzésre és a digitalizálásra, szorgalmazta
 a digitális állományok közzétételét is. Főigazgatói időszaka harmadik ciklusára esett az
 elektronikus levéltári rendszer bevezetése, amelyet a BFL a Magyar Országos Levéltárral
 (ma Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) együttműködésben valósított meg
 2009 és 2013 között. Ha összegezni szeretném a BFL-beli szakmai útját, teljesítményét,
 ennél jobban nem lehetett volna keretbe foglalni: Laci vezetésével az intézmény a mo-

dern levéltári épülettől eljutott a legmodernebb, világszínvonalú levéltári technológiákig. Ennél nagyobb, maradandóbbat levéltári vezetőként alkotni szinte lehetetlen.

Laci a Kárpát-medencei levéltárügy fejlesztését is szívügyének tekintette, kezdeményezője és megvalósítója volt a Kárpát-medence levéltári forrásai – Fond- és állagjegyzékek kiadványsorozatnak, neki köszönhető, hogy a BFL gondozásában megjelentek a szlovákiai, kárpátaljai, burgenlandi és vajdasági kötetek, majd elindultak az erdélyiek is, ez utóbbi már az Országos Levéltár égisze alatt, de Laci tevékeny részvételével. Ezeknek a munkáknak hatalmas szerepük van a határon túli magyar levéltári anyagok megismertetésében, fennmaradásában. (Emlékszem, amikor Laci régi barátja, Fodor Pista zentai levéltár-igazgató azt mondta a vajdasági kötetről: „Bevittem a belgrádi kollégáknak és megmutattam nekik: a magyarok tudnak minden iratunkról, most már nem lehet ezeket eltüntetni!” Ennél jobban talán illusztrálni sem lehet e munka jelentőségét.)

Laci komoly szerepet játszott a 2000-es évek eleji levéltári együttműködésben, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa elnökeként tíz éven át küzdött a minisztériummal, a fenntartókkal, hogy a megyei és a fővárosi levéltárak jobb helyzetbe kerüljenek. 2016-ban nála talán senki sem érdemelte ki jobban az utódszervezet, a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa által a hazai megyei és városi levéltárügy előmozdításának elismerésére alapított Bősze Sándor-díjat, amelyet először neki ítélték oda fáradhatatlan, önzetlen munkájáért.

Laci, nekünk, fővárosi levéltárosoknak mindig hiányozni fogsz, a fanatikus munkád és állhatatosságod, emberismereted, segítőkészséged és mások felé tanúsított ember-séged, megbecsülésed soha nem felejtjük el! Nyugodj békében!

Kenyeres István

Drága Laci!

„Na, legyetek jók!” – ezt mondtad a telefonba utoljára, így, többes számban, pedig azelőtt sosem búcsúztál tőlem ezzel a három szóval. Három hét választott el a haláltól. Véletlen volt, vagy üzenni akartál: megéri tán jónak lenni? Minden kérdésünk ezután már választalan marad.

Hogy elmentél, próbáljuk összerakni darabokból a képet, ami voltál, és ránk nehezedik a kellő tudás hiánya. Nem ültél le a sokat szorgalmazott életinterjúra, az élet pedig most cserbenhagyott.

Pedig szeretted. „Elégedett ember ön, Á. Varga László?” – szegezték neked a kérdést még 1991-ben. Kategorikus IGEN volt a válasz. Meg is indokoltad: „Elértem, amit ezen a pályán elérhet az ember.”

„Azt mondják: fanatikus vagyok!” – mondtad másutt. „Három nap és három éjjel képes vagyok dolgozni egyfolytában. (...) Mára a tempó csökkent, két hónap inten-

zív munka után olyan vagyok, mint a kifacsart citrom. De jól érzem magam ebben a világban.”

Jól lenni ebben a világban – ez minden földi ember vágya. Neked ott volt ehhez a család: a feleség és az általad imádott, vásott fiúk, a levéltári folyosók három kedves kis réme. Ma is emlékszem a munkaszobaaajtók gyors záródására, amikor megjelentek, s arra a végtelen apai türelemre, amivel békítgeted, vigasztalod őket. Egyszer – te csak mosolyogtál – a losonci pelikánhoz hasonlítottalak, aki önnön húásával és vérével táplálja fiókáit. Mert akit szerettél, azt nagyon szeretted!

Melletted voltunk, s most is itt állunk sokan, akik részesei voltak a szeretetednek, atyai gondoskodásodnak, annak a hétköznapi megújuló figyelemnek, ami könynyebbé tette számunkra a járt utat.

Emlékszem arra az elkeseredett, a realitásokkal is szembemenő küzdelemre, amit Dupák Gábor betegsége ellen, az életéért folytattál. A munkatárs, a szívedbe fogadott barát tragédiája volt talán az első alkalom, hogy szemedbe nézett a halál. Lám, akkor is veszítettél, mint veszítünk mi, mindannyian.

Biharországból indultál, a küzdelmeidben ott volt a nyakas kálvinisták öröksége, a szavaidban pedig a szülőföld. „Megösmérem” – mondtad mindig, a mi nógrádi fülünknek furcsa ö-zéssel.

Az egyetemi évek után Egerben váltál azzá, ami később *a mindent* jelentette az életedben. 1973-ban lettél a Heves Megyei Levéltár munkatársa. Végigjártad a grádicsokat, voltál segédlevéltáros, levéltáros, majd végül igazgatóhelyettes. A Kovács Béla által vezetett „egri műhely” az akkori évek legjobb szakmai közössége volt, ahol nyíltan, magas szinten lehetett a levéltári szakma legégetőbb, a történettudomány legfontosabb, s a politika legkényesebb kérdéseiről is diskurálni. Élénk szakmai érdeklődés, nyitottság, az eltérő álláspontok mérlegelése, szenvedélyes munkakedv és munkabírás jellemezte a kis közösséget. Olyan barátságok kötődtek, amelyek azután életvégig elkísértek.

Ezt az eltérő véleményeket befogadó, a vitát nem kényszernek, hanem eszköznek tekintő magatartást hoztad 1982-ben magaddal Salgótarjánba. Jelképes, hogy a döntést úton hazafelé, a Tiszán már átlépve hoztad meg.

Nem csupán a lakás, az igazgatói fizetés miatt döntöttél így, leginkább a kihívás vonzott. Ahogy te magad mondtad később: „Ha Egerben maradok, folytatom ugyan a kutatást, mert van, ki biztosítsa hozzá a feltételeket. Itt azonban kiépítettem egy akkor még csírájában lévő levéltárat. S nekem ez jelenti az igazi sikerélményt.”

A másik ok az előd, Schneider Miklós iránt érzett tiszteleted volt, akit te szakmai mércének tartottál. 34 éves voltál ekkor, az ország legfiatalabb levéltár-igazgatója.

Már az indulásnál megfogalmazódott benned a szakmai program: „... az intézmény vezetése által addig képviselt magas levéltári szakmai követelményeket megtartva megpróbálok egy olyan levéltárosi-történeti műhelyt is létrehozni, amelynek hatósugara akár a megye határain is túlterjedhet.”

Merész terv volt, főként, ha a materiális adottságokra tekintettel. Az ország legelestebb levéltárát vetted át, amelynek anyaga csak 1968-ban költözött vissza Budapestről a megyébe, méltatlan körülmények közé.

Amikor jöttél, a levéltár már megkapta a főépületet is, de a volt régi épület fűtetlen, omladozó vakolatú részeiben továbbra is denevérek röpködtek, s a nemesi vármegye örökbecsű, pótolhatatlan értékű iratainak jó része rozoga falpalcokon várta jobb sorsát.

A másfél kilométernyi levéltári anyagot csupán heten kezelték, ráadásul azt is két helyen. Az intézménynek egyetlen olyan szakalkalmazottja volt, aki öt évnél hosszabb levéltári gyakorlattal rendelkezett, ráadásul ő is a balassagyarmati részlegben dolgozott. A többieknek mindössze egy-két éves levéltári munkaviszonyuk volt.

Amikor 1999-ben elhagytad a megyét, engedve a Budapestről érkező hívásnak, egy 34 fős munkaközösséget adtál át az utódodnak. Az itt töltött tizenhét évben a levéltárban őrzött iratanyag közel hatszorosára gyarapodott. A munkatársak között nyolcan felsőfokú, hatan pedig felsőfokú szakmai végzettséggel rendelkeztek, négyen egyetemi doktori címet szereztek. A számok felidézik azt a heroikus küzdelmet, amivel a „csírából” – ahogy mondtad – elismert, a megyében és a szakmában egyaránt számontartott intézményt hoztál létre.

Talán senki sem épített, bővített annyit, mint te. Az általad irányított nagy volumenű iratbegyűjtés, amellyel évtizedek lemaradását pótoltd, újabb és újabb raktárakat, polcokat követelt. Az országban először vettétek át a hetvenes-nyolcvanas évek tanácsiratait, levéltári gyűjteménybe tettétek az ott őrzött kataszteri térképeket. A rendszerváltást követően pedig te döntöttél úgy, hogy selejtezés nélkül veszed át a szocialista korszak teljes ügyészégi, bírósági anyagát, páratlan politika- és társadalomtörténeti forrásbázist teremtve a jövőbeni kutatók számára.

Az országban is egyedi módon levéltárba kerültek a rendszerváltás után csődbe ment állami vállalatok maradandó értékű iratai, a gazdaságtörténet alapvető, ilyen teljességükben sehol másutt fel nem lelhető forrásai.

Már az első években láttad, Nógrádban – más megyékhez képest – minden forinthez lelkesedésből kell hozzáadni egy másikat. A maradandó értékű megyei „csődös” iratok átvétele mellett ez a felismerés mozdított, amikor belevágtál a felszámolt cégek, vállalatok iratainak „bértárolásába”. Így jött létre „Tiribes”, a levéltár fejlődésének legfőbb záloga. A raktár „kitalálása”, a csődiratok elhelyezése akkora saját bevételhez juttatta a levéltárat, hogy lehetővé tette a jelentős eszközbeszerzéseket, a számítógéppark kiépítését, vagy épp az elviselhető munkakörülmények kialakítását. Regénybe illő a harc, amit a vállalkozással megszerzett források megtartásáért vívtál a megyével. A „Tiribes” úttörő vállalkozás volt, az országosan tervbe vett regionális átmeneti gazdasági levéltárak egyetlen megvalósult darabja, amely a te szakmai zsenialitásodnak, vállalkozó kedvednek volt a bizonyítéka.

Az elsők között ismerted fel a számítástechnika jelentőségét. Felszerelt, szakalkalmazottakkal működő restaurátorműhelyt hoztál létre a semmiből. Új helyre költöztetted, majd új raktárral bővítetted a balassagyarmati részleget, kastélyt alakítottál át raktárrá Karancskeszin, a központban megszerezted az „ideggondozó” volt épületét, majd működésed itteni végén megvásároltál és raktárrá alakítottál egy több ezer folyóméter irattárolására alkalmas épületet.

Kapcsolatteremtő képességednek, helyzetfelismerésednek köszönhető, hogy Nógrádból nem vitték Budapestre az MSZMP iratait, azok eredeti rendjükben, régi helyü-

kön váltak kutathatóvá. Nincs más megye, ahol az anyag kezelője még a kilencvenes évek elején is – hol kéréssel, hol fenyegetéssel – kiérdemesült párttitkároktól gyűjtötte be a kommunista alapszervezetek jegyzőkönyveit.

A rendszerváltás számokra is nagy, emocionális élményt adott. Magad még párttag voltál, de – az állambiztonság által is megörökítve – az irodádat adtad oda, hogy megalkulhasson a megyében az egyik új párt. Az első szabad önkormányzati választás előtt pedig mosolyogva adtál helyet, gépet nekünk, akkori mozgalmároknak, hogy választási újságot szerkeszthessünk. Egy politikailag sokfelé forduló közösséget tartottál össze békében, alkotásban.

A kárpótlás embert próbáló feladata következett, majd beérkeztek a forradalmat követő megtorlás iratai. Kezdeményezted, megszervezted az ország levéltáraiban fellelhető '56-os dokumentumok feltárását. A munkából országszerte tanulmányok, monográfiák sora nőtt ki. Nem kis részben neked volt köszönhető az a felismerés, hogy a forradalom és szabadságharc eseményei, történései nemcsak a fővároshoz kötődnek, hanem a vidék forradalma ugyanolyan történelemformáló erővel bírt.

Mások számára is mintaként szolgált az első vidéki '56-os kronológia és adattár. Ezt követte a megint csak úttörő munka, a forradalom nógrádi dokumentumainak közléte két vastkos kötetben. A téma szakértőjévé, mondhatni „mindenesévé” váltál. Megannyi vitában védted a tényeket, akár az egykori résztvevők tévedéseivel szemben is.

A kilencvenes évek közepére létrejött az általad tervezett, felépített nógrádi szellemi műhely. Megjelent, más munkák mellett, a Madách-dokumentumgyűjtemény két vastkos kötete, a megye történeti statisztikája, Salgótarján történelmi kronológiája.

A humán tudományok terén Nógrád általad lépte át ismét a megyehatárt. A nyolcvanas évek közepétől motorja lettél a társadalomtörténet új szervezetének, ott voltál a levéltári élet valamennyi fontos kérdésének megvitatásánál, tagja, vezetője szakmai szervezeteknek, egyik formálója az 1994-ben elfogadott Levéltári törvénynek. A szakma országos jelentőségű és tekintélyű, meghatározó személyiségévé váltál. „Szívvel és tettel” – ahogy a tiszteletedre kiadott kötet címe találóan megfogalmazta.

Drága Laci! Ma is látlak a földön kuporogva, iratokkal, könyvekkel, dobozokkal telirakott asztalod, széked, kanapéd árnyékában. Magas, sovány alakod – vékonyabb már aligha lehetne – felegyenesedik. Arcodat is csak a fekete, bozontos szakáll mutatja vastagabbnak. Rágyújtasz az asznapi második doboz első cigijére és azt mondd a mellettem álló újságírónak: „A térdeplésemet – ha akarja – fölfoghatja a levéltári munka előtti tiszteletadásnak is.”

Ott ülök melletted újra a kocsiban, csorogva Kolozsváron, Brassón át Bukarest felé, hogy nyélbe üssük utolsó nagy vállalkozásodat, a román–magyar közös fondjegyzék ügyét – útközben mélázunk a régi idők emlékein –, s látom szemedben a hitet, hogy ami elképzelhetetlen, az megvalósul, igent mondanak, ha odaérünk.

Azt kívánom, hogy most, amikor odaérsz ahhoz a végső ponthoz, mondjanak neked igent! Rászolgáltál, nyugodj békében!

Tyekvicska Árpád

Gyászbeszéd

Amikor 1967 szeptemberében a behívóparancs Kalocsára, a Gábor Áron laktanya lövészsorozatában két egymás melletti vaságyra repített bennünket, nem sejtettük, hogy ez az ősz egy mindhalálig tartó barátság kezdete. Alig tudhattunk egymásról valamit, legfeljebb azt, hogy akkor mindketten 185 centiméter magasak voltunk, ami eldönthetetlen helyzetet eredményezett a sorakozó alkalmával. Sohasem lehetett tudni, hogy most éppen kinek kell cipelnie a golyószórót gyakorlatozás idején. Viszont 11 hónap alatt jól kiismerhettük egymást, társaink majd mindegyike olyan ember lett egyetemista korunkban is, mint amilyenek a katonaságnál megmutatkozott. Laci sokkal önállóbb volt, mint én, nem katonaként került el először otthonról, már négy esztendőtt kollégistaként húzott le Nyíregyházán a középiskolai éve alatt. Szociálisan is érzékenyebb volt, messzebb és mélyebbre látott: ő adta kezembe 1968 tavaszán a Valóságban megjelent s akkoriban nagy port felvert Végh Antal-szociográfiát Penészelekről.

Leszerelés után történelem–földrajz szakos lett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, ennek révén egy erősen összetartozó közösség tagjává vált. Kívül- és felülállásukat csak erősítette, hogy ők félig a TTK-hoz, félig a BTK-hoz tartoztak. Büszkén hirdette ezt az „*Én vagyok a, én vagyok a tö-fös ifi, / Nekem nem parancsol senki...*” kezdetű indulójuk. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy mindenki szívlelt mindenkit. Mi sem mindig egy táborba tartoztunk, tulajdonképpen csak évek hosszú során derültek ki beszélgetéseink közben a láthatatlan közös, személyes meghatározottságok: a református-katolikus vegyesházasság otthoni légköre, a kulákká nyilvánítás származási adottsága. Ezek akkoriban kevésbé tűntek fontosnak, annál nagyobb jelentőséget tulajdonítottunk a vitákban tetet öltő nagy kérdéseknek, amit egy-egy regény vagy film hozott elénk: Sánta Ferenc Az ötödik pecsét című regényén vagy Bacsó Péter féllegálisan levetített A tanú című filmjén órákon át egymást túlkiabálva vitáztunk. Még ha nem is mi voltunk a hangadók, nem lehetett kimaradni a forgatagból.

Aztán felnőtté is szinte egyszerre váltunk: mindkettőnknek a diploma évében halt meg az édesapja. Ő Egerbe került levéltárosnak, s indult el azon a pályáiven, amelyet kollégái sokkal jobban számba tudnak venni. Kutattam mindegyik archívumban, ahol regnált, de az igazán nagy hatást az tette rám, hogy nem tudtam tőle olyan ügyben segítséget kérni, amelyben azonnal ne intézkedett volna, akármelyik levéltárban rejtelkedett is a keresett anyag. Pontosan kifejezte habitusát a 60. születésnapjára készült tanulmánykötet címe: *Szívvvel és tettel*. Személye általánosan elfogadott volt, kapcsolatrendszere mindenütt működött.

Nyilván fontos szerepe lett ennek a nyolcvanas években a Hajnal István Kör alakulásakor. Oroszlánrésze volt abban, hogy a társadalomtörténet iránt érdeklődő vidéki levéltárosok és muzeológusok, valamint a fővárosi egyetemeken és intézetekben dol-

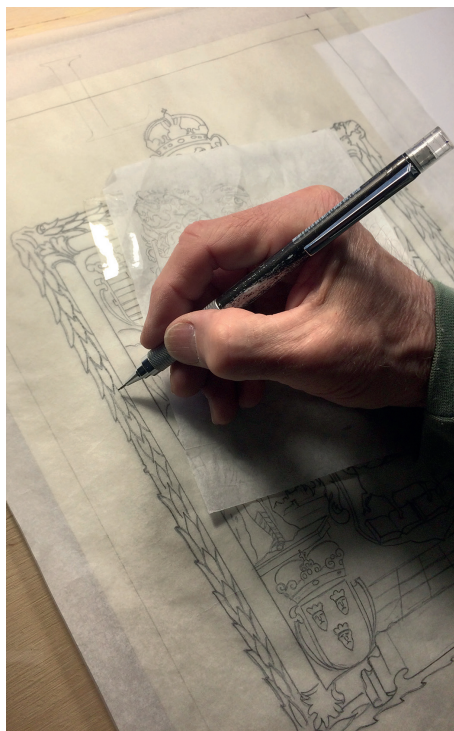
gozó kutatók egymásra találhattak. Nem véletlen, hogy 1986 őszén az akkori legifjabb magyarországi levéltár-igazgatóként ő szervezte az első salgótarjáni társadalomtörténeti konferenciát. „Gyurka, van 80 000 forintom, amit az iratrendezésekből szereztem a levéltárnak. Szervezzünk egy konferenciát!” – mondta a Fregattban. Aztán Bácskai Vera elnöksége alatt ő lett 1989-ben az egyesületi formát öltő Hajnal István Kör első titkára. Vagyis mindenese. A Kör konferenciasorozatából még kettőnek adott otthont Salgótarján (1989, 1996).

Mindig fontosnak tartotta, hogy levéltáros kollégái olyan doktori képzésben részesüljenek, ami nemcsak a források alapos elemzésébe vezeti be őket, hanem a legfrissebb nemzetközi szakirodalom eredményeit is megnyitja előttük.

A 60. születésnapján, 2008-ban készült fotón, ha hihetnénk a szemünknek, minden rendben levőnek tűnt. Tamás fia filozofát megszégyenítően szép köszöntőbeszédét sohasem lehet elfelejteni. Pedig Laci akkor már tudta, hogy közelesen be kell vonulnia a László Kórházba, hogy megvívja élet-halál harcát az alattomos kórral. Mindenki összefogott, és az eredmény nem is maradt el. A testi bajokat le lehetett győzni, de hogy közben milyen traumákon ment keresztül, azt sohasem tudjuk meg. A tudatalattit csak látszólag lehet megregulázni, s hatvan felett az ember már nem igazán nevelhető. A nyugdíjba vonulással előkerültek korábban kigondolt, még elvégzendő feladatok. 2016 májusában együtt tartottunk előadást a Hajnal István Kör születéséről. Minden anyagot összegyűjtöttünk, együtt akartuk megírni. Titkon reméltem, hogy a közös munka terapeutikusan is jó hatással lesz rá. Ám sehogy sem sikerült nekigyürkőznünk. Panaszkodott, hogy nem megy, nem tud koncentrálni. A levegő is megritkult körülötte. Egy krémes kedvéért egyszer még el lehetett csábítani a Dunapark cukrászdába, és a rá mindig is jellemző segítőkészséggel ő sem nyugodott addig, amíg ki nem vitt bennünket Óbudára egy általa kiszemelt szőnyegáruházba. 2020 őszén, halottak napján, útban Bihar-keresztesre még elvitt a böszörményi temetőhöz, majd visszafele felvett és hazahozott. Ez volt az utolsó közös utunk, később is sokat beszélgettünk a sírkertekről. És persze minden másról is. Aztán nem újította meg a jogosítványát. Az autót könnyebb letenni, mint magunkon felülemelkedni. Ezzel végtelenül beszűkült a mozgástere. Az utolsó két évben már orvosi kontrollra sem járt. Annak azonban nem tudott ellenállni, amikor Feiszt Gyuri elvitt bennünket Vácra egy senior levéltáros találkozóra. Vágyott a társaságra. Akkoriban legfeljebb újságért és ebédért járt el. De félúton le kellett ülnie egy párkányra. „Kifulladás” – mondta. Az utolsó időben már ki sem mozdult a lakásból, telefonon érintkezett a külvilággal. Nagyon örült viszont minden látogatónak. S a beszélgetések úgy folytak, mintha sohasem érhetnének véget. Pedig most, ezzel a beszéddel lezárulnak.

Laci! Bocsd meg, ha valaha, valamivel megbántottalak. Köszönöm, hogy a barátod lehettem. A barátság nem évül el, mindhalálig megmarad.

Kövér György

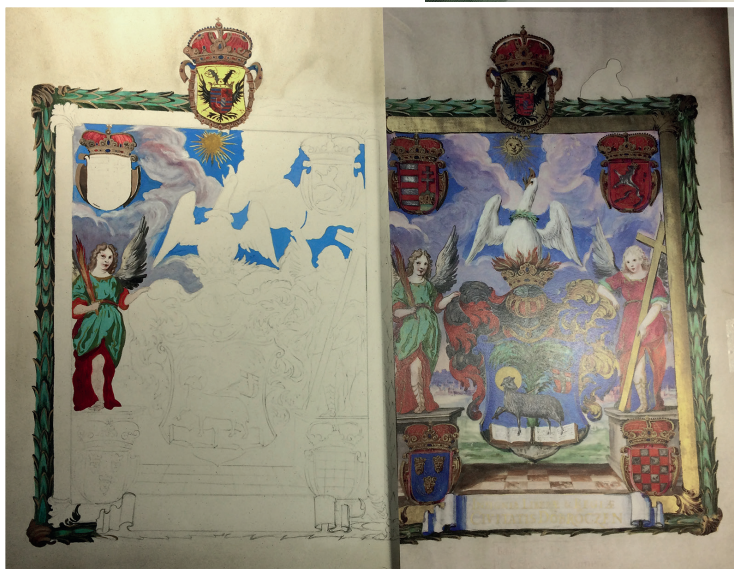

1. A vonalas grafitrajz felrajzolása

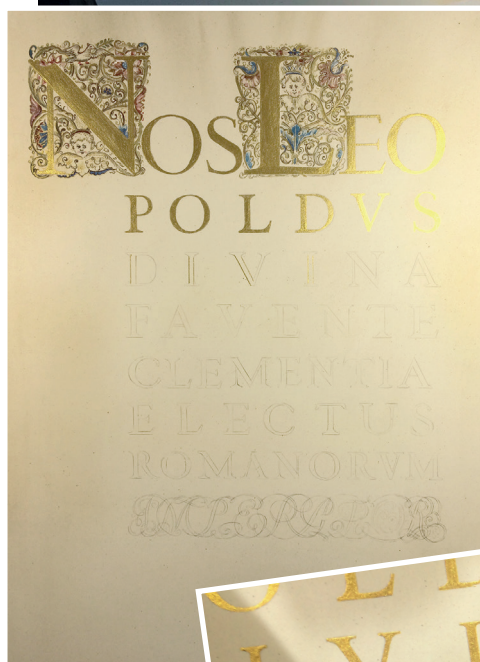
2. Festés nagyító segítségével

3. A méretazonos színminta alapján történő festés kezdeti fázisa

4. Az aprólékos díszítőelemek megfestése a számítógép monitorjának segítségével

5. Iniciálékkal díszített arany szöveg

6. Lassan kész...

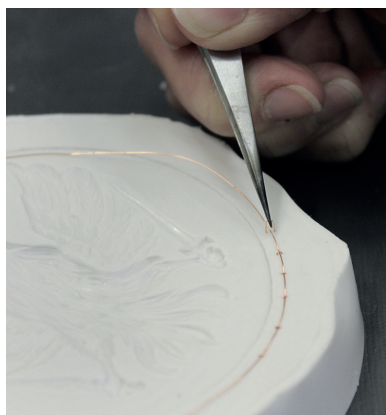
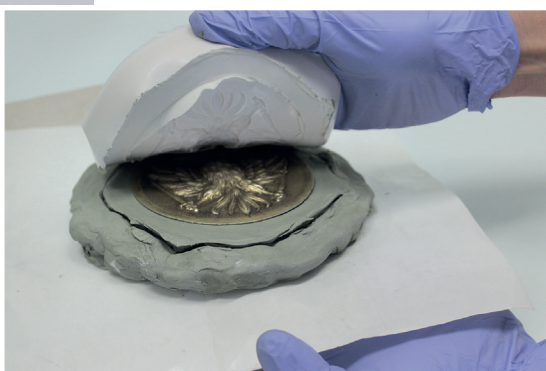

7. Az elkészült vörös bársonykötés, sárga selyemszalag megkötőkkel

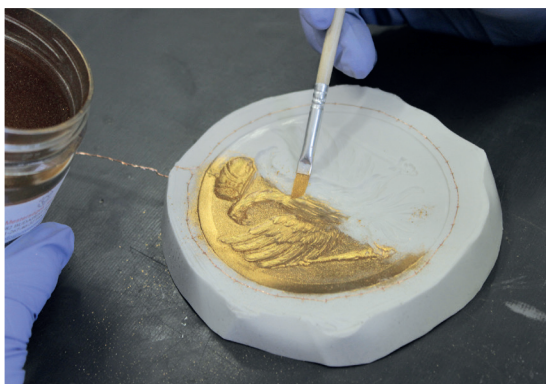
8. A plasztinbe ágyazott fedél leöntése szilikonnal

9. A szilikonnegatív leválasztása a fedélről

10. „U” alakú tűkkel a vékony rézdrót rögzítése a minta köré.

11. Vezetővé tétel, a szilikonnegatív bronzporral való bekenése

12–14. Az elkészült másolat
körbefűrészelése,
reszelése, festése

15. Az alsó rész aljának és oldalának összeforrasztása

16. A kész galvánmáslat festése

17. Az ónnal kiforrasztott galvánmáslat hátoldala

18. Az eredeti oklevél

19. Az eredeti oklevél másolata

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítón:

illusztráció a *Debreceni főnix – avagy hogy készül egy szabad királyi városi rangra emelő oklevél másolata* című tanulmányhoz

800 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE